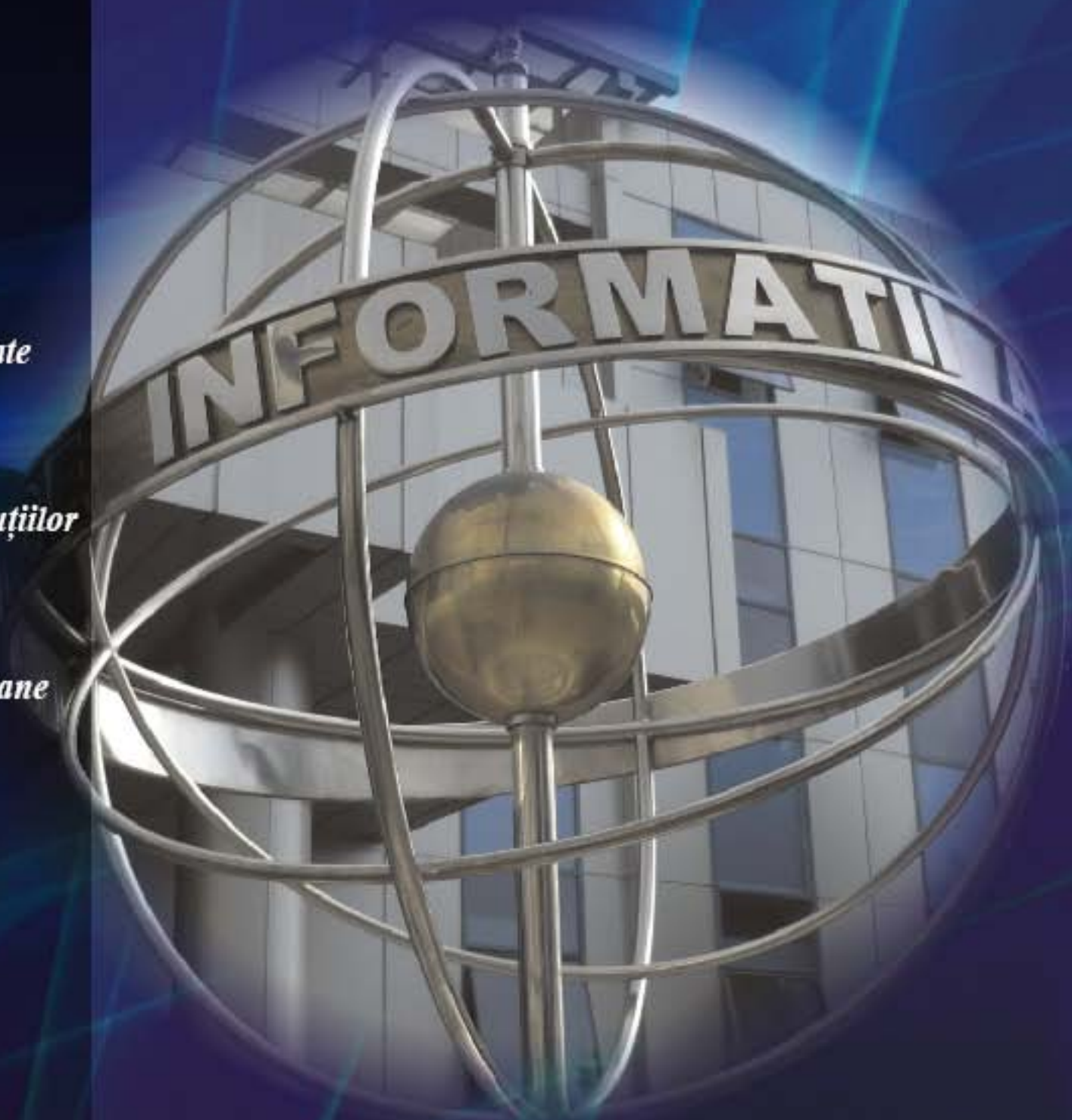

INFOSFERA

DIN CUPRINS:

- *Războiul cibernetic - de la posibilitate la realitate*
- *Uniunea Europeană - prezentul și calitatea soluțiilor*
- *Rolul informațiilor în asigurarea securității umane în etapa post-conflict*
- *Caracterul liderului de intelligence. Reflectarea acestuia în relația sa cu puterea*
- *Diplomația energetică*

Anul III nr. 2 / 2011

INFOSFERA

Revistă de studii de securitate și informații pentru apărare

Direcția Generală de Informații a Apărării

COLEGIUL TIIN IFIC:

Academician **Dan Berindei**

Academician **Florin Constantiniu**

Cercetător tiin ific gr. I dr. **Napoleon Pop**

Prof. univ. dr. **Ioan Mircea Pa cu**

Gl. (r) prof. univ. dr. **Sergiu Medar**

Gl. lt. prof. univ. dr. **Teodor Frunzeti**

Gl. lt. ing. conf. univ. dr. **Gheorghe Savu**

Prof. univ. dr. **Vasile Pu ca**

Prof. univ. dr. **Ilie Bădescu**

Prof. univ. dr. **Vasile Secăre**

Gl. mr. (r) prof. univ. dr. **Adriea n Pârlog**

Prof. univ. dr. **Teodor Repciuc**

Col. (r) prof. univ. dr. **Constantin Hlihor**

Dr. **Liviu Mure an**

Conf. univ. dr. **Iulian Chifu**

REDAC IA

Director onorific: Prof. univ. dr. **Teodor REPCIUC**

Redactor-șef: **Marius-Andrei DIAMESCU**

Redactori: **C t lin ANDRONIC**

Tatiana NEGAR

Ion NI U

Anca Monica POPA

Aureliu RADU

Oana UNGUREANU

Adresa redac iei

Bulevardul Vasile Milea nr. 7B, cod 061342, sector 6,
București

Tel. / fax (+40) 021 316 58 05

E-mail: redactia.infosfera@agat.ro

CUPRINS

Războiul cibernetic - de la posibilitate la realitate.....3

Dan PLĂVIȚU

Uniunea Europeană - prezentul și calitatea soluțiilor.....14

Napoleon POP

Rolul informațiilor în asigurarea securității umane în etapa
post-conflict.....23

Teodor FRUNZETI

Declinul demografic al Federației Ruse - consecințe
strategice (II).....33

Adriea n PÂRLOG

Ionel STOICA

Alexandr Dughin despre polul continentalist al sistemului geopolitic
mondial (I).....44

Ilie BĂDESCU

Tendențe în politica externă a Turciei.....53

Lucian LUPAȘCU

Diplomația energetică.....60

Leonela LENEȘ

Bioterrorismul - o problemă de actualitate.....67

Sergiu FENDRIHAN

Caracterul liderului de Intelligence. Reflectarea acestuia în relația sa
cu puterea.....72

Constantin IFRIM

Metode de îmbunătățire a calității informațiilor pentru apărare 80

Mariana ALEXE

RĂZBOIUL CIBERNETIC - DE LA POSIBILITATE LA REALITATE -

General - maior Dan PLĂVIȚU*

Conflictele militare, economice sau politice se desfășoară din ce în ce mai mult în spațiul cibernetic. În acest context, termenul „război cibernetic” a devenit un cuvânt destul de popular și se referă la orice tip de conflict din spațiul virtual, având o dimensiune internațională.

Războiul cibernetic este o sub-sectiune a războiului informațional. Ca parte a acestui concept mai larg, care urmărește să influențeze comportamentul și capacitățile leadership-ului advers, la nivel politic și militar și/sau să influențeze atitudinea populației civile în teatrele de operații sau statele țintă, războiul cibernetic include numai activități desfășurate în acest scop în spațiul virtual.

O categorisire conceptuală a variatelor forme de conflict cibernetic nu este riguros stabilită sau acceptată. Ivan Goldberg a definit războiul informatic ca fiind „*uzul ofensiv și defensiv al informației și al sistemelor informaționale pentru a nega, exploata, corupe sau distruge informația, procesele bazate pe informație, sistemele informaționale și rețelele de calculatoare ale unui adversar, pentru a le proteja pe cele personale*”.

Războiul cibernetic a fost definit de expertul guvernamental american Richard A. Clarke, în cartea sa, *CyberWar* (2010), ca fiind „*acțiunea desfășurată de un stat-națiune pentru penetrarea computerelor sau rețelelor de calculatoare ale unei alte națiuni, cu scopul de a cauza pagube și disfuncții*”.

Publicația „The Economist” descrie războiul cibernetic ca pe un al cincilea mediu (domeniu) pentru ducerea războiului, iar William J. Lynn, adjunct al secretarului american al apărării a precizat că „*din punct de vedere doctrinar, Pentagonul a recunoscut în mod formal că spațiul cibernetic a devenit la fel de important pentru operațiunile militare precum celelalte patru spații: terestru, aerian, maritim și spațial*”.

1. Operații de război cibernetic

În cadrul conceptului de „război cibernetic” există trei forme de operații asupra rețelelor de calculatoare („*Computer Network Operations*” - CNO):

- Atac asupra rețelelor de calculatoare (*Computer Network Attack* - CNA) - care reprezintă paralizarea sau distrugerea deliberată a capacităților de rețea inamice;
- Exploatarea rețelelor de calculatoare (*Computer Network Exploitation* - CNE) - care urmărește extragerea de informații din computerele inamice prin mijloace tehnice (IT);
- Apărarea rețelelor de calculatoare (*Computer Network Defence* - CND) - care include măsuri de protecție a propriilor computere și sisteme de calculatoare împotriva CNA și CNE ostile.

* General-maior Dan PLĂVIȚU este locuitor al Directorului general al Direcției Generale de Informații a Apărării.

Cât privește stadiul dezvoltării capacităților ofensive de război cibernetic, deocamdată nu există suficiente date referitoare la situația reală. Totodată, capacitățile CNE sunt o realitate, fără îndoială, și nu pot fi contracarate în totalitate. Spre deosebire de CNE, capacitățile CNA ar trebui să fie capabile să treacă peste o mare parte din măsurile de protecție (CND). De aceea, insecuritatea computerelor și rețelelor este legată, în primul rând, de capacitățile CNA. Judecând după cele petrecute până în prezent, nu se poate spune că acestea sunt foarte evaluate, dar există estimări potrivit cărora existența acestora este de foarte multe ori ignorată, nu pentru că ele nu sunt funcționale sau sunt slabe, ci pentru că nu a existat încă prilejul de a fi folosite la adevărata lor putere.

Exemple de potențiale utilizări a capabilităților CNA au fost avansate deseori în presa internațională, fără a exista însă dovada fermă a autenticității. Astfel, s-a speculat că SUA au reușit ca, pe timpul primelor ore/zile ale intervenției în Irak, din 2003, să blocheze total sistemele de telefonie mobilă și rețelele de calculatoare ale irakienilor, cu scopul de nu le mai permite comunicarea și coordonarea acțiunilor. Un alt exemplu este cel al atacului israelian asupra presupuselor facilități nucleare siriene, în septembrie 2007, când s-a vehiculat zvonul că avioanele de luptă ale Israelului au putut pătrunde și acționa fără probleme în spațiul aerian sirian numai datorită faptului că, printr-un atac cibernetic, a fost anihilat sistemul de apărare antiaeriană al Siriei.

Războiul cibernetic este în mod frecvent prezentat ca fiind un nou tip de conflict, mai ieftin, mai „curat” (fără vărsare de sânge) și mai puțin riscant pentru atacator decât orice altă formă de conflict armat. Aceste evaluări sunt, de regulă, completate cu ideea că în viitorul apropiat vom fi martorii unei noi curse a înarmării, de data aceasta în domeniul cibernetic, și ai unui posibil război cibernetic de nivel strategic. La ora actuală, unii specialiști susțin că aceste afirmații sunt hazardate sau trebuie cel puțin privite cu îndoială și analizate mai profund, mai ales în ceea ce privește războiul cibernetic strategic.

Cei mai mulți specialiști susțin că nu este încă posibil ca astăzi să se realizeze cu succes un război cibernetic în adevăratul sens al termenului. Ei susțin că riscul unui *blow-back* (efect invers), incontrollabil, este enorm și ar putea afecta sistemele, rețelele și computerele terților și chiar pe cele ale atacatorilor înșiși, care, la rândul lor,

sunt dependenți de infrastructurile IT proprii, dar interconectate cu zeci și sute altele. Un astfel de război ar putea declanșa o reacție în lanț, care, scăpată de sub control, ar putea fi nimicitoare la scară planitară. Chiar dacă efectul nu ar fi catastrofal, efectele incontrollabile colaterale ale unui război cibernetic ar putea să submineze încrederea în spațiul cibernetic pe termen lung, cu efecte nocive asupra economiei globale, a societății în general. În plus, dezvoltarea de capabilități CNA de nivel strategic este probabil mult mai costisitoare decât orice alt tip de echipament de război, ceea ce face ca supoziția că un război cibernetic este mai ieftin decât unul clasic să nu stea în picioare.

Faptul că războiul cibernetic nu este o utopie este dovedit și de preocupările experților și structurilor de securitate din diferite state sau de la nivelul NATO și UE de a găsi soluții și strategii de apărare și contracarare a acestui gen de amenințare. În martie 2007, cercetătorii de la Idaho National Laboratories (INL) au desfășurat un experiment, intitulat „Aurora Generator Test”, pentru a demonstra rezultatele unui atac cibernetic simulat asupra unei centrale electrice. În materialul difuzat de Department of Homeland Security, un generator de turbină, similar cu multe dintre cele folosite azi pe întreg teritoriul SUA, a fost forțat să se supraîncălzească și să cedeze în mod dramatic, după primirea unor multiple comenzi malițioase de la un *hacker*, care reușise să identifice unele vulnerabilități ale sistemului informatic de comandă (vulnerabilitate reală, care a fost remediată ulterior).

În iulie 2002, Colegiul Naval de Război al SUA a organizat un joc de război numit „Digital Pearl Harbor”, dezvoltând un scenariu pentru un atac cibernetic coordonat, în cadrul căruia au fost simulate atacuri asupra computerelor unor sisteme de infrastructură critică. În fapt, s-a jucat scenariul unui conflict cibernetic interstatat. Atacurile simulate au demonstrat că cele mai vulnerabile sisteme de computere sunt Internetul însuși și sistemele infrastructurii financiare, Fedwire și Fednet. Primul este un sistem de transfer de fonduri între băncile americane, iar al doilea un sistem electronic de manevrare a tranzacțiilor. Sistemele beneficiau de o instalare primară și de trei *back-up*-uri. Simularea a demonstrat că se poate identifica în Internet unde sunt acele *back-up*-uri. Dacă cineva ar fi preluat controlul, printr-o serie de măsuri mixte de activități fizice și cibernetice, economia SUA ar fi fost

practic blocată. Dacă preluarea controlului ar fi inclus și transferurile internaționale de fonduri prin rețelele CHIPS și SWIFT, atunci întreaga economie globală ar fi fost aruncată în haos¹.

Pe de altă parte, activitatea a relevat faptul că un atac asupra infrastructurii de telecomunicații nu ar fi avut succes datorită faptului că sistemul este suficient de redundant pentru a preveni paralizia sau daune semnificative. În final, s-a tras concluzia că un atac cibernetic cu efecte dezastruoase, gen Pearl Harbor, asupra infrastructurilor critice ale SUA ar fi fost foarte puțin posibil. Totuși, tot în 2002 s-a descoperit o vulnerabilitate majoră a software-ului echipamentelor de comutație, care punea în pericol porțiuni mari din Internet. Un flux în Protocolul SNMP (*Simple Network Management Protocol*) ar fi permis atacatorilor să preia controlul rutelor Internet și să paralizeze echipamentele de comunicații la nivel global. Informația a fost ținută ultrasecret, în timp ce specialiștii s-au preocupat intens de rezolvarea problemei. Dacă în perioada de până la repararea sistemului s-ar fi produs un atac, ar fi fost afectate majoritatea rețelilor de telefonie mobilă, precum și sistemele de comandă - control pentru sistemele de schimb de informații între aeronave și sol.

2. Război cibernetic împotriva Estoniei (studiu de caz)

2.1 Contextul incidentului

În nopțile de 26 și 27 aprilie 2007, în capitala estoniană, Tallinn, a avut loc o experiență fără precedent în ceea ce privește manifestațiile de stradă. Grupuri mari de tineri de etnie rusă au manifestat împotriva deciziei guvernului de a elimina statuia soldatului rus din ansamblul memorial dedicat celui de-al Doilea Război Mondial, decizie luată pe fondul protestelor foarte vocale ale Moscovei și al unei intense propagande jurnalistice rusești, desfășurată în F. Rusă și la nivel internațional, prin care Estonia era acuzată că „rescrie” istoria și că glorifică nazismul.

Memorialul respectiv, în centrul căruia era o statuie de bronz, înaltă de doi metri, a fost realizat în 1947, în cinstea victoriei Armatei Sovietice împotriva Germaniei naziste. În anii 90, după declararea independenței, majoritatea simbolurilor sovietice au fost eliminate de pe întreg teritoriul Estoniei. Excepție făcea această

statuie care trona în micul parc de la intersecția unor artere centrale ale capitalei, mult timp fără să stârnească controverse.

Oficialii ruși aflați la Tallinn depuneau coroane de flori cu ocazia diverselor sărbători legate de fosta Uniune Sovietică și cel de-al Doilea Război Mondial. În ultimul timp însă, aceste evenimente au început să fie prilej pentru acte provocatoare, grupuri de opozanți ai guvernului estonian folosind prilejul pentru a-și arăta ostilitatea deschisă față de statul estonian. Bineînțeles, aceștia făceau parte din comunitatea etnică rusească. În mai 2006, evenimentele au luat o întorsătură violentă, când o persoană purtând drapelul estonian a fost agresată de grupul antiguvernamental, fiind nevoie de intervenția poliției.

Întrucât memorialul a devenit apoi locul de manifestare al naționaliștilor extremiști, s-a născut o dezbatere publică pe tema mutării statuii și a mormintelor eroilor sovietici. În primăvara anului 2007, guvernul estonian a anunțat începerea lucrărilor de mutare a militarilor morți în război în cimitirul militar, precum și relocarea statuii de bronz a soldatului sovietic. Pe 26 aprilie, memorialul a fost înconjurat cu garduri tehnice și au început pregătirile pentru excavații.

În după amiaza aceleiași zile, circa 1000 de cetățeni, în majoritate tineri, s-au adunat la monument pentru a se opune mutării acestuia. În orele următoare, demonstrația, inițial pașnică, a escaladat în violențe între manifestanți și poliție și acte de jaf și vandalism la adresa unor clădiri și alte proprietăți din centrul orașului Tallinn. De asemenea, acte similare au avut loc și în orașul Johvi, din nord-estul țării. Poliția a arestat 1300 de persoane. Aproximativ o sută de manifestanți au fost răniți și a existat un mort. Pagubele estimate ale incidentelor s-au ridicat la cca. 4,5 milioane de euro.

Guvernul a luat decizia să grăbească mutarea monumentului, astfel încât în noaptea de 27 aprilie, aceasta a fost mutat într-un loc neprecizat, care pe 30 aprilie a fost desemnat ca Cimitirul Militar Tallinn.

2.2 Societatea informațională estoniană

Estonia este o țară mică, cu o populație de numai 1,3 milioane de locuitori, cu o densitate mică, precum și cu resurse limitate. Populația estoniană se bucură de un larg acces la Internet, fiind în mare măsură dependentă de acest sistem și de o gamă foarte mare de servicii electronice. Latura negativă a acestei facilități este aceea că Estonia a devenit foarte atractivă pentru acțiuni de tip atac cibernetic.

¹ Phil Williams, director al programului „Terorism și crimă transnațională”, Universitatea din Pittsburgh.

Primele entități care au introdus și promovat soluții bazate pe Internet au fost băncile comerciale, care erau interesate să obțină avantaje de piață prin includerea populației din zonele rurale în portofoliul de clienți. În 2007, 97 % din operațiile bancare erau realizate electronic. La sfârșitul anului 2008, în Estonia existau 1,6 milioane de clienți *e-banking* și 98 % din tranzacții se făceau *on-line*.

Au urmat soluții de înaltă calitate IT pentru alte sectoare industriale și de servicii publice, precum *parkingul* mobil (50% din totalul veniturilor obținute din parcări publice proveneau din astfel de plăți) și cumpărarea biletelor pentru mijloacele de transport în comun. De asemenea, soluții similare au fost adoptate pe scară largă în domeniul poziționării prin satelit și al telefoniei mobile.

Epoca bazelor de date digitale guvernamentale și a sistemelor de informare a început cu crearea și dezvoltarea „Registrului populației”, în 1992. Până în 2007, aceste sisteme s-au dezvoltat la scară națională, beneficiind de o infrastructură funcțională.

În 2007, sistemul de administrație guvernamental era constituit din 150 de sisteme informatice publice, care, împreună furnizau circa 1000 de servicii electronice. Mai mult de 450 de organizații din sectorul public și 30000 de întreprinderi foloseau zilnic sistemul Data Exchange Layer¹ via portalul „eesti.ee”. Peste 500000 de cetățeni experimentaseră folosirea serviciilor publice electronice prin sistemul X-Road. În 2007, numărul de cetățeni estonieni care foloseau semnătura electronică depășea 70000. În cadrul alegerilor locale din octombrie 2005, Estonia a fost prima țară din lume care a folosit Internetul pentru a vota. De asemenea, aproape 90% din elevii de liceu au primit rezultatele la examenele anuale prin SMS.

În timp, tot mai multe servicii pe relația dintre guvern și consumatori au fost transferate *on-line* și a scăzut proporțional birocrăția scrisă. Numai o mică parte a populației care nu dispunea de echipamentele adecvate sau de abilitatea necesară mai primea asistență din partea instituțiilor guvernamentale în mod tradițional.

În 2007, 98% din teritoriul estonian era acoperit cu diverse rețele de acces la Internet: linii fixe,

canale de bandă largă, WiMax, WiFi și soluții de acces prin tehnologie digitală radio mobilă CDMA (Code Division Multiple Acces). Practic, toate zonele populate beneficiau de acces la Internet, iar telefonია mobilă acoperea întreg teritoriul. 53% din populația Estoniei deținea computer personal la domiciliu, iar dintre aceștia, 48% (cu vârste cuprinse între 16 și 74 de ani) erau utilizatori de Internet.

2.3 Desfășurarea atacului

În seara zilei de 27 aprilie, tulburările din stradă s-au mutat în spațiul cibernetic, prin declanșarea unui atac cibernetic la adresa paginilor *web* ale instituțiilor guvernamentale și a portalurilor de știri.

Atacurile împotriva *website*-urilor publice și private au durat, în faze diferite de intensitate, mai mult de trei săptămâni, mai exact până pe 19 mai, când tensiunile politice dintre Moscova și Tallinn pe tema statuii soldatului sovietic s-au calmat. Au mai apărut reacții și după această dată, practic până la sfârșitul lunii mai 2007.

S-au înregistrat două faze distincte ale atacului, fiecare constând din mai multe valuri de intensitate mare. Prima fază a avut loc între 27 și 29 aprilie, fiind motivată emoțional, constând în atacuri relativ simple și desfășurându-se în mod ad-hoc, fără o coordonare vizibilă. Această fază a fost urmată de o a doua fază, între 30 aprilie și 18 mai, mult mai sofisticată, cu folosirea pe scară largă de „rețele de roboți” (*botnets*)², profesional coordonată. O corelare foarte clară s-a putut

² O rețea botnet este compusă din computere compromise fără știrea utilizatorului, prin exploatarea unor vulnerabilități de către o aplicație malware. Sunt manipulate prin IRC (*Internet Relay Chat*) pentru a derula activități nocive. Aceste computere „bot” acționează sub comanda unui singur hacker (sau grup mic de hackeri), denumit *botmaster*. Rețelele *botnet* sunt cele mai mari amenințări din Internet. După crearea unei astfel de rețele, aceasta poate fi utilizată în diverse scopuri: lansarea de atacuri de tip DDoS, transmiterea de mesaje e-mail spam sau mesaje ce urmăresc obținerea de informații prin elemente de social engineering, controlul calculatoarelor de la distanță, răspândirea de aplicații *keylogger* sau *sniffer*-e de rețea, respectiv aplicații care detectează și interceptează traficul în rețea.

Rețelele *botnet* pot cumula o putere incredibilă, datorită distribuirii execuției diverselor aplicații create de atacatori și pot lansa atacuri variate către un număr foarte mare de ținte. Spre exemplu, un *botmaster* poate comanda fiecărui computer din rețeaua *botnet* să transmită mesaje spam, să culeagă date despre cărțile de credit (folosind aplicații *keylogger* care înregistrează datele de la tastatură) sau să lanseze atacuri DDoS împotriva a sute de ținte.

¹ *Data Exchange Layer* sunt constituite în majoritate din sisteme X-Road, din baze de date integrate prin interfețe de utilizatori care oferă posibilitatea acestora, în limita autorității lor, să caute date în bazele de date naționale conectate la acest sistem.

observa între evenimentele politice semnificative și intensificarea atacurilor.

Faza I - răspunsul emoțional

Primul atac s-a produs asupra *website*-urilor guvernamentale și mass-media, care relatau despre desfășurarea evenimentelor din stradă și despre situația politică generală.

Inițial, atacurile au fost relativ simple, dar purtând în mod vădit marca unei „revolte cibernetice”. Pe diverse forumuri Internet de limbă rusă au fost postate chemări și îndemnuri de a fi lansate comenzi „ping” (comenzi simple de verificare a disponibilității computerelor țintă) cu anumiți parametri, în linia de comandă a MS Windows. După aceea, au fost făcute disponibile pentru utilizatori fișiere executabile de tip „.bat” pentru a fi copiate în propriile computere, cu scopul de a fi folosite pentru lansarea de comenzi automate de tip „ping”, realizându-se astfel atacuri de natură *Denial of Service* (DoS), care au perturbat funcționarea computerelor țintă. Atacurile au fost coordonate prin intermediul Internet Relay Chat (IRC).

Metoda atacurilor „ping” a fost imediat urmată de întrebări *web* malformate, care au fost dirijate către site-urile guvernamentale și ale mediei. Folosirea acestui instrument implică utilizarea unor mijloace special destinate pentru atacuri cibernetice. Aceste atacuri simple au fost coordonate fără abilitate deosebită și relativ ușor combătute.

Faza II - atacul principal

Atacuri mult mai sofisticate s-au înregistrat în faza a doua, care a cuprins patru valuri majore de atacuri coordonate în care s-au utilizat rețele „*botnet*” foarte puternice. De asemenea, ca și în alte situații, au fost folosite forumurile Internet pentru distribuirea instrucțiunilor și a listelor cu ținte. Majoritatea instrucțiunilor au fost foarte simple, pentru a fi ușor executate de cei ce nu au cunoștințe avansate în domeniul calculatoarelor sau abilități speciale. Prin aceste instrucțiuni s-a realizat și coordonarea în timp a atacurilor astfel încât să se obțină volum maxim de trafic asupra țintelor la un anumit moment.

Serverele cu nume de domenii (*Domain Name Servers*) și ruterele companiei Elion (liderul comunicațiilor electronice pentru servicii de piață din Estonia) au fost în mod repetat atacate în perioada 30 aprilie - 18 mai, cauzând căderea temporară a serviciului. În toată această perioadă, traficul în rețelele informatice publice a fost peste nivelul normal, iar în perioadele de vârf ale atacurilor multe site-uri au fost afectate, rămânând

inaccesibile un anumit timp.

Primul val (4 mai)

În noaptea de 4 mai, atacurile de tip DDoS s-au intensificat asupra unor ținte precise (*website*-uri și DNS-uri), inclusiv *proxy-servere* din alte state (din state membre NATO, de exemplu). Atacatorii și-au acoperit urmele prin metode variate, precum utilizarea rețelor botnets globale și imitarea adreselor IP ale unor servere din diferite țări.

Al doilea val (9 - 11 mai)

Un al doilea val de atacuri a fost declanșat pe 9 mai, zi cu adâncă semnificație în F. Rusă, celebrarea Zilei Victoriei, și cu legătură directă cu scandalul statuii de bronz a soldatului sovietic de la Tallinn. Așa cum se anticipase, atacurile au sporit pe data de 8 mai începând cu orele 23.00 (ora 00.00 la Moscova), cu 150 % și au durat două zile, după care au încetat brusc. Pe 9 mai au fost atacate 58 de *website*-uri simultan, în majoritate site-uri guvernamentale. Intensitatea atacurilor a fost totuși, per ansamblu, mai mică decât în primul val.

Atacuri tip DDoS mai susținute s-au înregistrat asupra băncilor comerciale. Spre exemplu, banca Hansapank, cea mai mare bancă comercială din Estonia, a fost blocată timp de 1,5 ore în data de 9 mai și alte două ore în data de 10 mai.

Al treilea val (15 mai)

Un puternic atac DDoS a avut loc în data de 15 mai, începând cu ora prânzului, până la miezul nopții. A fost utilizată o rețea *botnet* formată din 85.000 de computere infectate și a vizat un mare număr de *website*-uri guvernamentale. Răspunsul estonian a fost mult mai bine organizat de această dată, deja fiind luate o serie de măsuri de creștere a capacităților de protecție, astfel încât, în ciuda traficului foarte crescut, au fost cazuri mai puține de blocaj a rețelor atacate. Portalul SEB Eesti Uhispank, a doua bancă comercială estoniană a fost *off-line*

timp de 1,5 ore, iar restaurarea serviciilor pentru clienții din afara Estoniei a durat mai mult.

Al patrulea val (18 mai)

Ultimul atac masiv s-a petrecut pe 18 mai și au fost din nou vizate *website*-uri guvernamentale și băncile comerciale. Măsurile luate după primele atacuri au făcut ca întreruperile de funcționare a serviciilor bancare să se diminueze.

2.4 Mijloace și tipuri de atac folosite

Au fost utilizate atacuri de tip DoS și DDoS¹, modificarea paginilor *web* atacate (*defacement*), propagandă distribuită prin diferite forumuri Internet, diseminarea de instrucțiuni de atac, o mare cantitate de comentarii și *spam*-uri.

Efectele atacurilor DDoS au fost mai sever resimțite de utilizatorii din afara Estoniei, întrucât o mare parte din interogările din exterior au fost tăiate sau drastic filtrate pentru a se putea face față traficului excesiv. Aceasta presupune, de exemplu, imposibilitatea utilizării cardului de debit sau de credit pentru efectuarea plăților.

Un *hacker* a reușit să pătrundă în *website*-ul partidului aflat la putere² și să posteze „scuze oficiale” semnate de premierul estonian, Andrus Ansip. Textul acestui articol era în limba rusă, spre deosebire de restul site-ului, care era în limba estoniană. Fotografia lui Ansip a fost de asemenea modificată, apărând cu o mustață ca a lui Hitler.

Printre alte forme de atac se pot enumera „inundarea” (*flood*) cu e-mailuri nesolicitate a adreselor guvernamentale și individuale, răspândirea în masă de *spam-comment* de către roboți pe forumuri și site-uri de socializare. Ca efecte, acestea au variat de la sistem de sistem, însă, în general, cele mai multe au rezistat destul de bine atacurilor.

2.5 Țintele

Primele ținte (care au și experimentat efectele majore) au fost canalele de distribuire a informațiilor atât guvernamentale, cât și private, *website*-urile din sectorul afacerilor și, în special, sistemul bancar. Bazele de date, registrele sau sistemele publice sau private nu au fost afectate, dar a fost atacată direct infrastructura națională Internet. Țintele atacate pot fi grupate în patru categorii:

- servere ale instituțiilor responsabile cu infrastructura Internet;
- *website*-urile partidelor politice principale și guvernamentale;
- serviciile electronice oferite de sectorul privat;
- persoane și ținte aleatoare.

De notat că a fost atacat și numărul de urgență 112, care a fost blocat pentru scurte perioade. În schimb, nu au fost atacate ținte din domeniul transporturilor publice și nici din sistemul energetic.

Printre serverele din infrastructura națională Internet atacate (cu instrucțiuni speciale cum să se execute atacul) se pot specifica:

- National DNS operat de Institutul de Biologie Chimică și Fizică, instituția responsabilă pentru administrarea domeniului de denumiri (*Domain Name Administration*);
- EENet, care administrează serverele de bază Internet din domeniul instituțiilor de educație guvernamentale;
- DNS operate de *Internet Service Provider* (o listă întreagă a Țintelor DNS ale țării, identificate atât prin URL-uri, cât și prin adresele de IP a fost distribuită pe forumurile de limbă rusă).

Printre țintele guvernamentale atacate se pot enumera *website*-urile: Guvernului, Primului Ministru, Președinției, Parlamentului, Oficiului Auditului de Stat, toate ministerele și departamentele de stat, cu excepția Ministerului Culturii, Poliției de Frontieră, Partidului Reformei (principalul partid al coaliției aflate la guvernare). Conform CERT-EE, canalele de comunicații ale guvernului au fost în mod persistent atacate în perioada 27 aprilie - 9 mai.

Serviciile comerciale, în special cele de tip *e-banking* a două dintre cele mai mari bănci estoniene, Hansapank și SEB Eesti Uhispank, care controlează aproximativ 75-80% din piața bancară, au fost puternic atacate în diferite perioade între 9 și 15 mai. Unele atacuri, mai slabe, s-au petrecut și după această dată. Serviciile celor două bănci au fost complet întrerupte de câte două ori, pentru intervale de 1,5 la 2 ore, pe 9 și 10 mai. Având în vedere că în Estonia aceste servicii sunt aproape exclusive, efectele au fost semnificative la nivelul întregii societăți și al activității economice.

Cel puțin trei providere majore de Internet, Elion Ettevõtte, Elisa Admesideteenused și Starman au fost victime ale atacurilor DDoS. Mai multe dintre cele mai mari organizații de

¹ Un atac DDoS (*Distributed Denial of Service*) constă în concertarea de acțiuni răuvoitoare în scopul blocării unui sistem, computer, server, rețea etc. și interzicerii accesului clienților (utilizatorilor) la serviciile sale. Acest lucru se poate realiza prin diverse metode, precum: *ping-flooding*, *UDP flood*, *Malformed Queries*, *Malformed GET Queries*, *SYN floods* și așa numitele *Ping of Death*.

² Partidul Estonian al Reformei.

știri (Postimees.ee, Delfi, EPL Online și Baltic News Service) au fost de asemenea afectate, iar trei rețele de telefonie mobilă au avut scurte perioade de întrerupere.

2.6 Originea atacurilor

Potrivit CERT¹-EE, atacurile au provenit din afara Estoniei. Arbor Network a stabilit că atacurile au fost originate din întreaga lume, fiind implicate computere localizate în 178 de state. O mare parte dintre atacuri au fost motivate de sentimente politico-naționaliste, au avut un caracter emoțional și s-au desfășurat după instrucțiunile transmise pe forumuri și diverse *website*-uri de limbă rusă.

Trecerea de la simple atacuri, necoordonate, generate de emoții, la utilizarea rețelilor de roboți (*botnets*) s-a făcut gradual. Potrivit analiștilor, a doua fază a atacului a avut aspectul unei acțiuni coordonate de un centru de comandă-control, s-a produs după un plan și un scenariu pregătite, cu ținte clar identificate, cu o periodicitate precisă a atacurilor majore și a presupus folosirea de tehnici sofisticate, precum și importante resurse intelectuale și financiare, care nu puteau fi la îndemâna unor protestatari obișnuiți.

În prima fază, cea a atacului emoțional, o parte dintre atacatori au putut fi identificați după adresa IP. Majoritatea erau ruși, iar în câteva situații au fost identificate adresele unor instituții de stat ruse. Autoritățile ruse au negat orice implicare, specialiștii susținând că respectivele adrese au fost ilegal folosite prin tehnici „*spoof*”, făcând imposibilă demonstrarea că atacurile au fost generate de la acele adrese în mod real.

Câțiva atacatori s-au autodenunțat. Printre ei se numără Konstantin Goloskov, comisar, membru al grupului Nashi, grup partizan al Partidului Rusia Unită. Un alt atacator, fost student la informatică în Tallinn, s-a lăudat cu reușita penetrării și modificării *website*-ului Partidului Reformei. Acesta din urmă a fost ulterior condamnat pentru faptele sale.

În martie 2009, Serghei Markov, membru al Dumei de Stat a Federației Ruse și al Partidului Rusia Unită, a recunoscut că atacurile au fost produse de un asistent al său, ca parte la „reacția societății civile”, ceea ce confirmă informațiile anterioare potrivit cărora activiștii din grupul Nashi au luat parte la atac, chiar dacă descrierea metodelor utilizate, conform spuselor lui Markov,

nu se potrivesc în totalitate cu cele întâmplate.

2.7 Contra-măsurile autorităților estoniene

Răspunsul la atacul cibernetic a fost coordonat de CERT-EE, cu ajutorul administratorilor de sisteme și al unor specialiști IT din sectorul public și privat din țară și din afara acesteia. CERT Finland a acordat un ajutor substanțial direct și prin punerea la dispoziție de informații și contacte cu specialiști CERT din alte state.

Față de atacurile aleatoare DoS și DDoS, prima măsură tehnică a fost creșterea graduală a benzii de frecvență și a capacității serverelor, concomitent cu eliminarea treptată a traficului malițios. Până la atacul din 9-10 mai, banda de frecvență a rețelilor guvernamentale a fost crescută de câteva ori față de capacitatea normală.

Alte măsuri tehnice au vizat implementarea unor *patch*-uri² de securitate, *firewall*-uri, folosirea de sisteme de detectare a atacurilor, utilizarea a multiple servere și conexiuni pentru blocarea accesului etc. În cooperare cu Ministerul Telecomunicațiilor, au fost reduse capacitățile de transmitere pe conexiunile venind spre Estonia din afară, ceea ce a blocat o parte din atacuri, dar a avut un efect negativ asupra traficului propriilor utilizatori sau clienți. Pe măsură ce au fost identificate metodele de atac, filtrarea și blocarea atacurilor a devenit mai eficientă.

Ministerul Apărării a organizat sprijinul și cooperarea internațională. NATO și UE au fost informate despre atacurile desfășurate, mai multe state oferind sprijin cu specialiști și capacități. NATO (NCERT), US CERT-Germania etc. au trimis observatori și experți pentru a sprijini gestionarea situației. Diferite instituții guvernamentale din mai multe state au ajutat la localizarea și deconectarea surselor de atac de pe teritoriul lor. Din momentul în care s-a făcut public că autoritățile de stat din diferite țări ajută la identificarea și localizarea surselor de atac, numărul atacurilor a început să se diminueze.

3. STUXNET - cel mai sofisticat act de război cibernetic (studiu de caz)

STUXNET este un *vierme cibernetic* descoperit în iulie 2010, care, pentru prima dată, avea ca țintă echipamente și software utilizate în sisteme industriale de infrastructură critică. Deși reușita sa este încă discutabilă, acest atac a adus

¹ CERT - Computer Emergency Readiness Team

² *Security patch* - un element software destinat să remedieze o problemă/vulnerabilitate a unui sistem informatic sau să realizeze o up-gradare a acestuia.

pe primele pagini ale ziarelor, în emisiunile TV și pe Internet, ipoteza că avem de-a face nu cu un simplu atac cibernetic criminal, ci cu un nou tip de război și anume „războiul cibernetic”, cu miză geopolitică uriașă și având ca actori principali nu indivizi sau grupări mai mari sau mai mici, ci state, cu diverse grade de dezvoltare economică și științifică. Potrivit cercetătorilor de la Kaspersky Lab, *„având în vedere gradul de sofisticare al produsului utilizat în cazul STUXNET, tehnicile de implementare și răspândire adoptate, consumul de inteligență umană și costurile uriașe, operația STUXNET nu putea fi realizată decât cu sprijinul unui stat-națiune”*.

Virusul STUXNET a inclus tehnologie de vârf și inovații semnificative. Pentru prima dată, a fost folosită o componentă *malware* de ascundere (*rootkit*). Pentru prima dată ținta de atacat a fost un sistem de tip SCADA (Supervisory Control And Data Acquisition). Interesant este că STUXNET nu a fost proiectat să atace orice fel de sistem SCADA, ci numai o versiune anume, produsă de SIEMENS, sistem denumit SIMATIC WinCC, configurat să controleze și să monitorizeze procese industriale specifice. În plus, componenta *rootkit* era semnată cu două certificate digitale valide. Primul provenea de la Realtek, o companie IT foarte cunoscută. Acest lucru era deja un eveniment major în sine și avea implicații foarte serioase. Certificatele digitale sunt folosite aproape peste tot în ziua de astăzi, pentru autentificare. În principiu, un *driver* semnat de Realtek ar trebui să fie un produs cu un înalt grad de siguranță, prezența unei semnături digitale recunoscute oferind automat și un nivel superior de încredere pentru sistemul de operare Windows.

Cum poate ajunge un virus să fie semnat cu un certificat digital valid ce aparține unui producător serios de *hardware*? În esență, ar fi două posibilități: cineva (sau ceva) a reușit să fure certificatul digital sau firma respectivă l-a vândut în cunoștință de cauză către autorii virusului. Desigur, fiind vorba de Realtek, a doua variantă este puțin probabilă, așa că rămâne prima opțiune. Acest lucru a devenit și mai plauzibil în momentul în care un al doilea certificat digital a fost descoperit și care, de data aceasta, era furat de la compania JMicon. Locul de proveniență al celor două certificate furate era Hsinchu Science Park din Taiwan, unde ambele companii (Realtek și JMicon) erau situate.

Deși virusul a fost inițial răspândit în mai

multe state¹, adevăratele ținte erau instalațiile nucleare iraniene de la Bushehr și Natanz², care utilizează sistemul SCADA produs de SIEMENS. În anii '70, iranienii au început să construiască centrala atomică de la Bushehr cu ajutorul germanilor. Evoluția situației politice a dus însă la retragerea Germaniei din afacere, astfel încât Iranul a decis să continue construirea centralei cu sprijinul partenerului rus, fapt materializat într-un acord cu guvernul de la Moscova. Compania germană SIEMENS livrase însă majoritatea aparaturii de control pentru reactor, inclusiv software-urile.

În iulie 2010, firma VirusBlokAda, din Belarus, raporta descoperirea în computerele unui client iranian a unui nou „vierme informatic”, ce părea să fie capabil de lucruri foarte interesante. Companiile de securitate din toată lumea au început să analizeze noul virus, iar descoperirile nu au încetat să apară. Pe lângă faptul că avea un driver semnat de Realtek, care era folosit pentru a ascunde infecția în sistem, virusul folosea o metodă nouă pentru a se răspândi fișiere cu extensia LNK și o vulnerabilitate în Windows care permitea execuția automată a programului de pe un *memory stick* în momentul în care acesta era explorat.

STUXNET a atacat inițial sistemul Windows printr-un atac de tipul 0-day, exploatarea o vulnerabilitate CPLINK și o alta utilizată de viermele Conficker. A fost introdus și răspândit folosind un flash-drive, ulterior utilizându-se alte tehnici, precum Peer-to-Peer RPC, pentru a infecta și up-data programele din alte computere din rețele private, neconectate la Internet. Pe lângă vulnerabilitatea de tip 0-day legată de fișierele LNK, Kaspersky Lab a mai descoperit în viermele STUXNET încă două, pe care le-a raportat imediat la Microsoft. În paralel, alți cercetători au mai descoperit o vulnerabilitate 0-day, ridicând totalul la 4. Numărul de patru vulnerabilități de tip 0-day

¹ Statele și numărul de computere infectate au fost: Iran - 62.867, Indonezia - 13.336, India - 6.552, SUA - 2.913, Australia - 2.436, Marea Britanie - 1.038, Malaezia - 1.013, Pakistan -993, Finlanda - 7 și Germania -5.

² La Bushehr este un reactor nuclear proiectat pentru a produce energie atomică în scopuri non-militare, iar la Natanz este o uzină de îmbogățire a uraniului, care folosește sisteme de centrifugare de tip P-1. Atingerea nivelului tehnologic de îmbogățire a uraniului la un anumit nivel, deschide posibilitatea utilizării lui în domeniul producerii armei nucleare.

folosite era total neuzual în lumea atacurilor cu viermi cibernetici. De regulă, folosirea mai multor astfel de vulnerabilități într-un singur cod este considerată o risipă de resurse și o cheltuială inutilă, atâta vreme cât răspândirea în sistemele Windows se face aproape instantaneu și nediscriminator. De asemenea, volumul STUXNET a fost considerat nefiresc de mare (jumătate de megabyte) pentru un singur vierme, ca și folosirea mai multor limbaje de programare. Produsul *malware* STUXNET dispunea de capabilități rootkit pentru *user-mode* și *kernel-mode*¹ sub Windows.

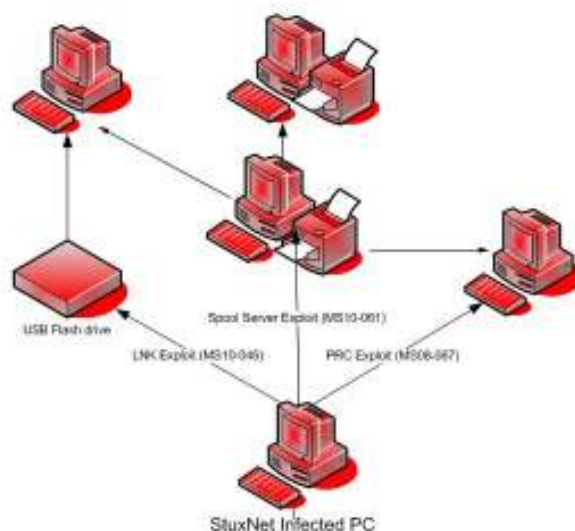
Trebuie menționat că o vulnerabilitate de genul celor utilizate de STUXNET se vinde cu bani grei pe piața neagră, ajungând până la 250.000 de dolari. Plecând de la cifra de comercializare a acestui tip de vulnerabilitate, până acum putem vorbi de aproximativ 1.000.000 de dolari investiți în acest virus, doar pentru vulnerabilitățile exploatare. La aceste costuri mai trebuie adăugate sume de 40-50.000 de dolari, necesare pentru crearea softurilor de interacționare cu sistemele SCADA, precum și cheltuielile legate de testarea și introducerea sa în rețelele țintă (imposibil de estimat la acest moment).

Vorbind despre interacțiunea virusului cu sistemele SCADA, poate cea mai interesantă descoperire a fost cea referitoare la scopul pentru care a fost produs STUXNET. Inițial s-a crezut că este un virus destinat să spioneze sistemele industriale și să fure planuri ale acestora. Șocul a fost în momentul în care s-a descoperit că nu era conceput pentru a fura planuri, ci pentru a sabota funcționarea unui anumit sistem de control.

Ce trebuia, de fapt, să facă STUXNET? În primul rând, să determine ținta cu precizie. Pentru aceasta, în configurația STUXNET există o verificare de condiție, care determină dacă virusul rulează pe sistemul-țintă corect, identificat după o semnătură specifică. În cazul în care această semnătură era detectată, se putea declanșa atacul distructiv. Rutina de cod trebuia să convertească valoarea „EADF007” în hexazecimal, iar virusul să introducă unul sau mai multe coduri în procesoarele de control, care să ducă la modificarea parametrilor de funcționare și la ignorarea unor mesaje

potențiale de alarmă, care trebuiau să semnaleze anomalii în funcționare, cum ar fi supraîncălzirea unui sistem sau o altă condiție critică. STUXNET a fost proiectat să se auto-ascundă și să nu fie detectat atunci când administratorii de sistem ar fi sesizat că ceva nu funcționează corespunzător.

În mod clar, autorii lui STUXNET, în afara cunoștințelor în domeniul viermilor cibernetici, au avut cunoștințe de vârf despre funcționarea sistemelor țintă și, în particular, a celor produse de SIEMENS, precum și acces la sisteme controlate de SIMATIC WinCC. Potrivit lui Eric Byres, expert cu o vastă experiență pe linia securității și mentenanței sistemelor IT ale companiei SIEMENS, scrierea acestui cod trebuie să fi durat multe luni/om sau chiar ani/om, iar compania Symantec a estimat că viermele a fost dezvoltat de o echipă de 5 la 10 oameni pe durata a cel puțin șase luni.

Desigur, ne putem întreba, care este miza celor care au comandat și realizat un vierme informatic de peste 1 milion de dolari. Explicația poate fi șocantă, însă a marcat un moment de cotitură în istoria virușilor informatici - este momentul în care începe să se confirme ipoteza războiului cibernetic între state. Realitatea este că marea majoritate a virușilor ce se produc în zilele noastre sunt făcuți să fure informații, care pot fi ulterior vândute sau cu ajutorul cărora se pot devaliza conturi bancare sau mărfuri din sistemele comerciale *on-line*. Deși a costat foarte mult, STUXNET nu a fost proiectat să fure, rolul său fiind acela de a sabota un sistem industrial punctual. Despre ce sistem este vorba? Dacă ne uităm la lista cu țările care au fost infectate, putem observa că 60% din computerele infectate au fost în Iran, iar cazuistica ne arată că până în

¹ Kernel este componenta centrală a celor mai multe sisteme de operare, o comunicație între aplicații și datele de procesat. Responsabilitatea unui „kernel” include gestionarea resurselor sistemului (comunicarea între componentele hardware și software).

prezent nu s-au mai întâmplat „epidemii informatice” în Iran. În plus, trebuie să menționăm că STUXNET nu se răspândește pe Internet, ci doar în rețele locale. Acest lucru înseamnă că a fost nevoie de cineva care să-l răspândească în rețelele închise iraniene, prin metode ce implică prezența fizică la locul faptei. Pentru aceasta, viermele conținea un cod pentru un atac de tip Man-in-the-Middle.

Până în prezent nu se cunosc autorii virusului și nici cei care l-au comandat. Jurnalistul Yasii Melman, care publică frecvent în cotidianul israelian Haaretz, afirma că prelungirea, în 2009, a mandatului lui Meir Dagan, ca șef la Mossad-ului a fost legată de „un proiect de importanță strategică”. În 2009, cu un an înainte ca STUXNET să fie descoperit, Scott Borg, de la United States Cyber-Consequences Unit (US-CCU) a sugerat că „ar fi de preferat ca Israelul să conceapă și să dezvolte un atac cibernetic în locul unor lovituri militare asupra facilităților iraniene”.

Potrivit lui Borg, un atac cu un vierme introdus de pe un memory-stick ar putea distruge echipamente sensibile, precum instalațiile de îmbogățire a materialului fisionabil: „din toamna anului 2002, am prezis neîncetat că un astfel de instrument de atac cibernetic va fi dezvoltat (...) Israel are cu siguranță abilitatea să conceapă un STUXNET și acest lucru nu-i va crea probleme deoarece este cvasi-imposibil să fie dovedit că Tel-Avivul s-a aflat în spatele acestei afaceri”. În sprijinul speculațiilor vin și alte idei: Israelul a pronosticat că Iranul va fi în măsură să construiască o armă nucleară până în 2014 sau 2015, cu cel puțin trei ani mai repede decât estimările anterioare; Iranul folosește centrifuge de tip P-1, realizate de savantul pakistanez A.Q. Khan, a căror proiecte le-a vândut ulterior pe piața neagră a proliferării nucleare, inclusiv Iranului. Experții consideră că și Israelul a intrat cumva în posesia centrifugii P-1, pe care a instalat-o la Dimona ca parte a programului său nuclear și care a fost folosită pentru testarea viermelui STUXNET.

Una dintre cele mai mari întrebări rămase fără răspuns este cât la sută din efectele proiectate de autorii STUXNET s-au produs și care au fost cauzele pentru care efectul final, autodistrugerea centralei, nu a avut loc. Conform datelor publicate de diversele companii de securitate care au investigat cazul, primele infecții au apărut în iulie 2009, aproximativ în aceeași perioadă când Gholam Reza Aghazadeh (directorul Organizației

pentru Energie Atomică a Iranului) a demisionat. Deși SIEMENS a spus inițial că viermele nu a produs pagube, în noiembrie 2010 Iranul a recunoscut că programul său nuclear a fost perturbat de acest virus, fiind necesară amânarea pornirii centralei nucleare de la Bushehr. Tot cam în aceeași perioadă, Rusia a anunțat că nu va mai vinde Iranului rachete S300, care erau destinate în principal să apere facilitățile nucleare de la Natanz și Bushehr împotriva atacurilor din aer. Cotidianul Haaretz a estimat că virusul a reușit să producă pagube, deoarece capacitatea operațională de centrifugare a facilității de la Natanz a scăzut cu circa 30% în ultimul an de dinaintea descoperirii viermelui. Institutul pentru Știință și Securitate Internațională (ISIS) arată, într-un raport din decembrie 2010, că „STUXNET este o explicație rezonabilă pentru defecțiunile apărute la sistemul de centrifuge de la Natanz, unde, între decembrie 2009 și ianuarie 2010 au fost distruse mai mult de 1000 de instalații (10% din existent)”. ISIS mai precizează că: „atacul pare să fi forțat schimbarea vitezei de rotație a rotorului centrifugei, inițial prin creșterea vitezei, iar apoi scăderea acesteia, cu intenția de a induce vibrații și distorsiuni care să determine distrugerea instalației. Dacă scopul a fost distrugerea întregului sistem de centrifuge, STUXNET a eșuat, dar dacă obiectivul a fost de a scoate din funcțiune un număr limitat dintre ele, pentru a încetini progresul Iranului pe linia producerii de combustibil nuclear, atunci acțiunea poate fi considerată o victorie, cel puțin temporară”.

Potrivit companiei de securitate Symantec, STUXNET a avut ca țintă specifică driverele convertoarelor de frecvență ale motoarelor centrifugelor. Virusul a reușit să intercepteze comenzile trimise la aceste drivere de software-ul Siemens SCADA și le-a înlocuit cu comenzi de comandă-control malițioase. Viermele nu a vizat toate driverele de frecvență utilizate în rețeaua centralei nucleare, care sunt în număr de cel puțin 33, ci numai pe cele produse de firmele Fararo Paya (Iran) și Vacon (Finlanda), care comandă și controlează viteze mari (între 807Hz și 1210 Hz). Aceste viteze înalte sunt utilizate numai în aplicații deosebite, cum este sectorul nuclear. De menționat că, în SUA, convertoarele cu frecvențe mai mari de 600 Hz sunt supuse exportului controlat de către Nuclear Regulatory Commission, deoarece se știe că sunt utilizate în tehnologia îmbogățirii uraniului.

După interceptarea comunicațiilor dintre sistemul SCADA și convertoarele de frecvență și după identificarea convertoarelor țintă, STUXNET a început să comande schimbări bruște, pentru perioade scurte de timp, a frecvențelor de la 1410 Hz la 2 Hz, apoi din nou la 1064 Hz. Efectul a fost variația bruscă și repetată a vitezei rotorului centrifugii și perturbarea întregului proces de îmbogățire a uraniului. Este cunoscut faptul că, pentru extragerea uraniului pur, este nevoie ca sistemul să mențină o viteză de centrifugare precisă pe perioade îndelungate de timp. Variația vitezei duce la întreruperea procesului de izolare a izotopilor grei, rezultatul fiind obținerea de uraniu de slabă calitate, inutilizabil în cadrul reactorului.

În ceea ce privește reacția Iranului, cea mai mare parte dintre declarațiile oficiale și semi-oficiale au încercat să minimizeze efectele atacului. Totuși, este de menționat declarația directorului Consiliului pentru Tehnologia Informației de la Teheran, potrivit căreia: „*Un război electronic a fost lansat asupra Iranului. Acest vierme informatic a fost conceput să transfere date despre linia industrială de producție a fabricilor noastre în afara Iranului*”. Pentru a combate atacul, Iranul a creat un grup de contracarare, iar un reprezentant al acestui grup a declarat următoarele: „*cu mai mult de 30.000 de adrese IP infectate în Iran, infecția se răspândește extrem de rapid și pericolul este multiplicat de abilitatea STUXNET de a se autotransforma*”. Pe 29 noiembrie 2010, președintele iranian, M. Ahmadinejad, a admis pentru prima dată că virusul a cauzat probleme la sistemul de control al sistemului de centrifuge de la Natanz: „*Au reușit să creeze probleme pentru un număr limitat dintre centrifugele noastre cu ajutorul unui software pe care l-au instalat în*

componentele electronice ale sistemului”.

În aceeași zi, doi oameni de știință iranieni în domeniul nuclear au fost țintele unor atentate separate, dar aproape simultane. Majid Shahiriari, directorul programului nuclear iranian a fost ucis, iar Ferezdoon Abbasi, un înalt oficial din Ministerul Apărării a fost grav rănit. În ianuarie 2010, un alt om de știință iranian, profesor de fizică nucleară la Universitatea din Teheran, a fost de asemenea asasinat într-un atac cu mașină capcană.

Ceea ce este clar în cazul STUXNET este că avem de-a face cu o operație elaborată de atac cibernetic care depășește, în mod evident, sfera criminalității cibernetice și poate fi cu siguranță inclus în domeniul războiului cibernetic. Vorbim despre atacatori ce dispun de resurse substanțiale (milioane de dolari), vorbim despre o adevărată armă informatică de precizie chirurgicală. La prima vedere, planurile nu au funcționat perfect: reactoarele de la Bushehr nu au explodat, toată lumea a aflat despre atac și sunt luate măsuri de evitare a unui nou atac de acest gen. Istoria ne arată că au mai fost încercări în trecut de a bloca construcția reactorului, însă nu tocmai „elegante”. În mod cert însă, STUXNET marchează momentul din istorie în care superputerile au trecut de la fazele de planificare și pregătire a „războiului cibernetic” la faza derulării lui.

În concluzie, se poate aprecia că potențialul distructiv al unui război cibernetic asupra securității și bunăstării generale ale unui stat este enorm. Capabilitățile de atac cibernetic asupra rețelelor de computere de astăzi trebuie privite ca unul dintre multele instrumente din cadrul misiunilor militare. Importanța acestui instrument va crește cu siguranță în anii următori. Deși experții apreciau, până de curând, că scenariul unui război cibernetic pur este improbabil și nerealist, dacă luăm în considerare atacul cibernetic din 2007, desfășurat asupra Estoniei, și atacul STUXNET asupra facilităților nucleare iraniene din 2010, avem dovada contrariului. Faptul că războiul cibernetic nu este o utopie este dovedit și de preocupările, din ce în ce mai evidente, ale experților și structurilor de securitate din diferite state sau de la nivelul NATO și UE de a găsi soluții și strategii de apărare și de contracarare a acestui gen de amenințare.

UNIUNEA EUROPEANĂ - PREZENTUL ȘI CALITATEA SOLUȚIILOR -

Dr. Napoleon POP*

Procesul de integrare europeană a avut, încă din fazele sale incipiente, conotația permanentă de contributor la securitate în sens larg, chiar cauzalitatea lui determinativă fiind legată de acest aspect de o importanță vitală pentru o Europă care își revenea dintr-un război devastator (cel de-al Doilea Război Mondial). Integrarea în sine era privită ca un instrument de securitate, premisa fiind o dezvoltare continentală - la vremea aceea ne referim la Europa Occidentală - sub auspiciile unei democrații, care, printr-o bunăstare generalizată la nivel de cetățean, începută cu asigurarea securității alimentare, să tempereze până la minim orice tentație de conflict armat. Acesta din urmă devenea imposibil de dus, în condițiile în care producția de cărbune, oțel și energie nucleară treceau spre o monitorizare bazată pe încredere reciprocă.

Continuând să fiu consultat profesional asupra temei în discuție prin prisma calității de fost negociator șef al României pentru Acordul de asociere la UE, fapt care m-a bucurat și m-a stimulat în continuitatea interesului, problema securității legată de integrarea europeană ca obiectiv politic a fost mereu prezentă în mintea mea, pentru că semnificația ei debardează aspectul pur militar, ceea ce multă lume este înclinată să creadă. Consider că aceasta nu reprezintă ceva greșit, întrucât capacitatea și capacitatea militară nu pot fi decât rezultatul unei dezvoltări pe o linie progresivă, în care surse, resurse, cercetare și inovații bine combinate într-o ordine firească aduc mereu o valoare adăugată securității sociale și, implicit, securității societale.

Oare disciplina clubului reprezentat de Uniunea Europeană în domenii macroeconomice,

microeconomice, a guvernării în general, a respectării unor standarde și echilibre în politicile cele mai diverse privind resursele și obiectivele urmărite nu este un instrument al securității, în sensul cel mai larg, al fiecărui stat membru al Uniunii? Oare faptul că am reușit să achiesăm la acest club

- singura alternativă pentru România europeană - nu ar trebui să fie un atu al securității noastre? Evenimente mai grave și critice în spațiul Uniunii, confruntată cu provocările globalizării, pot complica răspunsurile, dar tocmai acest lucru ar trebui să nu ne îndepărteze de la seriozitatea cu care trebuie să privim integrarea în desfășurarea ei, prin prisma angajamentelor asumate prin tratat. Avem nevoie, poate mai mult ca oricând, să fim disciplinați, mai ales în politica noastră internă, devenită ea însăși o cărămidă a integrării, pentru a putea beneficia de dividendele integrării. Să nu uităm că suntem în al cincilea an al integrării de jure și avem frustrări, într-un context în care și-au făcut apariția rădăcinile unui euroscepticism, față de care cel mai mare pericol este apatia.

Mă simt, poate nu numai eu ci și alți specialiști, oarecum bulversat de efectele mai puțin vizibile și deci neglijate de dezbateră publică, ale ultimei crize financiare și economice asupra percepției evoluției viitoare a procesului de integrare europeană. Am fost un partizan fervent al integrării noastre europene, am lucrat cu dedicație pentru grăbirea acestui proces, dar privind

* *Dr. Napoleon POP este director al Centrului de Cercetări Financiare și Monetare „Victor Slăvescu” din cadrul Institutului Național de Cercetări Economice al Academiei Române și membru în Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a României.*

la ceea ce se întâmplă cu UE, cu zona euro, cu moneda unică, inclusiv pe fondul ultimei consecințe reprezentate de criza datoriilor suverane, mă întreb dacă nu am ajuns, din nou cu întârziere, la o țintă care ar putea da semne de destrămare. În acest sens, au venit mesaje de avertisment, atât din interiorul UE, cât și din exteriorul acesteia - și aici nu pot să trec cu vederea multitudinea de mesaje venite dinspre SUA prin intermediul multor economiști premianți Nobel, unii chiar în vizită în România.

Mai mult, într-un raport special, elaborat recent de „Economist Intelligence Unit” (martie 2011), simpla referire la faptul că actuala criză a zonei euro este „parțial politică și parțial economică” ne ridică problema evidentă a **slăbiciunii voinței politice** la nivelul Uniunii, ceea nu poate fi trecut cu vederea, UE fiind un proiect politic.

Desigur, sunt unul dintre acei care cred în viitorul UE, dar trebuie să observ că guvernanta europeană a ieșit din rutina cotidiană a unui proces de integrare bine definit și bine etapizat ca proiect politic și tinde, ca reflex normal, spre măsuri deosebite /de excepție, tocmai când recesiunea ciclică este pe sfârșite, iar acest lucru ne îndreaptă atenția spre lucruri mai profunde, respectiv spre **întârzierile acumulate**, reprezentate de aspecte structurale negestionate corect la timpul necesar și care azi se răzbună. Întrebarea cheie este dacă integrarea europeană menține tempo-ul inițial și dacă nu, ce se întâmplă de fapt, întrucât acest lucru în mod sigur ne afectează.

Revenind la lucrarea citată mai sus, nu putem trece cu vederea că prestigioasa instituție comentează **patru scenarii** de direcție spre care se poate îndrepta zona euro, cea care definește „starea de regret” în care a ajuns Uniunea. În ordinea unei probabilități crescătoare, perspectivele sunt după cum urmează: zona euro trece printr-o veritabilă operație chirurgicală prin care statele membre își aduc finanțele publice sub control (probabilitate 10%); presiuni interne irezistibile, astfel că unele state să fie nevoite să părăsească zona euro (15%); zona euro să considere un efort financiar mai mare în evitarea unui risc de datorie suverană (25%); Europa ar putea vedea primul faliment de țară de după anul 1948 (50%). Cred că deserviciul adus securității europene de oricare dintre aceste scenarii este mai mult decât evident pentru „Starea Uniunii” de azi, la care face referire raportul când se întreabă dacă zona euro va supraviețui crizei datoriilor suverane.

Dacă fiind în interiorul clubului ne preocupă problematica euro, în sensul întrebării dacă este vorba de o criză a acestuia sau a zonei euro, atunci în mod sigur perspectiva pur economică a viitorului monedei unice nu o putem despărți, tocmai prin simbolistica sa extrem de încărcată pentru o Europă atât de diversă, de o revedere a perspectivei filozofic - evolutive a unui proiect prin esență politic. Da, euro este un proiect politic afirmat cu această conotație de mulți din interiorul UE, care, printre altele, servește funcțional dezvoltarea pieței unice și este o dimensiune a integrării financiare globale.

Recurs la istorie

Esența Uniunii Europene, prin etapele parcurse de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial pentru a se ajunge la ceea ce este în prezent UE, constă în caracterul profund politic al proiectului integrării europene, fundamentat pe o voință politică inițială puternică, privind la un trecut dezastruos abia încheiat. Amintind despre euro, el este doar „un capăt de etapă” (este, drept, poate cel mai important) al proiectului politic reprezentat de UE, despre care azi, poate după o mai bună descifrare a începuturilor, putem afirma că a avut două fațete.

O fațetă cu un caracter public, dar și stimulatorie din punct de vedere propagandistic în fața cetățenilor europeni, a fost reprezentată de motivații fundamentale pentru continentul european prăbușit după război: eliminarea conflagrațiilor devastatoare de pe continent generate în secolul XX din conflictul geostrategic permanent dintre Franța și Germania (deși toate capetele încoronate și cu influență erau înrudite) și asigurarea securității alimentare, una din cauzele declanșatoare ale conflagrațiilor amintite prin evocarea „spațiului vital”. Aceasta era viziunea europeană a lui Monet și Schuman.

Un alt aspect, mai puțin transparent, dar ușor de perceput, a fost reprezentat de motivația promovării intereselor de hegemonie americane într-un spațiu de pe urma căruia SUA au profitat financiar din vânzările de armament, dar care a devenit lipsit de solvabilitate prin încheierea războiului. Dacă acest spațiu era lăsat așa sau s-ar fi așteptat să-și revină de la sine, ar fi putut avea efecte nefaste nu numai pentru economia americană, ci și pentru securitatea continentului.

Soluția a fost introducerea în Europa Occidentală, după cum o împărțiseră marile puteri învingătoare, a așa numitului „American

lifestyle” și a culturii induse de acest stil, respectiv consumerismul, individualismul, *loisir*-ul și interesul pentru productivitatea muncii, aceasta din urmă pentru a le susține prin venituri reale pe celelalte. Aceasta era Europa lui Winston Churchill, de tip Statele Unite ale Europei, susținută prin doctrina Marshall, având ca obiectiv prevenirea expansiunii comunismului și menținerea unor regimuri democratice a căror credibilitate în fața cetățenilor era dată de capacitatea lor de a „livra” ceva. Este mai mult decât probabil că ceea ce a devenit modelul social european sau Europa socială de azi își trage seva din *recurența autentică dintre democrație, beneficiile acesteia pentru cetățean și continuitatea democrației prin sprijinul cetățeanului mulțumit de efectele ei*.

Proiectul politic a fost dublat de un program și un proces de integrare extrem de tehnic, consfințit prin Tratatul de la Roma (1958) și cele ulterioare, care a prevăzut de la controlul resurselor susținătoare a unor conflicte armate (oțel, cărbune, energie atomică), expansiunea comerțului liber (uniune vamală, zonă de comerț liber, piață unică), dezvoltarea economică și crearea de locuri de muncă, până la uniunea monetară (euro, 1999) și cea politică (deocamdată configurată firav ca efect al ultimului Tratat de funcționare a UE, presupus o constituție a Uniunii).

Dacă proiectul politic a avut nevoie și s-a bucurat de un leadership puternic în fazele incipiente și, ulterior, în primele cinci decenii, procesul tehnic al integrării a obligat la disciplină puternică liber consimțită (dar garantată politic), ambele reprezentând metaforic un înfășurător de tip ADN optim.

Unde suntem în prezent?

Gardienii proiectului integrării europene - state, guverne, parlamente - au manifestat de multe ori tendințe de îndepărtare de la disciplina asumată inițial prin voința politică a unor lideri de forță, inițiatori ai proiectului politic, exercițiul compromisiului constructiv repunând de multe ori proiectul pe linie, ceea ce istoria UE o demonstrează. Este de observat însă faptul că, treptat, Europa nu a mai avut un leadership puternic, iar crezul celor dispăruți, de perpetuare cu aceeași consecvență și la înălțimea noilor etape de integrare a angajamentelor politice fondatoare ale UE, s-a diluat.

Răul de azi din tehnologia integrării - ca profunzime și calendar - se explică prin faptul că cei îndrituiți legal și prin tratate cu disciplina realizării proiectului politic - executivele - au o

sorginte din ce în ce mai politizată și politizantă, dar cu o cultură politică de integrare în declin, care se explică prin temerea pierderii alegerilor și puterii, conflictul cu electoratul și nevoia manipularii acestuia, avansul politicului asupra profesionalismului, etc. Din păcate, răul de azi are o consecință teribilă, cea a pierderii relative a susținerii și încrederii cetățeanului în proiectul politic al UE, de unde rezultă și euroscepticismul în creștere.

Nu este de mirare că susținerea proiectului politic s-a diminuat, rămânând în urmă față de un calendar considerat optim, în condițiile vidului de personalități europene de anvergură care să-l continue, în mod convingător, pentru cetățeni. De asemenea, cei din anturajul inițiatorilor au început să devieze proiectul tocmai din lipsa unui leadership puternic. Latura tehnică a procesului integrării, reprezentată de guvernarea europeană, a explodat într-o birocratie costisitoare, inefficientă și păguboasă chiar față de obiectivele politicilor comunitare.

Ambele aspecte, politic și tehnic, sunt subiectul multor confruntări configurate cu prioritate în jurul necesității menținerii naturii pragmatice a proiectului UE, față de care cetățenii europeni manifestă un interes imediat și răspund în consecință provocărilor acestuia. Poate aici ar trebui menționat că birocratia excesivă a UE este indusă de cultura Europei continentale, fiind scoasă în evidență de abordările conflictuale anglo-saxone și cele mediteraneene, iar în plan concret nu miră reacțiile Marii Britanii la această birocratie, tocmai prin modul ei pragmatic de a aborda integrarea (prin prisma suportului sau reacției propriilor cetățeni față de deciziile politice legate de integrare). În context trebuie de amintit că Marea Britanie a fost canalul prin care proiectul UE a fost infuzat dinspre SUA spre Europa imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, prin prisma celei de-a doua fațete prezentate în partea recursului sumar la istorie, fostul premier Winston Churchill fiind primul care a vorbit de Statele Unite ale Europei, în sens de stat federal după modelul SUA.

Lipsa unui leadership politic european puternic a dus la un exces de **voluntarism politic** față de angajamentele asumate, iar acest lucru explică, în mare măsură, scăparea de sub control a laturii tehnice a integrării. Treptat, instrumente de referință sau de tip pilon ale disciplinei în mix-ul de politici în sens larg, fundamentate în Pactul de Stabilitate și Creștere, în principiile de funcționare a Eurogrupului și Zonei Euro și, mai

recent, Agenda Lisabona sau Pactul Euro, ne demonstrează apariția unor atitudini centrifuge de la lucruri altă dată de nediscutat, atingerea cu mai multă greutate și cu întârziere a consensului pe soluții de care ar fi fost nevoie ieri sau de tip preventiv și, nu în ultimul rând, disensiuni pe soluții care, cel puțin conjunctural, par esențiale, dar cu consecințe greu de reparat pe termen mediu și lung.

Criza de fond

Nu este nevoie să facem apel neapărat la criza financiară sau la cea economică ca să constatăm deriva insidioasă a echilibrelor macro-economice în cadrul UE. Poate crizele menționate ne fac să înțelegem că această derivă, bine pusă în evidență de ciclicitatea conjuncturală, are la bază rigidități structurale mai vechi (în piața forței de muncă, nivelul scăzut față de SUA a productivității muncii, nesustenabilitatea sistemului de pensii în raport cu îmbătrânirea populației, etc.). Ele pun în pericol nu numai Europa socială, dar și capacitatea UE de a putea răspunde la provocările globalizării sau de a valorifica în interes propriu oportunitățile acesteia.

Ceea ce putem consemna în prezent este faptul că ne confruntăm cu deficite bugetare excesive față de standardele călăuzitoare. Ele ascund, chiar în condițiile efortului de reducere, deficite structurale de anvergură care nu pot fi eradicate decât prin reforme economice consistente,

dublate de o disciplină fiscal - bugetară pe măsură. Condițiile de criză și consecințele acestora ne readuc aminte că reformele structurale autentice și acceptabile se fac „pe val” și nu în condiții de austeritate impuse de consolidarea fiscală.

Pe dimensiunea sistemului financiar și pe fondul liberalizărilor și dereglementării excesive în unele cazuri, am asistat la *deturnarea economisirilor pentru dezvoltare în beneficiul tuturor spre îmbogățirea unora*, iar pierderile create de această deturnare, pentru a nu permite colapsul întregului sistem financiar, au necesitat intervenția guvernelor cu „bani sociali”, ai contribuabililor. Finanțarea deficitelor bugetare a dus la explozia datoriilor suverane, nivelul acestora având o puternică influență asupra costurilor și disponibilităților necesare acestei finanțări.

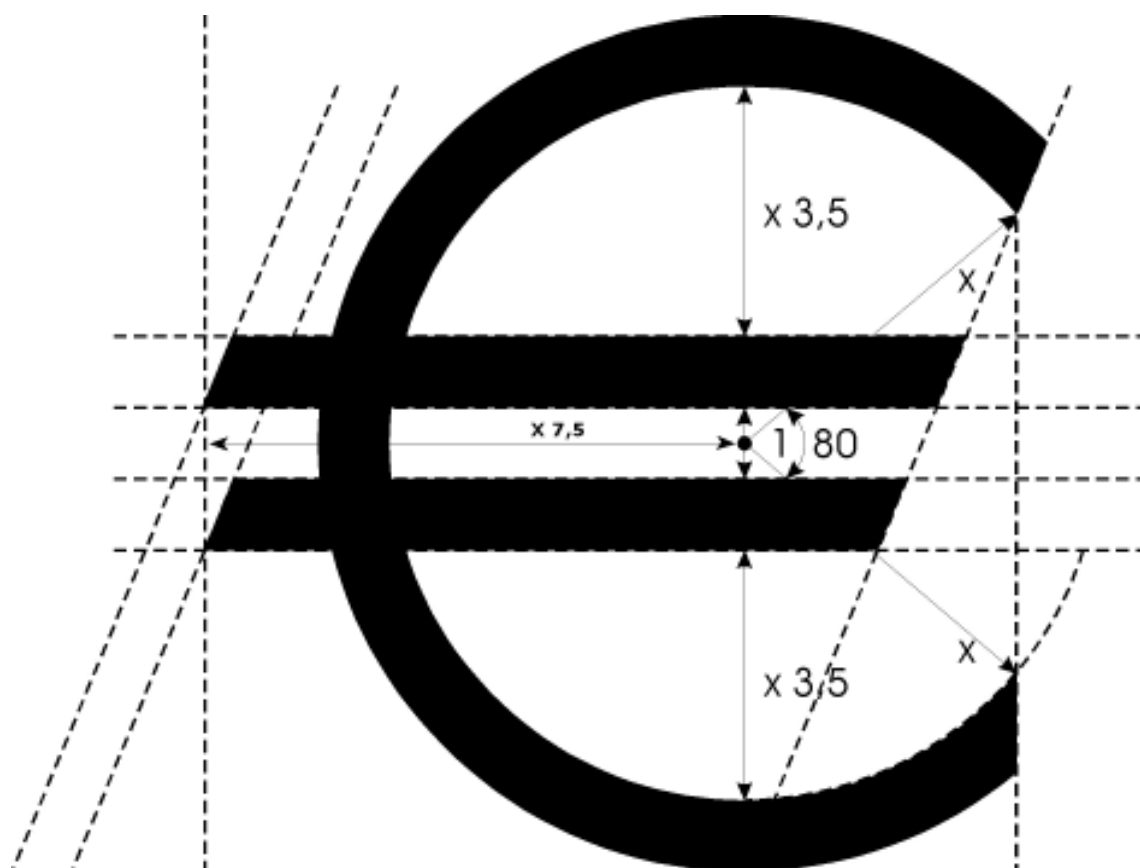
Dinamica redresării economice, garanție a unor bugete viabile în fața provocărilor noilor angajamente cu efect de îndatorare și în noile constrângeri, îmbracă caracteristici de anemie și fragilitate, de riscuri și incertitudini, de exces de conservare și prudență, toate cauzatoare de un nou naționalism economic, care este opusul însăși al proiectului politic al UE.

Efectele

Efectele situației descrise sunt multiple, dar în raport cu proiectul UE, la această dată, vom face referire numai la două pe care le considerăm fundamentale și corelate. Primul efect este unul generalizator prin întrebarea care și-o pun mulți analiști, respectiv dacă se mai poate vorbi de o Europă Socială și a Cetățenilor, aflați acum în fața mai multor constrângeri decât beneficii. Dacă mai adăugăm și valul de alegeri parlamentare și prezidențiale ale momentului este clar că puținele beneficii permisibile acum vor duce la constrângeri viitoare și mai mari, iar interacțiunea național - integrare va deveni și mai conflictuală.

Celălalt efect, deși aparent punctual, este cheie a integrării politice, ca punct final al proiectului UE. El ridică întrebarea legată de destinul monedei unice, în ciuda declarațiilor de mare forță privind susținerea euro din partea Germaniei și Franței. Deocamdată, sunt vizibile, din punct de vedere al conotației de criză a euro (care, în opinia mea, este de fapt o criză de mai mare anvergură a guvernării în zona euro), următoarele:

- principiile tehnice ale unei zone valutare optime nu au fost puse în totalitate în practica evolutivă a proiectului, compromisul teoretic de lansare

a euro nefiind respectat din punct de vedere a disciplinei bugetare asumate fără constrângeri puternice;

- condițiile de funcționare a zonei euro sunt încălcate de protagoniști prin bună știință și afectate de informații incorecte;
- este mai mult decât vizibilă îndepărtarea de la angajamentele anului 1999, consfințite prin tratat, pentru lansarea euro, *ca un proiect neterminat*, chiar după spusele părintelui acestuia.

Ne este clar cât de conflictuale au devenit efectele la care am făcut mențiune, în condițiile în care cele două procese generatoare ale acestora, respectiv Europa Socială și Moneda Unică ar trebui să convergă spre un țel comun, reprezentat de o mai bună funcționare a Uniunii și o guvernare a acesteia mai eficientă.

Riscuri

Efectele crizei financiare și economice la nivel european, prin consecința creșterii abrupte a datoriilor suverane, ceea ce după opinia unor analiști este pe cale să atragă o criză fiscală, comportă riscuri care nu pot fi neglijate. Nu avem de-a face cu riscuri temporare, strict legate de conjunctura ieșirii din criză, ci cu revigorarea acestora dintr-o stare mai latentă spre una posibil mai acută, fondul condițiilor de redresare economică devenind o constrângere pe termen mediu și

lung. În cauză sunt programele de austeritate economică de natură să afecteze tocmai factorul social chemat să le susțină, într-un context în care promisiunile de guvernare sunt în conflict cu realitatea.

Mai mult, aceste riscuri la nivelul UE devin cu atât mai periculoase cu cât reforme structurale la care s-au făcut numeroase aluzii la nivel de Consiliu European și date în sarcina guvernării Comisiei Europene au întârziat în implementare. Nu au lipsit momentele critice de evocare și recunoaștere a decalajelor cu care se confruntă Uniunea pe termen mediu și lung: productivitatea muncii scăzută față de SUA; competitivitatea internațională pusă în pericol de chiar moneda unică în două planuri - cel al evoluției ei ca atare și al impactului politicii monetare unice asupra unor țări cu discipline fiscal-bugetare chestionabile; rigiditatea pieței forței de muncă; nesustenabilitatea schemelor de pensii publice, etc. Tocmai recunoașterea acestor decalaje au împins Uniunea spre lansarea de noi strategii, cum a fost Strategia de la Lisabona, încheiată de o manieră apropiată unui eșec, iar mai nou Strategia UE 2020 deschizând și ea un front discutabil din punct de vedere al rezultatelor așteptate.

Considerăm că sunt **trei riscuri majore**, de natură persistentă pentru această perioadă, a

căror gestionare nu se anunță ușoară:

- **riscul exacerbarii presiunilor sociale**, consumatoare de energii publice de amiabilizare semnificative și fără certitudinea unui rezultat care să restabilească încrederea între politic și cetățean; el este de natură să reducă dinamismul continuării proiectului politic al integrării din perspectiva națională a statelor membre;
- **riscul revenirii la o redresare și creștere economică capabile să estompeze impactul negativ asupra factorului social** al programelor de austeritate puse în aplicare; reechilibrarea dezechilibrelor pare încă iluzorie în raport cu semnalele că redresarea economică globală este fragilă și încă neașezată ferm pe un trend cert, atacată deja de o inflație în creștere periculoasă, în condițiile unei volatilități excesive a prețurilor la energie și materii prime agricole; intervențiile de decizie de politică monetară a Băncii Centrale Europene (BCE) și a băncilor centrale ale țărilor membre care încă nu au adoptat moneda unică se îndreaptă spre condiții monetare tari, ceea ce va afecta creșterea economică prin costul banilor;
- **riscul continuării decuplării**, în special în zona euro și în cadrul mix-ului de politici economice care definește Pactul de Stabilitate și Creștere, **între disciplina monetară și cea fiscal-bugetară**, modul de conducere a acestora fiind diferit influențată de factorul social; această decuplare este cea mai mare provocare a proiectului politic al integrării la acest moment, ea reflectând diferența atât de obiective pe termen scurt și mediu între guvernarea politică și tehnicismul băncilor centrale, cât și de profunzime profesională a celor două părți implicate în asigurarea unui mix de politici economice adecvat.

Este cert că ADN-ul menționat la începutul acestei opinii, ca un înfășurător al unui *proiect politic ambițios cu un proces tehnic migălos*, a trecut în mod necesar, prin etapa uniunii monetare, spre uniunea politică. Ceea ce este îngrijorător este că la acest moment se vorbește (serios și cu temerile de rigoare) de o corelație unilaterală implacabilă, de genul **cade euro - disoluția UE este previzibilă**. În aceste condiții trebuie să căutăm, cu rigoarea necesară, unde sunt cauzele unei astfel de corelații care pun proiectul politic în pericol. Cred că ele rezidă în modul în care a evoluat politicul european, în special în ultimii 10-15 ani, dincolo de pierderea leadershipului proiectului Uniunii, ca atare, fiind vorba și de o

deviere a comportamentului politic față de angajamentele fondatoare ale părinților Uniunii, dispăruți acum, și angajamentele ulterioare de parcurgere de etape necesitând poate același curaj, cu o mai mare „disciplină tehnologică”, spre uniunea politică.

Drumul spre uniunea politică se pare că ar fi fost de dorit să fie eliberat de angoasele unei federalizări respinse a priori, dar cu înțelegerea că statele individuale își vor asuma individual și voluntar calitatea unor politici fiscale independente pline de rigoare. Pentru o perioadă de timp este cert că această înțelegere a funcționat, ea fiind stimulată de figuri politice reprezentative și cu forța de motoare ale integrării. Ulterior, însă, tocmai forța politicului, mai subjugat de ciclurile electorale și de spectrul pierderii puterii, a slăbit în detrimentul disciplinei procesului integrării.

Aș omite de la bun început „eventuale scuze” legate de lărgirea Uniunii, care ar fi presupus perioade mai lungi de asimilare, sau de efectele ultimelor crize, prin care s-a mai trecut, iar lecțiile ar fi trebuit și ele asimilate. Cred că trebuie să privim, totuși, dincolo de ceea ce pare facil de înțeles și să vedem dacă ceea ce s-a întâmplat în structurarea guvernării UE nu este o cauză mai credibilă a unui *impas de tendință* decât de *ciclicitate economică*. Aceasta din urmă, cu anvergurile și riscurile posibile cunoscute inclusiv din manuale, poate fi considerată *un dat* al economiei de piață funcționând pe fondul unor valori ale democrației de tip occidental. Ca urmare, probabilitatea ciclicității economice trebuia să fie inclusă în trendul procesului integrării, iar prezentul ne demonstrează că acesta nu a putut fi respectat și acest lucru a făcut ca efectele ultimelor crize să aibă o încărcătură mai greu de gestionat și să consume resurse neașteptate.

Poate pentru a nu ofensa pe nimeni din punct de vedere al comportamentului, fie că este vorba de nevoia unui leadership politic, fie că este nevoie de mai mult profesionalism, aluzia la trecerea la federalism, din punct de vedere al impozitării la nivel de o Uniune de tipul Statelor Unite ale Europei, nu este decât un îndemn la rațiune. El vine pe fondul crizei zonei euro și a monedei unice, a reformei bugetului comunitar chiar în perspectiva imediată a unui nou ciclu financiar multianual și din considerentul unei atenționări până nu va fi prea târziu.

Trecerea la federalism este și un avertisment venit din partea FMI, ca măsură de precauție că efectul posibil al unui bulgăre de zăpadă în zona

datoriilor publice în UE s-ar putea să devină covârșitor pentru finanțele internaționale preferențiale din punct de vedere al costurilor. Acest lucru trebuie să ne dea de gândit, în sensul că revenirea la ascendentul politicului, în calitate de leadership al proiectului politic al Uniunii, este nu numai de așteptat, ci el trebuie acompaniat, mai mult ca oricând, de un profesionalism care să poată face un pas autentic spre întărirea uniunii monetare și trecerea spre uniunea politică. Cerința este impusă și de faptul dacă Uniunea dorește să devină un actor autentic al globalizării ajunse la nivelul de azi, când numărul puterilor economice globale s-a înmulțit.

Soluțiile

Comparativ cu claritatea și nervozitatea unor mesaje din afara UE cu privire la gestiunea perioadei complicate prin care trece economia europeană (să luăm numai recente amenințări de faliment ale Portugaliei și Spaniei, după cele ale Greciei și Irlandei), soluțiile pachet anunțate de UE par să fie mai degrabă paliative sau înlocuitori de abordări directe și de fond, ceea ce ar fi necesar cu adevărat pentru actualul stadiu al integrării și riscurilor la adresa acesteia. Luate pe rând, fiecare din soluții se întrepătrund cu celelalte, se completează, încearcă să compună un mecanism coerent, dar textele par propagandistice, ceea ce ne poate conduce din nou la soarta Strategiei de la Lisabona.

Totuși, trebuie de menționat percepția bună a capacității soluțiilor discutate și aflate deja în faze de aplicare în ceea ce privește realizarea unei mai bune cuplări a unor preocupări majore pentru **o competitivitate sui generis sporită a UE**, în cadrul unei guvernante europene îmbunătățite. Ea se realizează prin coordonarea convergenței unor politici din domeniile gestiunii datoriilor publice (plafonare prin Constituție), salariilor (legat de modul de indexare), pensiilor (vârsta de pensionare), impozitării (spre o bază comună), calificării profesionale (recunoaștere și mobilitate), instituțiilor financiare bancare (mecanism de gestiune a crizelor), toate făcând apel, de fapt, la necesitatea unor reforme.

- **Strategia UE 2020** este un text politic general, punctând principal lucrurile nefăcute la timp. Angajamentul de a-i ajunge din urmă pe cei de care europenii s-au îndepărtat, ca urmare a unui dinamism propriu al UE depășit de dezvoltările globale, este o recunoaștere a devierii de la trendul de fond al proiectului deja

menționat, iar revenirea este anunțată ca fiind costisitoare. Implementarea acestei strategii are nevoie de finanțare, problema de fond fiind de unde se va asigura aceasta, în condițiile în care bugetele naționale sunt deja sub o mare presiune.

- **Pactul de îmbunătățire a guvernării europene** reprezintă expresia unui gest politic necesar, de aplecare din nou asupra obiectivelor neîndeplinite la timp și sugerând necesitatea reducerii presiunii birocratice instituționale de la Bruxelles. Cu toate acestea, noi instituții legate de facilitățile financiare de care ar putea beneficia țările aflate în pericol de a-și finanța deficitele sunt pe cale de a fi create, cu costurile și birocrăția de rigoare.
- **Pactul pentru competitivitate** a fost o formulă tranzitorie de asumare obiectiv necesară, care de fapt recunoaște că globalizarea poate trece pe lângă UE fără ca să i se valorifice oportunitățile din lipsă de capacitate de a concura cu noii competitori globali.
- **Reforma sistemului financiar** este imposibilă numai în cadrul granițelor UE, fără cuplarea ei la reforma internațională. Desigur, există un consens politic asupra necesității și urgentării, dar detaliile tehnice îi vor amâna soluționarea cu costurile unei implementări târzii, care îi vor reduce din semnificația urgenței evocate la nivelul G-20. În plus, tendințele spre limitarea liberalizărilor făcute și instituirea de taxe asupra instituțiilor financiare mai mari în UE este posibil să ne scoată din competiția globală.
- **Facilitatea europeană de stabilitate financiară**, care se va transforma într-un mecanism autentic începând cu 2013, este de interes general, dar benevolența de implicare a unei anumite țări demonstrează și alte interese în afara celor de a impune o mai mare disciplină financiară. Funcționarea după chipul și asemănarea FMI, dar cu condiționalități mai puternice și la costuri mai ridicate poate crea impresia unui subterfugiu care chestionează eficiența unor organisme financiare internaționale consacrate și cu vocație în domeniul facilității anunțate.
- **Pactul pentru euro**, fostul pact pentru competitivitate, este un îndemn pentru o nouă calitate a coordonării politicii economice în zona euro, având ca obiectiv consolidarea pilonului economic al uniunii monetare, deci o mai bună convergență. Acest îndemn poate fi subînțeles ca o voință politică implicită, dedicată proceselor

de convergență, dar pierdută pe drumul integrării, în general, și în cadrul uniunii monetare, în special. El vorbește mai explicit despre ceea ce ar fi trebuit să fi fost aplicat cu acuratețe profesională în spatele unei voințe politice care ar fi trebuit, în mod obiectiv, să o stimuleze. Este vorba de aceleași reforme, mereu evocate, cum sunt reforma pensiilor și salariilor din sectorul public, reforma legislației pieței muncii, multianualitatea bugetului bazată pe proiecte, etc. Asumându-și recunoașterea diferenței în obiectivele pe termen scurt și mediu între guvernarea politică și tehnicismul băncilor centrale, pactul euro intenționează să restabilească disciplina voluntar asumată și care a funcționat o perioadă de timp pe latura tehnică a procesului integrării, respectiv cea care dă viață reală obiectivelor politice ale UE.

Unele concluzii

Este evident că UE are nevoie de a demonstra o valoare adăugată unei dezvoltări de tip integraționist, față de una individuală, națională. Pilonul economic al uniunii monetare evocat privește politicile fiscal - bugetare și necesitatea unei convergențe autentice rapide a acestora, până a nu fi distrus pilonul monetar. Dar, tocmai politica fiscal - bugetară este divergentă din motive naționale mai puternice în prezent, fiind obiectul unor conduite discreționare și populiste induse de cerințe interne și presiuni sociale accentuate. Ca urmare, putem afirma că statele membre ale UE se apleacă cu prioritate asupra problemelor interne, ca dezechilibre macroeconomice a căror soluționare sunt în conflict cu socialul etc.

Predispoziția spre cooperare și coordonare reală este erodată semnificativ de această aplecare, iar la nivel declarativ comunitar vorbim despre o posibilă voință, dar subordonată rezolvării problemelor interne. Este de acceptat această „pulsatie” de implicare și dezangajare multilateral - național, cu condiția ca busola integrării să arate tot timpul azimutul proiectului politic, așa cum a fost definit în tratate. Dar, chiar fiind siguri de stabilitatea busolei, nu putem face abstracție de realitățile naționale, nu numai diverse, dar toate în diapazonul unei stringențe naționale, cu sau fără sprijin comunitar și chiar internațional.

În acest context, chiar propria perspectivă națională, respectiv a României, trebuie să țină cont în egală măsură de constrângerile interne și provocările comunitare, știut fiind faptul că orice construcție este solidă în măsura în care

fiecare din componentele sale sunt solide. Senzația de **a fi singuri** în bătaia cu propriile probleme devine o certitudine și ea ar trebui să ne călăuzească pentru o perioadă de timp, dar concomitent cu beneficiul valorii adăugate aduse de Uniune, în calitatea României de stat membru. Ceea ce ar trebui să ne preocupe, în mod acerb, este **atragerea fondurilor structurale** rezervate nouă. Acest proces trebuie privit ca pornind dintr-un același impuls propriu, inspirat de aceeași percepție de a fi singuri. *Aceasta trebuie să fie propria noastră luptă, aplecarea spre problematica națională și soluționarea acesteia să devină un instrument autentic al integrării noastre, înainte de a aștepta relaxarea partenerilor comunitari (și ei ocupați cu probleme naționale).*

În același timp, pledez pentru **contribuția României la construcția europeană** în cadrul proiectului politic existent, din același motiv evocat și la momentul deciziei noastre politice de a ne integra, respectiv inexistența unei alte alternative mai bune pentru noi. Or, acest lucru înseamnă cel puțin trei lucruri. Primul se referă la *necesitatea unei discipline în politicile economice interne la nivelul standardelor de profesionalism impuse de aspectele tehnice ale procesului de integrare europeană*, ajuns în această etapă a uniunii economice și monetare, dar cu provocarea trecerii unui examen complex legat de viabilitatea euro.

Al doilea lucru important este *activismul de care trebuie să dăm dovadă în forumurile UE*, mai ales în această etapă complexă, atât pentru Uniune, cât și pentru fiecare stat membru.

Al treilea lucru se referă la *credibilitatea activismului nostru în forumurile UE*, care nu poate fi susținută decât de dovada disciplinei noastre în politicile economice interne. Prin această disciplină nu numai că ne vom rezolva

propriile probleme, în „singurătatea” menționată, dar vom fi parte la un proces real de convergență cerut de Uniune și care ne rezolvă cel puțin două probleme: **reducerea decalajelor față de media UE și apropierea faptică de momentul adoptării monedei unice.**

Interesul nostru sporit pentru o nouă dinamică a convergenței, așa cum este cerută de soluțiile UE pentru continuitatea proiectului politic, deci inclusiv participarea noastră la Pactul pentru euro, reprezintă contribuția noastră la viabilitatea monedei unice, la definitivarea acestui proiect-vehicul adus cu bine până la jumătatea drumului. Dacă vom continua să credem în el prin efortul propriu de a conduce un mix de politici economice interne adecvat, de a reduce decalajele economice și de infrastructură, respectiv de a atinge criteriile nominale în mod sustenabil, ceea ce înseamnă progres și în convergența reală, atunci în mod sigur simbolistica reprezentată de euro - ca moneda utilizată de o populație cultural diversă extinsă la nivel european - ne apropie de obiectivul uniunii politice.

Tot ceea ce ne propunem în plan național și comunitar trebuie legat de valoarea adăugată care poate să ne-o aducă UE, lucru demonstrat de funcționarea Uniunii pe termen mediu și lung, iar acest beneficiu a constituit punctul forte al integrării pentru țările est-europene, inclusiv pentru România. În mod necesar, vom fi martorii schimbării instrumentelor politice și a mecanismelor economice care generează beneficiul

menționat. Acest lucru determină același recurs la *necesitatea unei strategii naționale de dezvoltare economică și socială a României pe termen mediu și lung*, cu introducerea valorificării în interes național a dimensiunii apartenenței la Uniune și a accesului la valoarea adăugată creată de integrare.

Durerile crizei prin care România a trecut ne impun și mai mult **identificarea dividendelor pe care le aduce integrarea europeană, transformând provocările în oportunități.** O oportunitate necesară pentru noi este de a deveni credibili și un partener tot mai puternic în interiorul UE. Calea spre aceste obiective este propria noastră dezvoltare de o manieră sustenabilă, de data aceasta în „singurătatea” echivalentă unei înalte responsabilități, ceea ce implică voință politică și profesionalism, exact ingredientele care au stat la baza proiectului politic din care acum facem parte.

Aș încheia reamintind o recentă declarație a președintelui BCE, Jean-Cloude Trichet: *„Europa nu se poate opri la jumătatea drumului - este necesar să fie mult mai ambițioasă”*, ceea ce sugerează necesitatea menținerii ritmului proiectului integrării către obiectivul uniunii politice, fără această țintă fiind în pericol însuși conceptul inițial al integrării europene, cel de securitate, văduvit de securitatea macroeconomică în cei doi piloni - economică și monetară - singura creatoare de resurse autentice pentru o dezvoltare sustenabilă, care conduce inevitabil la o mai mare capacitate de securitate națională.

ROLUL INFORMAȚIILOR ÎN ASIGURAREA SECURITĂȚII UMANE ÎN ETAPA POST-CONFLICT

General-locotenent prof. univ. dr. Teodor FRUNZETI*

Securitatea umană și nevoile omului

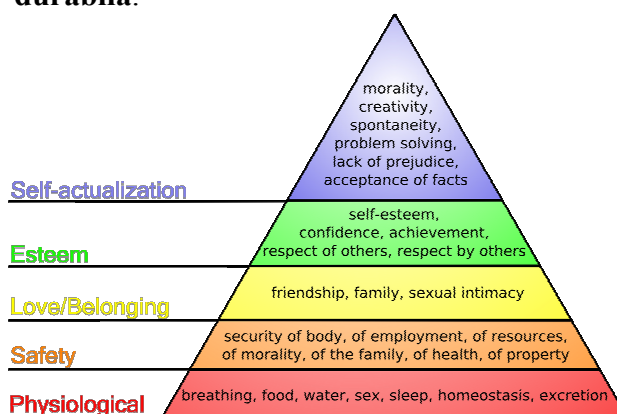
Deși securitatea umană se poate traduce prin absența pericolului (pentru individ, grup, comunitate) este vorba, de fapt, de percepția subiectivă resimțită de subiectul expus pericolului, care îl poate resimți interior în diferite grade. *Securitatea* și antonimul său *insecuritatea* sunt, deci, noțiuni foarte subiective. Nevoia de securitate este o nevoie psihologică fundamentală pentru om care, dacă nu este satisfăcută, determină o stare de inconfort și mobilizează o parte importantă a resurselor intelectuale, psihice și fizice, ce ar putea fi utilizate în alte scopuri. Numeroase activități umane sunt astfel perturbate, chiar făcute imposibile în situația în care apare un climat de insecuritate.

Ființa umană trăiește un sentiment de insecuritate atunci când estimează - motivat sau nu - că un element exterior și imprevizibil poate modifica, perturba sau distruge așteptările sale legitime¹. Acest element exterior poate avea origini diferite: hazardul, o catastrofă naturală, răutatea umană etc.

Așteptarea legitimă este consecința ce se prevede în funcție de legile naturii și de regulile din societate. Pentru a-și satisface mai ales nevoia de securitate, omul a căutat să cunoască legile naturii și să determine reguli stabile - și deci previzibile - ale vieții în societate.

Potrivit teoriei lui A.H. Maslow, omul are următoarele necesități: *fiziologice* (hrană, adăpost, repaus, sexuale); *de securitate* (echilibru emoțional în activitățile de muncă, de viață); *sociale* (de afiliere și apartenență la variate grupuri sociale);

psihosociale (știmă de sine, prestigiu, considerație); *de autorealizare personală* în activități creative; *cognitive*; *estetice*². Practic, realizarea de sine corespunde faptului că omul devine sincer cu propria sa natură. Dar, pentru a ajunge aici, sunt necesare condiții prealabile de libertate a expresiei, de dreptate socială și de manifestare a fiecărei persoane fără teamă de vreo amenințare sau de lipsa siguranței față de ziua de mâine. Aceste nevoi sunt asigurate și garantate prin cei patru piloni ai securității umane și anume: **democrația, statul de drept, buna guvernare și dezvoltarea durabilă.**

Piramida lui Maslow

Omul poate acționa în deplină cunoștință de cauză prin cunoașterea mediului său social și natural, aspect care contribuie la reducerea incertitudinii, la diminuarea riscurilor și la creșterea gradului său de securitate. De fapt, nu există exercitare reală a libertăților dacă anumite nevoi fundamentale rămân nesatisfăcute. De asemenea, nici un individ nu-și poate exercita dreptul de a face ceea ce dorește, desigur cu respectarea normelor sociale, dacă se află sub amenințare sau trăiește cu teama zilei de mâine. Prin urmare, se poate afirma

* General-locotenent prof. univ. dr. Teodor FRUNZETI este rectorul Universității Naționale de Apărare „Carol I”. Este autor și coautor al mai multor cărți cu tematică militară, de securitate și apărare, a peste 100 de articole de specialitate și comunicări științifice.

¹ Cf. F.X. Robert, *Sécurité*, <http://www.fnab.to/FNB/Bastion.htm>, p.1.

² Cf. Pierre Louart, A. H., Maslow, Herzberg et les théories du contenu motivationnel, http://www.e-rh.org/documents/wp_louart2.pdf, pp.6-7.

că există o strânsă legătură între satisfacerea nevoilor omului și securitatea acestuia.

Securitatea umană poate fi văzută sub multiple aspecte. Printre acestea, cele mai importante în structura analizei, la care vom supune acest concept, sunt următoarele:

- 1) Securitatea ca *stare de încredere, calm, seninătate și liniște*. Toate elementele enumerate sunt condiții *sine qua non* ale exercitării efective a oricărei libertăți și a democrației în sensul *securității ca sentiment*. În această calitate, ea poate fi influențată printr-o multitudine de situații și elemente exterioare ființei umane. În cadrul acestora din urmă se pot include vulnerabilitățile mediului social și natural, riscurile, pericolele și amenințările de securitate. Oricare dintre acestea pot afecta semnificativ sentimentul de securitate indispensabil unei acțiuni umane coerente, exercitării libertăților democratice și eficacității economice.
- 2) Securitatea ca *produs al activității umane conștiente, voluntare și responsabile*. Omul, ca ființă socială, poate și trebuie să-și creeze și să-și perfecționeze continuu mediul psihosocial în care trăiește și acționează. În acest context, el poate să-și construiască propriul mediu de securitate, acționând în direcția diminuării riscurilor, pericolelor și a amenințărilor care-i pot aduce atingere semnificativă în plan fizic, psihic, psihosocial, material și economic. De aceea, securitatea se concepe pe numeroase planuri. Securitatea cetățenilor unui stat este, în mod tradițional, prima justificare a existenței statului și presupune, în primul rând, asigurarea securității cetățenilor față de amenințări exterioare și, apoi, față de cele de pe plan intern. Pentru reducerea riscurilor de securitate externe, statul dispune de diplomatie și de o armată proprie. Pe plan intern, statul are sarcina să asigure securitatea cetățenilor săi și a bunurilor acestora. În acest scop, statul are nevoie de o poliție și o justiție eficiente.
- 3) Securitatea ca *ansamblu al condițiilor interne și internaționale propice vieții și activității umane*. Practic, securitatea este produsul interacțiunii condițiilor interne și internaționale, în care omul trăiește și acționează, respectând legile naturii și normele impuse de societate, pe de o parte, și punându-și în valoare potențialul de care dispune, pe de altă parte. Deci, se poate spune că o politică eficientă de securitate nu se poate concepe decât de o manieră globală,

adică ea trebuie să vizeze toate domeniile susceptibile de a reduce consistent securitatea umană, sub multiplele ei forme de manifestare.

Niciodată securitatea nu poate fi absolută. Insecuritatea și imprevizibilitatea fac parte integrantă din viață. Dar ele trebuie să fie percepute la un nivel acceptabil. În viață, singura certitudine absolută este moartea: născându-se, omul nu este sigur decât că într-o zi va muri. În mod paradoxal, securitatea totală nu poate fi atinsă decât prin moarte. De altfel, o societate care va tinde să atingă o securizare absolută va ajunge la paralizie și, deci, la moarte.

Securitatea și insecuritatea sunt, prin urmare, noțiuni foarte subiective. Nivelul lor se evaluează prin comparație cu experiențele anterioare. De exemplu, o persoană care a cunoscut anterior riscuri importante va estima un risc dat ca fiabil, în timp ce o persoană care nu a fost expusă niciodată la un asemenea risc, în trecut, îl va resimți ca important.

Securitatea umană, ca *stare de încredere, calm, seninătate și liniște, sentiment, produs al activității umane conștiente, voluntare și responsabile*, precum și ca *ansamblu al condițiilor interne și internaționale propice vieții și activității umane* se caracterizează prin flexibilitate, dinamism și subiectivitate. Aceste trăsături derivă, în principal, din fundamentele sale reprezentate de democrație, stat de drept, bună guvernare și dezvoltare durabilă, care, în calitatea lor de piloni ai securității umane, la rândul lor, se definesc printr-o evoluție dinamică.

Statutul și rolul securității umane pe plan internațional

Securitatea umană reprezintă un element esențial al agendei politice mondiale a dezvoltării. Aceasta este animată de două idei: **protecția persoanelor este strategică** atât pentru securitatea națională, cât și pentru securitatea internațională; **condițiile unei dezvoltări umane în securitate deplină** includ toate dimensiunile (politice, economice și sociale) care permit desfășurarea existenței umane la adăpost de risc și de frică, nelimitându-se la mizele tradiționale ale apărării naționale și respectului ordinii.

Deși există un larg consens asupra fundamentelor acestui concept, **nu există o definiție unanim recunoscută a securității umane**. În prezent, în dezbaterile comunității internaționale, *atenția s-a deplasat de la securitatea statului către securitatea persoanei*, fără ca cele două concepte să se excludă unul pe celălalt. Securitatea

umană poate fi avută în vedere ca un bun public, ce răspunde unei nevoi strategice de a favoriza o dezvoltare umană durabilă, promovând pacea și stabilitatea națională, regională și internațională. De asemenea, abordarea securității umane a pus în lumină faptul că orice tentativă de a studia problemele circumscrise acestui concept trebuie să se sprijine pe concertarea și colaborarea cu diferite grupuri de actori cu interese adesea divergente, de exemplu, actori civili și militari, guvernamentali și neguvernamentali, locali, naționali, regionali și/sau internaționali.

În ciuda consensului, așa cum deja am menționat, actorii internaționali nu au ajuns să se pună de acord asupra unei definiții unice a securității umane, care să fie acceptată și să permită comunității internaționale să răspundă eficient unui evantai larg de provocări și amenințări, inclusiv conflictelor violente, privării ilegale de drepturi civile și politice, privațiunilor economice și degradării mediului ambiant.

Cu toate acestea, putem spune că s-a ajuns la un relativ consens în ceea ce privește elementele componente ale conceptului de securitate umană și anume: accentul pus pe viețile individuale (în opoziție cu modelele de securitate a statului); o apreciere a importanței societății și a dispozițiilor sociale pentru a întări, de o manieră constructivă, securitatea vieții oamenilor; o concentrare rezonabilă asupra „*riscurilor negative*” ce apasă asupra vieții și activității oamenilor - punând accentul pe drepturile umane cele mai elementare.

Plasând acest concept în centrul principiilor și practicilor dezvoltării comunității internaționale, la Summit-ul Mileniului (septembrie 2000), Secretarul General ONU de la acea vreme, Kofi Annan, a subliniat necesitatea unei abordări adecvate a securității, prin orientarea sa mai accentuată către individ. Securitatea trebuie gândită mai puțin în termeni de apărare a teritoriului și mai mult în termeni de protecție a persoanelor. „Raportul Summit-ului Mileniului” chema comunitatea internațională să acționeze pentru a atinge „*libertatea de a trăi la adăpost de nevoie*” (agenda dezvoltării) și „*libertatea de a trăi la adăpost de frică*” (agenda de securitate). Condiție prealabilă a unei păci durabile, securitatea este considerată ca fundamentală pentru realizarea „Obiectivelor de dezvoltare ale Mileniului” (ODM) și pentru dezvoltarea capacităților umane în întregul lor potențial.

Există o relație biunivocă între securitatea

umană și dezvoltare. „Securitatea umană nu are nimic cu armele - ea vizează preocuparea pentru viața și demnitatea umană”, se afirma într-un document al PNUD¹ din anul 1994. PNUD a dezvoltat o definiție foarte largă a securității umane, bazată pe ideea că securitatea nu trebuie să se concentreze, în mod exclusiv, asupra statelor, teritoriului și chestiunilor militare, ci asupra indivizilor care sunt în centrul dezbaterilor asupra securității. Raportul asupra Dezvoltării umane, din 1994, intitulat „Noile dimensiuni ale securității umane” este, fără îndoială, prima tentativă de definire a unui asemenea concept de o manieră globală. Securitatea, în documentul menționat, este pusă în relație cu șapte dimensiuni ce reflectă, aproape în totalitate, elementele-cheie ale dezvoltării umane. Totuși, raportul nu abordează în mod specific diferența dintre securitatea umană și dezvoltarea umană.

Iată, succint, elementele constitutive ale securității umane, potrivit documentului amintit:

- 1) *Securitatea economică* - aceasta presupune, în esență, garantarea venitului de bază, prin acces la muncă și resurse;
- 2) *Securitatea alimentară* - acces material și economic la hrană pentru toți și în orice moment; sute de milioane de persoane din lume continuă să se confrunte cu fenomenul foametei, pe motiv de insuficiență a resurselor alimentare locale, fie, cel mai frecvent, din lipsă de posibilități sau de resurse pentru a cumpăra mâncare;
- 3) *Securitatea sanitară* - văzută ca acces la îngrijiri medicale și la cele mai bune condiții sanitare; persoanele sărace, în general, beneficiază de un nivel de securitate sanitară inferior, în țările sărace principalele cauze ale mortalității fiind de natură infecțioasă și parazitară;

¹ PNUD - Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (n.a.)

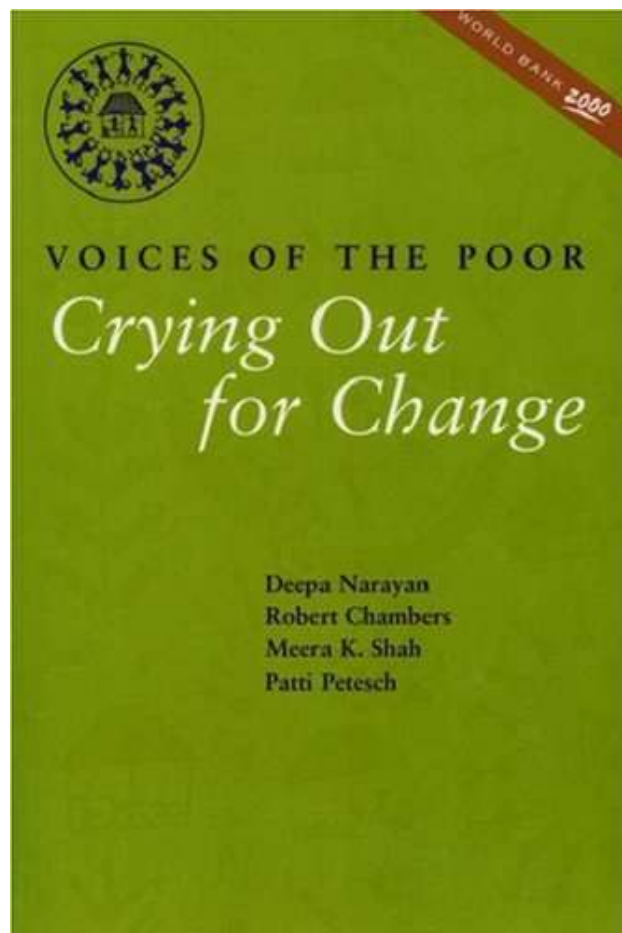
- 4) *Securitatea mediului ambiant* - aceasta înseamnă a trăi într-un mediu ambiant fizic sănătos, la adăpost de deșertificare, de despădurire și de alte amenințări de mediu ce pun în pericol supraviețuirea persoanelor;
- 5) *Securitatea personală* - amenințările la adresa securității individului uman pot să ia numeroase forme: amenințări exercitate de stat, de state străine, de alte grupuri de persoane (tensiuni etnice), persoane izolate; amenințări împotriva femeilor sau copiilor pe motiv de vulnerabilitate și de dependență a lor; amenințări împotriva propriei persoane (de exemplu, sinuciderea, consumul de droguri);
- 6) *Securitatea comunitară* - cele mai multe persoane își asigură securitatea prin apartenența lor la un grup social (familie, comunitate, organizație, grupare politică, grup etnic); între aceste grupuri pot surveni, adesea, tensiuni generate de concurența pentru accesul la oportunități și la resurse;
- 7) *Securitatea politică* - se traduce, în principal, prin a trăi într-o societate care respectă drepturile elementare și libertatea de expresie a fiecărui om, bărbat sau femeie, tânăr sau bătrân, credincios sau ateu.

Definirea conceptului de securitate umană poartă amprenta nivelului de dezvoltare economică a țării, a gradului de dezvoltare a democrației și nu numai. În acest sens, Raportul Băncii Mondiale, *Voices of the Poor: Crying out for change* (New York, 2000)¹, a contribuit la aprofundarea ideii de securitate umană, încorporându-i punctele de vedere ale celor mai săraci în dezbaterile asupra securității și a politicilor de dezvoltare. Acest raport era fondat pe o cercetare extensivă de teren în țările în curs de dezvoltare, în cursul căreia mai mult de 60.000 de bărbați și femei au fost intervievați asupra viziunii lor privind sărăcia și insecuritatea. Studiul a arătat că insecuritatea fizică revine, în mod sistematic, pe primul loc al preocupărilor oamenilor cu resurse financiare limitate din toate regiunile, dar a permis să se degajeze și o perspectivă mai nuanțată asupra a ceea ce semnifică securitatea pentru persoanele sărace.

Abordările participative oferă o micro-perspectivă asupra securității, care vine să comple-

teze macro-perspectivelor tipice de reprezentare a acestora în mod tradițional. Pe scurt, abordările participative subliniază percepțiile pe care cetățenii obișnuiți le au asupra bunăstării și a securității. Acest studiu a arătat că una dintre principalele priorități ale săracilor era necesitatea creșterii stabilității, previzibilității și continuității vieții lor cotidiene. Cele patru dimensiuni identificate au fost:

1. *Stabilitatea veniturilor* - exprimată, în esență, prin securitate financiară (un venit stabil și regulat).
2. *Previzibilitatea vieții cotidiene* - studiul a evidențiat că anumite persoane sunt mai grijulii cu această previzibilitate decât cu securitatea lor financiară.
3. *Protecția împotriva criminalității* - în acest sens, individul se simte protejat împotriva absenței legii și a creșterii criminalității.
4. *Securitate psihologică* - de regulă, este văzută ca securitate emoțională, dată de sentimentul apartenenței la un grup social, perceput ca generator de securitate.

În același timp, studiul menționat a evidențiat că „securitatea este considerată, din ce în ce mai mult, ca o situație globală în care persoanele

¹ Karim Hussein, Donata Gnisci, Julia Wanjiru, *Sécurité et sécurité humaine: présentation des concepts et des initiatives. Quelles conséquences pour l'Afrique de l'Ouest?*, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/3/38826711.pdf>, p.18.

*și comunitățile să trăiască liber, în pace și la adăpost de pericol, să participe deplin la gestionarea treburilor publice, să se bucure de drepturile lor fundamentale, să aibă acces la resurse și produse de primă necesitate și să trăiască într-un mediu care nu le afectează sănătatea și bunăstarea. Securitatea persoanelor și securitatea statelor se întăresc reciproc (...)*¹.

Mizele guvernării sunt fundamentale în această abordare a securității, în măsura în care o vastă gamă de instituții guvernamentale sau neguvernamentale joacă un rol în protecția populației la diferite niveluri. Securitatea umană poate fi serios afectată printr-o proastă gestionare și coordonare a acestor instituții de securitate sau prin lipsa lor de reacție față de nevoile populației.

În ultimii ani, comunitatea internațională și-a intensificat eforturile în direcția definirii și implementării conceptului de securitate umană. Astfel, *Comisia de securitate umană* (CSH) a fost creată în 2001, ca urmare a publicării Raportului Mileniului al Secretarului General al ONU. Misiunea sa a constat în elaborarea unui concept al securității umane ce ar putea servi ca instrument operațional pentru dezvoltarea și punerea în operă a politicilor și, pe această bază, să propună un program de recomandări concrete pentru a răspunde amenințărilor celor mai critice și celor mai răspândite ce apasă asupra securității umane.

Munca CSH s-a împărțit în două vaste domenii de cercetare ale procesului de concertare aferent. Primul consta în studierea insecurității umane în legătură cu conflictele și violența, iar al doilea examina relațiile dintre securitatea umană și dezvoltare. Potrivit raportului final al CSH, intitulat „Securitatea umană acum” (New York, 2003), „noțiunea de securitate umană tratează *salvgardarea libertăților civile esențiale*. Este vorba, concomitent, de a proteja oamenii împotriva amenințărilor acute ce apasă asupra sorții și de a le oferi mijloacele pentru a-și lua destinul în propriile mâini. Aceasta semnifică, de asemenea, elaborarea de sisteme ce oferă oamenilor bazele supraviețuirii, demnității și a bunăstării minime”.

În același timp, comunitatea internațională a căutat să definească tipurile de evenimente care, de acum înainte, sunt considerate amenințări la adresa securității și să lărgască aria preocupărilor de securitate pentru a îngloba evenimentele interne dintr-un stat, dar și conflictele ce opun

statele. Așa se explică evoluția discursului asupra securității după anii 1990. Comunitatea internațională a început să accepte importanța măsurilor speciale pentru a apăra nu doar statele, ci și popoarele de amenințări în materie de securitate, chiar și în condițiile în care acest lucru contraria dorințele guvernului vizat. Cu toate că și înainte se folosea cuvântul „securitate” când se făceau referiri la popor, schimbarea radicală din anii 1990 a adus modificări la nivelul discursului internațional: pentru prima dată, apărarea unui popor, anterior socotită ca fiind de resortul suveran al statului, devine, potențial, afacerea comunității internaționale.

Evoluția concepției comunității internaționale de la o viziune a securității axată pe state la o securitate orientată pe popoare a fost generată de numeroși factori. Astfel, sfârșitul Războiului Rece face fără îndoială parte din factorii de influență, căci el a permis intereselor guvernelor și popoarelor - până atunci ascunse - să iasă la suprafață. Dintr-o dată, s-au văzut explodând conflicte complexe și perverse, adesea civile, unde importante pierderi civile impuneau un nou tip de reacție a comunității mondiale.

Concomitent cu schimbarea discursului asupra securității umane, la nivel mondial se modifică radical și acțiunile de securitate colectivă. Astfel, acestea din urmă - implicând coaliții de națiuni sub conducerea ONU - nu mai erau lansate, în mod necesar, pentru a garanta securitatea statelor, ci, în primul rând, pentru a asigura securitatea popoarelor. Evenimente anterioare, calificate în termeni de dezastre umanitare, au fost redefinite în termeni de pace și securitate. Era vorba de justificarea măsurilor coercitive internaționale, un prim exemplu fiind programul umanitar din Somalia (1992-1993), atunci când Consiliului de Securitate al ONU a apreciat că o importantă tragedie umană constituie o amenințare pentru pacea și securitatea internațională.

Acum, întreaga omenire se află sub influența semnificativă a fenomenului globalizării. Efectele pozitive și negative ale acestuia afectează pe toată lumea. Operațiunea ONU în Somalia (UNOSOM) a fost lansată, în 1992, pentru a controla respectarea încetării focului la Mogadiscio și a escorta convoaiele cu ajutor umanitar până la centrele de distribuție din oraș. Mandatul și forța misiunii au fost extinse pentru a-i permite să protejeze convoaiele umanitare și centrele de distribuție din întreaga țară.

¹ *Ibidem*, p.19.

Conștientizarea faptului că apărarea popoarelor necesită, uneori, un răspuns internațional, cu siguranță nu este ceva nou, dar materializarea sa era apreciată ca fiind nici posibilă și nici dorită. Astăzi, grija crescândă de a proteja drepturile omului în lume a ajuns la un fel de justificare care este, dacă nu universală, în orice caz foarte larg acceptată: drepturile omului privesc popoarele mai mult decât statele și toate țările își dau acordul de principiu asupra acestor norme.

Se face, adesea, trimitere la publicarea Programului pentru pace al Secretarului General al ONU, Boutros Boutros - Ghali, din 1992, atunci când se face referire la momentul inițial al focalizării atenției comunității internaționale asupra securității umane. Acest document sugera că amenințările ce apăsau asupra securității mondiale nu erau doar militare: „*Un strat de ozon poros ar putea constitui o amenințare mai gravă pentru o populație expusă unei armate ostile. Seceta și bolile pot decima, de asemenea, mai mulți oameni decât armele de război*”. Totodată, se sugera că foametea și opresiunea, criza de mediu, sărăcia, nu mai erau doar chestiuni de securitate critice în sine, ci ele erau, în același timp, cauze și consecințe ale conflictelor de tot felul din lume. Raportul asupra dezvoltării umane din 1994 - produs în cadrul Programului ONU pentru dezvoltare - a reluat această idee, a unei interpretări mai largi a conceptului de securitate, sugerând că acest concept ar putea fi descompus în două idei: 1) protecția față de perturbările instantanee și dureroase în ritmul vieții noastre cotidiene (cunoscută sub numele de „absența fricii”); 2) securitatea în fața amenințărilor constante ale foamei, bolii, crimei și a represiunii (cunoscută sub numele de „absența a nevoii”).

Concomitent, securitatea umană a devenit o nouă cale de a măsura securitatea mondială și o nouă prioritate pentru acțiune la nivel mondial. Securitatea reprezintă semnul eliberării de frică, iar bunăstarea, ținta eliberării de nevoie. Securitatea umană și dezvoltarea umană sunt deci cele două fațete ale aceleiași medalii. Ele sunt interdependente și interacționează, creând astfel un context propice existenței și manifestării mutuale.

Instituționalizarea securității umane

Securitatea umană este o apropiere axată pe indivizi și protecția lor, care recunoaște stabilitatea durabilă, nu doar a statelor, ci și a societăților pe care aceștia le reprezintă. Acest lucru este imposibil atâta timp cât securitatea umană nu este garantată de stat și de alte structuri capabile

și legitime să facă așa ceva. Prin conținutul său, securitatea umană face referire atât la drepturile cetățenilor de a trăi într-un mediu adecvat, cât și la existența unei activități politice, sociale, religioase și economice în cadrul fiecărei societăți, la adăpost de violențele organizate. Țintind direct indivizii, securitatea umană înglobează securitatea împotriva privațiunii economice, asigurarea unui nivel de viață acceptabil și garantarea exercitării drepturilor fundamentale ale omului, inclusiv dreptul la libertatea de expresie și de asociere.

Definiția securității umane este evolutivă, ca și cea a riscurilor și amenințărilor cărora lumea trebuie să le facă față. Printre acestea se numără: sărăcia, foametea, conflictele, terorismul, proliferarea armelor ușoare și de calibru mic, minele antipersonal.

Esențială pentru securitatea umană este legătura dintre violență, dezvoltare și guvernare. Mai mult decât un simplu efort de căutare, ea servește, la articularea unui plan de acțiune globală. Prescriind acțiunea concertată, securitatea umană înglobează intervențiile umanitare, menținerea păcii, consolidarea păcii post-conflict, ca și mecanismele de gestionare, de prevenire și de reglementare a conflictelor. Se pot evidenția două strategii fundamentale de creștere a securității umane, în calitate de cadru normativ în relațiile internaționale, ce constau în *întărirea normelor juridice* asociate cu securitatea umană și cu *crearea capacității de a le face respectate*.

Securitatea umană, așa cum a fost ea definită în Raportul anual al PNUD din 1994, prezintă patru caracteristici fundamentale:

- 1) *universalitatea* - securitatea umană trebuie să preocupe, în egală măsură atât țările bogate, cât și țările sărace;
- 2) *interdependența* componentelor securității umane - foametea, deplasările masive de persoane, poluarea, traficul de ființe umane, traficul de droguri, terorismul și conflictele interetnice sunt aspectele ale realității ce se află într-o complexă interacțiune;
- 3) *opțiunea pentru prevenirea conflictelor* în loc de gestionarea consecințelor lor - astăzi, tot mai mulți actori statali și non-statali acționează, cu fermitate, în direcția prevenirii conflictelor;
- 4) *axarea pe individ* indiferent de comunitate, stat, rasă, religie, naționalitate, sex, cultură.

Instituționalizarea securității umane se face prin mai multe modalități. Printre acestea se află și următoarele:

- *Politica externă a statelor.* După 1990, securitatea umană a devenit fundamentul politicii externe a numeroase țări, printre care se numără Canada, Norvegia, Suedia și Japonia. De exemplu, guvernul canadian a integrat securitatea umană în politica sa externă odată cu publicarea Cărții Albe din 1995. Ulterior, pe temeiul acestei legitimități s-a creat și dezvoltat „Rețeaua de securitate umană”, o structură ce reunește mai multe țări (Austria, Canada, Chile, Costa Rica, Grecia, Irlanda, Iordania, Mali, Norvegia, Țările de Jos, Slovenia, Elveția, Thailanda și cu titlu de observator, Africa de Sud) ce împărtășesc voința de promovare a eforturilor de punere în aplicare a conceptului de securitate umană. De aici, a pornit campania privind minele terestre (Convenția de la Ottawa) și s-a dezvoltat dialogul pe probleme ce țin de securitatea umană, cum ar fi utilizarea minelor antipersonal, copiii-soldat sau întărirea rolului Curții Penale Internaționale;
- *Dezvoltarea mecanismelor de prevenire a conflictelor și consolidarea păcii.* Emergența consolidării păcii, ca practică în operațiunile de pace și noua Comisie de consolidare a păcii a ONU, demonstrează impactul normativ al conceptului de securitate umană¹. Consolidarea păcii se poate realiza prin asocierea dezvoltării economice și umane, precum și a bunei guvernări cu chestiuni de securitate umană. Astfel, activitățile ce decurg din acest tip de misiuni sunt intrinsec legate de principiile securității umane. Acest tip de instituționalizare se face și prin intermediul Comisiei pentru securitate umană a ONU. Comisia a abordat aspecte ce țin de: conceptualizarea activităților și obiectivelor politice necesare pentru a pune la locul cuvenit securitatea umană în cadrul eforturilor ONU; examinarea sferelor în care securitatea umană poate fi orchestrată - condițiile indivizilor victime ale conflictelor armate, condițiile persoanelor în mișcare (refugiați, deplasați și imigranți), faza tranzitorie între război și pace, securitatea economică, sănătatea și educația. Raportul final întocmit de Comisie a dus la înființarea Advisory Board on Human Security (ABHS), unitate aflată în cadrul Biroului de coordonare a afacerilor

umanitare. Acest birou oferă recomandări privind securitatea umană și-l consiliază pe Secretarul General al ONU asupra marilor principii de funcționare a Fondurilor pentru securitate umană, proiectelor pe care acest fond trebuie să le facă prioritare și modurilor de promovare a securității umane în cadrul comunității internaționale;

- *Dezvoltările legate de securitatea umană.* În cursul anilor 1990 s-au încorporat apropieri și obiective vizând includerea a numeroase probleme ale securității umane în planurile de acțiune stabilite ca urmare a diverselor conferințe mondiale (asupra mediului, la Rio, în 1992; asupra drepturilor omului, la Viena, în 1993; asupra populației și dezvoltării, la Cairo, în 1994; Summit-ul pe probleme sociale, la Copenhaga, în 1995; asupra femeilor, la Beijing, în 1995; Habitat II la Istanbul, în 1996). De asemenea, Convenția de la Ottawa privind minele antipersonal se vrea aplicată concret ca normativ subînțeles al securității umane, iar Curtea Penală Internațională a stabilit un mecanism ce permite judecarea responsabilităților de crime de război și de crime împotriva umanității, precum și împiedicarea guvernelor și a celorlalți participanți la conflicte să comită spolieri ale populației. Acceptarea raportului Comisiei internaționale de intervenție și de suveranitate a statelor, „Responsabilitatea de a proteja”, este un alt exemplu de implementare a conceptului de securitate umană. Inițiată de Canada și un grup de importante fundații, Comisia s-a aplecat asupra limitelor definiției actuale a securității statale în perspectiva violărilor flagrante ale drepturilor omului. Trei mari concluzii pot fi trase din această muncă²:

- 1) definirea a ceea ce suveranitatea obligă mai degrabă decât a ceea ce ea asigură (și anume responsabilitatea de a proteja cetățenii, care devine o îndatorire a suveranității și, prin urmare, face posibilă intervenția comunității internaționale atunci când această responsabilitate nu este asumată);
- 2) atenția comunității internaționale este plasată asupra victimelor și nu a celor care intervin în conflict;
- 3) principiul „responsabilității de a proteja” este conceput ca un continuum care include atât

¹ Vezi: *Rapport du Groupe de personnalités de haut niveau sur les menaces, les défis et le changement* (2004), în <http://www.un.org/french/secureworld>

² Cf. Jeannotte Marc, *Sécurité humaine*, în <http://www.operationspaix.net/>

responsabilitatea de a preveni, cât și responsabilitatea de a reconstrui;

- *Securitatea umană în cadrul operațiunilor de pace.* Ghidul operațiunilor multidimensionale al ONU (Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations), publicat în 2003, enunță diferite paliere ale organizării și planificării strategice a operațiunilor de pace, din care numeroase elemente sunt direct legate de dezvoltarea și instituționalizarea securității umane. Deja s-a menționat anterior, la Convenția de la Ottawa, despre minele antipersonal, dar este important să se arate rolul pe care îl joacă activitățile de deminare în cadrul operațiunilor de pace. Aceste mine nu fac distincție între victimele lor și sunt un obstacol serios în reluarea vieții după conflict. Din aceste motive, asistența oferită de operațiunile de pace permit recrearea mediului ambiant propice vieții și activității umane, prin activitățile de educație a populației, deminare a zonelor prioritare și informare a populației asupra zonelor de evitat, de asistență a victimelor atinse și a distrugerii complete a stocurilor de mine.

Operațiunile de pace contribuie, de asemenea, la securitatea umană grație largii lor palete civile. Organizarea și/sau observarea electorală, activitățile de demobilizare, de dezarmare și de reinsertie a membrilor grupurilor înarmate parte în conflict, formarea corpului de poliție, formarea și dezvoltarea unui cadru legal sunt toate activități ce fac parte din operațiunile de pace și care contribuie la stabilirea unui climat de încredere în reconstrucția unei societăți ieșite dintr-un conflict. Puse împreună, aceste activități permit plasarea individului în centrul operațiunilor de pace.

Informațiile ca mijloc de asigurare a securității umane în etapa post-conflict

Conflictele armate sunt sursă de consecințe nedorite pentru populația din zona lor de desfășurare. Aceste fenomene complexe și pluridimensionale cunosc, în derularea lor, trei mari etape: *etapa pre-conflict*, *etapa conflictului propriu-zis*; *etapa post-conflict*. Fiecare etapă are caracteristicile sale specifice și un impact semnificativ asupra securității umane.

Etapa post-conflict este una deosebit de importantă în procesul de construcție a păcii și de reconstrucție a societății abia ieșite din conflict. Practic, ea marchează o ruptură. Reconstrucția este perioada în timpul căreia este adoptat un act ce consemnează sfârșitul unui sistem prin crearea

altuia nou. Acum, se determină noile contururi ale statului și sarcinile ce-i vor fi încredințate. Astfel, apare caracterul eminent politic al reconstrucției.

În același timp, etapa post-conflict se caracterizează prin exprimarea nevoilor ce trebuie satisfăcute în regim de urgență. Ea evidențiază simultaneitatea conceptelor politice - între puterile normative - și prezența fizică pe teren. Această concurență este făcută de actori diverși, statali și nonstatali, publici sau privați, care interacționează continuu. Perioada care se deschide impune actorilor constrângeri în termeni de timp și de reactivitate, ceea ce necesită coordonarea lor. Aici intervine rolul major al informațiilor despre starea instituțiilor statului, a comunităților umane aflate în zona în care a fost conflictul, a populației prezente, refugiate sau deplasate, a mediului înconjurător și nu numai. Prin urmare, informațiile trebuie să satisfacă nevoile imediate de cunoaștere a situației reale pentru a se putea organiza eficace și eficient activitatea de reconstrucție, în deplin consens cu dinamica, constrângerile și mizele etapei post-conflict.

În acest context, aspectul organizațional al recomandărilor (dispozitivul instituțional, relațiile cu întreprinderile, organizațiile neguvernamentale, colectivitățile locale) se integrează într-un demers al strategiei de influență. O atenție aparte se acordă, pe temeiul informațiilor existente, instrumentelor financiare adecvate unei mai bune intervenții a actorilor privați (organizații neguvernamentale, întreprinderi) în etapa post-conflict.

Compoziția fiecărui sistem de reconstrucție post-conflict este determinată de interacțiunea actorilor interni și externi implicați, de istoricul conflictului și procesele ce au dus la un acord de pace. Sistemele de reconstrucție post-conflict au cinci dimensiuni: *securitate*; *tranziție politică*, *guvernare și participare*; *dezvoltare socio-economică*; *drepturile omului*, *justiție și reconciliere*; *coordonare*. Aceste cinci dimensiuni trebuie să fie programate de așa manieră încât ele să permită întărirea simultană, colectivă și cumulativă a elanului, spre pacea durabilă.

Dacă este adevărat că există procese, faze și probleme care pot fi considerate comune majorității țărilor ce ies dintr-un conflict, trebuie să se recunoască caracterul unic al fiecărui conflict, în ceea ce privește istoricul său socio-economic și politic propriu și particular, cauzele profunde și consecințele imediate ale conflictului, precum și configurația specifică a actorilor ce populează sistemul.

Legăturile între dezvoltare, pace și securitate au devenit, în cursul ultimului deceniu, axa centrală a reflecției și practicii în materie de reconstrucție post-conflict. Tensiunea primordială la nivelul politicilor în contextul post-conflict, pare să se situeze între eficacitatea economică și stabilitatea politică. Necesitatea și avantajele unei coerențe sporite sunt în general admise, la ora actuală, în contextul internațional al guvernării multilaterale.

Pe de altă parte, nevoile specifice anumitor categorii sociale trebuie luate în calcul în planificarea și programarea reconstrucției din etapa post-conflict. Categoriile sociale specifice sunt grupuri sau categorii de actori interni care necesită răspunsuri adaptate la nevoile lor specifice, așa cum sunt: femeile, tinerii, persoanele cu dizabilități, persoanele vârstnice, copii, foștii combatanți, copii soldat, persoanele deplasate în interiorul propriei țări, victimele violențelor sexuale și alții.

De asemenea, etapa post-conflict se definește prin crearea unui mediu de securitate durabil, prin întărirea capacității unei societăți capabile să-și reglementeze conflictele de o manieră nonviolentă și aceasta prin consolidarea instituțiilor sociale, economice și politice¹. Acest scop multi-dimensional depinde direct de situația prezentă pe teren, de organizarea societății și de instituțiile care existau înainte de conflict. În plus, dacă democrația pare primordială în asigurarea securității umane, prin reconstrucția unei păci durabile, trebuie ținut cont de faptul că alegerile ținute prea devreme în perioada de reconstrucție mai curând pot să polarizeze societatea decât să contribuie la reconcilierea națională.

Succesul sau eșecul unei operații depinde de mai mulți factori. Operațiile de construcție a păcii nu trebuie să fie temporare, ci trebuie să susțină continuu crearea de instituții care vor servi prin ele însăși acestui proces. Toate acestea solicită din plin existența informațiilor despre situația statului în care se desfășoară operații de consolidare a păcii.

Pentru asigurarea securității umane în etapa post-conflict se impune cunoașterea condițiilor locale (instituțiile care existau înainte de conflict, actorii care au rămas pe loc pe timpul și după conflict, pozițiile elitelor rămase în zonă și, mai

ales, relațiile pe care le stabilesc între ei acești actori). Deci, și aici, este nevoie stringentă de informații despre aspectele evidențiate. În plus, există actori locali informali, dar și actori internaționali și regionali informali de care trebuie ținut seama în tot ceea ce se întreprinde în etapa post-conflict, în materie de securitate umană. De exemplu, în America Centrală, procesele de pace au fost dominate de grupuri informale sau *ad hoc* de state și de personalități politice, mai curând, decât de instituții bine stabilite². În fine, un ultim aspect al perioadei post-conflict este durabilitatea păcii ce se instaurează prin operațiile de construcție a păcii. S-a constatat că în numeroase cazuri, precum cele din Bosnia, Cambodgia, Guatemala și Haiti, intervențiile nu au condus la stabilirea unei păci durabile. Astfel, aceste state cunosc crime violente, autoritarism, inegalități sociale³. Din această perspectivă, se poate reflecta asupra eficacității operațiilor de menținere și construcție a păcii, atunci când acestea nu ajung decât rar la crearea unui mediu de securitate stabil, cum este cazul în Haiti.

De asemenea, pe baza informațiilor existente, se poate institui un canal de comunicare între actorii implicați în reconstrucție - atât cei externi, cât și cei locali. Mai întâi, este vorba de raționalizarea circulației informațiilor pe teren între actorii reconstrucției care constituie sursa strategiilor de elaborat. În acest context, este crucial să se identifice persoanele și resursele dispozitivului instituțional de ieșire din criză. De aceea, este important de respectat statutul instituțional al acestor persoane și mandatul organizațiilor sau instituțiilor pentru care ele lucrează. Pentru crearea condițiilor favorabile circulației informațiilor între actorii implicați în activitățile de reconstrucție post-conflict, se impune adoptarea următoarelor măsuri: menținerea unei legături între funcționarul detașat și administrația de origine; crearea unui corespondent multilateral; identificarea expatriaților care ar putea procesa ansamblul informațiilor culese și transmiterea lor actorilor interesați; crearea de legături între actorii externi și reprezentanții instituțiilor statale centrale și locale din fosta zonă de conflict.

¹ Andy W. Knight, "Evaluating Recent Trends in Peacebuilding Research", *International Relations of the Asia-Pacific*, 2003, p.258; Schnabel et Ehrhart, 2005, p.5; Doyle et Sambanis, 2000, p. 779.

² Neil S. Macfarlane et. Thomas G. Weiss, "The United Nations, Regional Organizations and Human Security: Building Theory in Central America", *Third World Quarterly*, 1994, p.291.

³ Andy W. Knight, "Evaluating Recent Trends in Peacebuilding Research", *International Relations of the Asia-Pacific*, 2003, p. 243.

Reforma sectorului de securitate este un concept relativ recent în cadrul transformării statului, al dezvoltării și reconstrucției păcii după conflict. Noțiunile de democratizare a societății, de bună guvernare, transformarea pașnică a societăților, securitatea persoanei și programele de reducere a sărăciei au apărut recent în reflecțiile despre securitate¹.

Reforma sectorului de securitate privește problemele de securitate și încearcă să amelioreze situația prin reforme instituționale. Securitatea și pacea sunt considerate bunuri publice², iar societatea în ansamblul său, ca și membrii ei, se bucură de avantajele unei mai bune securități. Practic, reforma sectorului de securitate, mai ales după ieșirea unui stat dintr-un conflict armat, se întemeiază pe informațiile existente privind: situația reală a beligeranților și gradul de control al acestora din partea instituțiilor competente; modul de organizare a securității teritoriale; asigurarea protecției populației, inclusiv a repatriaților, refugiaților și a persoanelor deplasate în interiorul țării; strategiile referitoare la reducerea armelor

ușoare; existența și funcționarea poliției vamale și de frontieră; starea și funcționarea serviciilor de informații. De fapt, dacă se dispune de aceste informații se poate trece efectiv la crearea unui mediu de siguranță și de securitate în etapa post-conflict.

Prin urmare, construcția păcii și reconstrucția unei țări după conflict sunt dependente, printre altele, de cantitatea și calitatea informațiilor existente despre situația concretă din teren (starea instituțiilor statului, condițiile de trai ale populației, situația beligeranților, gravitatea consecințelor materiale, umane și nu numai ale conflictului, actorii interni și externi implicați etc.).

În esență, informațiile joacă un rol major în etapa post-conflict, ele constituind fundamentul pe care se întemeiază deciziile actorilor interni și internaționali implicați activ și responsabil în procesul de reconstrucție. Calitatea informațiilor și oportunitatea lor creează premisele reale ale asigurării securității umane la nivel individual, de grup, local și național de către factorii responsabili interni și internaționali.

Bibliografie

1. BALL, Nicole, Michael Brzoska, Kees Kingma, Herbert Wulf, „Voice and Accountability in the Security Sector”, Bonn International Center for Conversion (BICC), Paper 21, 2002
2. BALL, Nicole, J. Kayode Fayemi, Funmi Olonisakin, Rocklyn Williams, Martin Rupia, “Governance in the Security Sector”, Nicolas van de Walle and Nicole Ball (eds), Beyond Structural Adjustment, Palgrave, 2003, pp. 263 – 304
3. HUSSEIN, Karim, Donata Gnisci, Julia Wanjiru, *Sécurité et sécurité humaine: présentation des concepts et des initiatives. Quelles conséquences pour l’Afrique de l’Ouest?*, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/3/38826711.pdf>, p.18
4. KNIGHT, W. Andy, “Evaluating Recent Trends in Peace building Research”, *International Relations of the Asia-Pacific*, 2003
5. LOUART, Pierre, A. H. Maslow, *Herzberg et les théories du contenu motivationnel*, http://www.e-rh.org/documents/wp_louart2.pdf
6. MARC, Jeannotte, *Sécurité humaine*, <http://www.operationspaix.net/>
7. MACFARLANE, S. Neil, Thomas G. Weiss, “The United Nations, Regional Organizations and Human Security: Building Theory in Central America”, *Third World Quarterly*, 1994
8. MENDEZ, Ruben P., *Peace as a Global Public Good*. Inge Kaul, Isabelle Grunberg, Marc Stern, *Global Public Goods*, Oxford University Press, 1999
9. ROBERT, F.X., *Sécurité*, <http://www.fnb.to/FNB/Bastion.htm>
10. *** *Rapport du Groupe de personnalités de haut niveau sur les menaces, les défis et le changement* (2004), în <http://www.un.org/french/secureworld>

¹ Vezi: *Rapport mondial sur le développement humain 1994*, Commission pour le Développement Humain 2003, Nicole Ball, Michael Brzoska, with Kees Kingma and Herbert Wulf, “Voice and Accountability in the Security Sector”, Bonn International Center for Conversion (BICC), Paper 21. Bonn, 2002; Nicole Ball, J. Kayode Fayemi, Funmi Olonisakin, Rocklyn Williams with Martin Rupia, “Governance in the Security Sector”, Nicolas van de Walle and Nicole Ball (eds), Beyond Structural Adjustment, Palgrave, 2003, pp. 263-304.

² Ruben P. Mendez, *Peace as a Global Public Good*; Inge Kaul, Isabelle Grunberg and Marc Stern, *Global Public Goods*, Oxford University Press, Oxford, 1999, pp. 382-416.

DECLINUL DEMOGRAFIC AL FEDERAȚIEI RUSE - CONSECINȚE STRATEGICE (II) -

Prof. univ. dr. Adriean PÂRLOG
Dr. Ionel STOICA*

Demografia înseamnă destin. (August Comte)
Nu există altă bogăție decât poporul. (Jean Bodin)

Declinul demografic al Rusiei, subiect tratat într-un număr anterior, are un impact negativ asupra securității și stabilității interne, iar pe termen lung, acest fenomen ar putea avea implicații majore și pe plan internațional. În continuare, ne propunem să analizăm aceste implicații.

Consecințe sociale

Liderii ruși din toate timpurile au asociat populația cu forța economică și militară a țării lor. Pentru conducătorii Rusiei, populația a constituit întotdeauna un activ important care le-a permis să constituie o armată numeroasă și să întreprindă proiecte care au necesitat o mare cantitate de resurse umane. Pentru a da numai un exemplu, în perioada Primului Război Mondial și a Revoluției din Octombrie 1917, Rusia a pierdut circa 13 milioane de persoane, reprezentând 13% din populație. Fără o populație numeroasă, Rusia nu ar fi putut ieși victorioasă din aceste șocuri. Tocmai de aceea, este lesne de înțeles de ce elita politică și religioasă rusă actuală consideră declinul demografic o amenințare de securitate strategică pentru viitorul F. Ruse. În 2006, președintele de atunci, V. Putin, a numit situația demografică drept „*cea mai acută problemă cu care se confruntă țara la acest moment*”, iar în „Strategia de securitate națională”, aprobată de președintele Medvedev în 2009, se apreciază că situația demografică reprezintă una dintre noile provocări de securitate pe care țara trebuie să le gestioneze în anii următori.

Declinul demografic are consecințe profund negative pentru viața și bunăstarea cetățenilor ruși, afectând substanțial calitatea vieții acestora,

mai ales că manifestarea sa se face simțită pe întreaga durată a vieții cetățeanului. Cea mai mare amenințare la adresa vieții individului este rata ridicată a mortalității. Așa cum am arătat în prima parte a analizei noastre, în Rusia aceasta este comparabilă cu cea înregistrată în unele state din Africa sub-Sahariană care s-au confruntat sau se confruntă cu conflicte de lungă durată.

Sănătatea este un element fundamental pentru dezvoltarea capitalului uman. Se apreciază că o creștere cu un an a speranței de viață la naștere este asociată cu o creștere cu 8% a venitului per capita. Pe de altă parte, reducerea speranței de viață cu o decadă ar corespunde cu pierderea a dublul venitului per capita¹.

Din această perspectivă, atât sub aspect economic cât și demografic, Rusia se confruntă cu provocări critice pentru ambițiile sale de putere cu influență globală. Mai mult chiar, tendințele demografice și economice actuale ridică semne de întrebare cu privire la viabilitatea pe termen lung a Rusiei ca stat modern. Dacă avem în vedere multiplele implicații ale acestui fenomen, putem conchide că declinul demografic generează și o acută criză de securitate umană în Rusia.

Sub aspect demografic, observațiile la nivel macro și concentrarea analizei asupra mediilor statistice ascund unele realități care pot avea consecințe importante pentru F. Rusă, și anume discrepanțe majore în densitatea populației pe regiuni (în special între estul, pe de o parte, și vestul și nordul țării, pe de altă parte), existența unor regiuni dens populate cu musulmani și/sau

* *Autorii sunt experți în managementul informațiilor pentru apărare.*

¹ Thomas J. Andreea (2007), *Russia's demographic crisis and the military: strategic impact and security implications in the 21st century.*

chinezi, rata de creștere a natalității mult mai ridicată și rata mai scăzută a mortalității în rândul minorităților naționale, în special a celei musulmane.

Datele oficiale arată că ratele natalității variază foarte mult în interiorul Rusiei, în funcție de grupările etnice: populațiile din Caucazul de Nord (Cecenia, Ingușetia, Daghestan) cresc într-un ritm mult mai rapid decât etnicii ruși. Pentru etnicii ruși de peste 35 de ani, numărul mediu de copii per femeie este de 1,8. În cazul ucrainenilor și belarușilor, acest număr este ușor mai ridicat, dar sub rata de înlocuire a populației, în timp ce în Ingușetia (zonă preponderent musulmană) numărul copiilor per femeie este de aproape 4¹. După unele statistici, femeile din Daghestan (de asemenea, zonă eminent musulmană) au, în medie, un număr chiar mai mare de copii. În zonele cu cea mai mare concentrare de populație musulmană, rata natalității este cu circa 25% mai mare decât în restul zonelor care compun Federația Rusă². La recensământul sovietic din

1989 se înregistrau 611 ceceni la o populație de 100.000 de locuitori. La ultimul recensământ rus, în 2002, erau 937 ceceni la 100.000 locuitori - o creștere cu mai mult de 50%³.

Populația musulmană din Rusia, însumând 16,5 milioane persoane⁴ (12% din totalul populației), reprezintă deocamdată o minoritate, dar creșterea ratei natalității, concomitent cu rata mai scăzută a mortalității în cazul acestor etnici, propulsează această etnie către 2/5 din totalul populației Rusiei în anul 2020⁵. Potrivit unor estimări, în 2050, ponderea populației musulmane în Rusia va depăși 50%, iar etnicii chinezi vor ajunge la 7-10 milioane⁶. O astfel de evoluție va

Crisis: The Threat to 'Sovereign Democracy'", *Global Dialogue*, vol. 11, Winter/Spring 2009.

³ Steven Eke, „Russia faces demographic disaster”, BBC News.

⁴ Sursa: CIA World Factbook, Pop. Data - 2009.

⁵ Recensământul din 2002, citat de Pew Forum on Religion & Public Life / Mapping the Global Muslim Population, <http://pewforum.org/newassets/images/reports/Muslimpopulation/Muslimpopulation.pdf>.

⁶ Graeme P. Herd, Gagik Sargsyan, “Debating Russian demographic security: current trends and future trajectories”, *Security Index* No. 2 (82), Volume 13.

¹ Abraham Cohen, *How demographics will impact geopolitics in Central Asia*, (12/17/2003 issue of the CACI Analyst).

² Graeme P. Herd, Grace Allen, „Russia's Demographic

modifică fundamental caracterul statului rus.

Creșterea numerică a populației musulmane din Rusia generează preocupări serioase liderilor de la Kremlin, pe fondul radicalizării acestei populații. Atacurile teroriste din ultimii 10-15 ani sunt o dovadă în acest sens. Pe de altă parte, măsurile contrateroriste dure pe care autoritățile ruse le-au adoptat împotriva minorității musulmane au avut un efect de bumerang, conducând la alienarea acestei populații, aspect pe care grupările extremiste islamice nu vor întârzia să îl exploateze. La situația internă actuală se adaugă instabilitatea accentuată a Afganistanului, care sporește amenințarea extremismului islamic pentru Rusia.

Procese demografice actuale din Federația Rusă pot alimenta tensiunile inter-etnice și pot amplifica riscurile de instabilitate politică, precum și coeziunea socială și culturală a țării pe termen lung.

Sondajele de opinie arată deja că majoritatea etnicilor ruși văd în co-naționali lor musulmani și chinezi o amenințare la adresa suveranității și identității naționale, ceea ce explică creșterea sentimentelor xenofobe față de aceștia. Grupările neo-naziste, slab reprezentate în Rusia, dar în continuă creștere, atacă constant etnicii non-ruși, în special în Caucaz. Incidente rasiale au loc frecvent în Moscova și în alte orașe mari ale Rusiei.

Îmbătrânirea populației va conduce la creșterea ratei de dependență a populației (ponderea persoanelor cu vârste peste 65 de ani în totalul populației cu vârste între 15 și 64 ani) și la creșterea vârstei de pensionare în viitorul apropiat. Totodată, reducerea populației active are un impact imediat asupra asigurării forței de muncă necesare modernizării țării.

Din perspectivă demografică, forța unei națiuni stă nu doar în mărimea acesteia, ci și în capacitatea societății de a reacționa eficient și a se adapta la schimbări. Deși conștientizează acest aspect, liderii ruși nu par a avea soluții viabile în acest sens, cel puțin pentru moment.

Consecințe economice

Declinul demografic accentuat din F. Rusă are o serie de consecințe negative asupra economiei ruse: reduce stocul disponibil de forță de muncă, precum și economiile populației și investițiile potențiale, ceea ce are un impact negativ direct asupra creșterii economice și dezvoltării, asupra competitivității, stabilității interne și, în final, asupra bunăstării și prosperității țării.

Dacă declinul demografic actual nu va fi

stopat, Rusia nu va dispune de suficiente resurse umane pentru a exploata resursele naturale de care dispune.

Procesul de îmbătrânire demografică va crește presiunea asupra sistemului de pensii. Goskomstat estimează că ponderea populației active în totalul populației țării se va reduce de la circa 3:1 în 2010, la 1,9:1 în 2030. Din punctul de vedere al economiilor, investițiilor și creșterii economice, o atare perspectivă nu poate fi de bun augur. În plus, chiar dacă rata mortalității se va reduce, problemele de sănătate specifice unei populații îmbătrânite vor costa scump societatea rusă.

În discuția despre riscurile asociate declinului demografic al Rusiei am ignorat până acum un factor important în dezvoltarea oricărui stat - *resursele naturale strategice*. Acesta este, de altfel, un element important pe care liderii ruși mizează în recuperarea decalajului care separă țara lor de Occident. De la disoluția Uniunii Sovietice, refacerea economică a Rusiei a fost asociată cu valorificarea eficientă a poziției dominante a țării pe piața mondială a resurselor energetice. Însă exploatarea în condiții de eficiență a acestor resurse nu se poate face fără tehnologie modernă, care în acest moment nu poate fi obținută decât prin investiții străine. Pe de altă parte, capitalul financiar se deplasează acolo unde există cele mai bune condiții de valorificare a sa. Cu alte cuvinte, acolo unde există forță de muncă instruită. Dificultățile financiare, problemele de sănătate și speranța de viață redusă acționează ca factori de respingere a tendinței de creștere a nivelului de instrucție al populației. Din acest motiv, singura soluție viabilă de atragere a investițiilor străine în economia rusă este reducerea nivelului taxelor pentru companiile străine și atragerea forței de muncă înalt calificate și calificate din străinătate.

Este însă evident că resursele naturale, fie acestea și strategice, nu reprezintă un substitut pentru capitalul uman valoros, iar actuala criză economico-financiară mondială a demonstrat vulnerabilitatea economiilor care se bazează prea mult pe câștiguri din exporturile de resurse energetice, de materii prime, în general. Rusia nu se poate baza exclusiv pe veniturile obținute din exportul resurselor energetice, a resurselor naturale, în general, dacă dorește să facă parte din plutonul fruntaș al statelor dezvoltate. Volatilitatea prețurilor la aceste produse ilustrează pe deplin acest fapt. Rusia a câștigat, în anul 2009, din exporturile bunurilor, altele decât serviciile,

puțin peste jumătate din cât câștigase în 2008.

Insuficiența resursei umane, dependența de resursele naturale pentru finanțarea sistemului public și structura comerțului exterior creează premisele unor fluctuații macroeconomice, ceea ce va genera impredictibilitate în structura cererii de forță de muncă și în nivelul veniturilor viitoare. Rezultatul va fi, cel mai probabil, instabilitatea economiei ruse.

Economia rusă este mult în urma principalilor săi competitori. În 2008, Rusia deținea 3,3% din PIB-ul mondial. În același an, PIB-ul Chinei era de trei ori mai mare decât al Rusiei, iar cel al SUA era de 16% din PIB-ul mondial. Actuala criză economico-financiară mondială ar putea avea ca efect creșterea diferențelor în performanța economică între Rusia și principalele state dezvoltate. În aceste condiții, creșterea productivității muncii prin politici educaționale și inovație tehnologică este nu doar necesară, ci și urgentă pentru Rusia. Perspectiva nu pare însă favorabilă deoarece, dată fiind rata ridicată a mortalității în rândul populației active (mai puțin de jumătate dintre bărbații ruși pot spera să depășească vârsta de 62 de ani), investiția în educație nu este încurajatoare. În plus, dacă raportăm performanța învățământului universitar din Rusia la standardele internaționale, acesta este într-o dificultate evidentă.

Cu circa 6% din populația instruită în colegii, Federația Rusă generează, la nivel mondial, mai puțin de 0,2% din noile invenții și inovații¹. Situația nu este mai bună nici în privința numărului lucrărilor științifice publicate în reviste peer-reviewed, după autorii de origine. Aici rezultatul în 2008 este la nivelul celui din 1990, în timp ce aproape pretutindeni pe glob același rezultat s-a îmbunătățit în ultimii ani. Corectarea situației actuale nu se poate face decât printr-o schimbare majoră de direcție în materie de priorități din partea autorităților ruse, de la concentrarea pe creșterea profitului din exportul resurselor naturale, pe formarea și dezvoltarea capitalului uman.

Liderii ruși conștientizează faptul că puterea economică se va converti, mai devreme sau mai târziu, în influență politică; cu toate acestea, este greu să ne imaginăm, în acest moment, cum vor reuși aceștia să dezvolte o economie caracteristică lumii dezvoltate cu o forță de muncă slab calificată

(și care se va menține la acest nivel cel puțin până în 2025, potrivit estimărilor UNDP). Ca atare, se poate aprecia, fără teama de a greși, că tendințele demografice nefavorabile vor constitui un factor de frânare pentru refacerea economică a Rusiei și, în ultimă instanță, pentru refacerea influenței Moscovei pe scena mondială, în următoarele câteva decade.

Consecințe militare

Populația și bogăția sunt cele mai importante componente pentru generarea puterii militare a unui stat. Marile puteri au nevoie de armate mari, care pot fi constituite numai de țări cu populații numeroase. Pe de altă parte, numai populațiile numeroase pot produce o bogăție considerabilă, care este cealaltă piatră de temelie a puterii militare. Bogăția este importantă deoarece un stat nu poate construi o armată puternică dacă nu dispune de bani și tehnologie pentru a-și echipa, instrui și moderniza continuu forțele militare².

În mod tradițional, forța militară a Rusiei s-a bazat în mare măsură pe o populație numeroasă. Această tradiție este însă pe cale de dispariție. Menținerea structurii forței din 2008 (1.027.000 militari, în principal tineri obligați să-și satisfacă stagiul militar pe o perioadă de 12 luni) s-ar putea să nu fie fezabilă în anii următori. Recruții din 2008 s-au născut în 1990. Numărul acestora era de 1.021.000 de bărbați. Numărul bărbaților născuți în 1999 este de 626.000 (o reducere cu 39% comparativ cu anul 1990)³. Aceasta înseamnă că în 2017, dacă se va menține actuala formulă la recrutare, numărul potențialilor recruți se va reduce cu 2/5. Potrivit locțiitorului șefului SMG al armatei ruse, generalul colonel Vasili Smirnov, numărul bărbaților eligibili pentru a fi recrutați scade anual cu peste 100.000⁴.

Declinul populației va afecta în mod direct capacitatea Moscovei de a-și proiecta puterea militară. În 2007, Serghei Stepașin, fost prim-ministru, a avertizat că „*reducerea numărului și densității populației (...) va crea pericolul slăbirii influenței politice, economice și militare a Rusiei în lume*”⁵.

Constrângerile de natură demografică se vor accentua semnificativ în anii imediat următori

¹ Nicholas Eberstadt, *Russia's Peacetime Demographic Crisis: Dimensions, Causes, Implications*, The National Bureau of Asian Research, May 2010-10-05.

² John Mersheimer (2003), *Tragedia politicii de forță*, Editura Antet, București, p. 48.

³ Nicholas Eberstadt, *op.cit.*

⁴ “In Russia the conscript recruitment pool is reduced by 100,000 men each year”, *Interfax_ABH Military News Agency*, Moscow, October 2, 2006.

⁵ Nicholas Eberstadt, *op.cit.*

și este de așteptat să modeleze substanțial ritmul și conținutul reformei forțelor convenționale ruse. În viitorul apropiat am putea asista la următoarele măsuri din partea liderilor ruși:

- reducerea drastică a efectivelor militare (mai mult decât în ultima decadă);
- renunțarea la recrutarea în masă și orientarea spre crearea unei armate profesioniste (formată din militari angajați pe bază de contract) și pe îmbunătățirea capacității tehnologice pentru a compensa reducerea efectivelor militare - aceasta va necesita însă resurse financiare importante;
- creșterea numărului de femei în armata rusă, ca măsură de compensare a deficitului de personal; în anul 2005, un număr de 90.000 de femei activa în armata rusă, majoritatea în serviciile de sprijin (ca asistente medicale sau în comunicațiile militare) - o astfel de măsură ar spori exponențial baza de recrutare;
- dat fiind faptul că nu mai poate asigura efective pentru întreaga gamă de operații militare convenționale, Rusia s-ar putea axa pe forțele speciale și pe asigurarea necesarului de trupe destinate intervențiilor umanitare și misiunilor de menținere a păcii, deoarece aceste operații sunt cele care pot ridica profilul militar al țării pe plan internațional și pot proiecta imaginea unei armate moderne și adaptate noului mediu internațional de securitate.

Tendențele demografice actuale din Federația Rusă vor afecta domeniul militar în trei privințe: *cantitatea și calitatea recruților, modificări substanțiale în bugetul alocat apărării și creșterea tensiunilor inter-etnice.*

În condițiile unui volum mai mic al populației și al unei populații îmbătrânite, bazinul potențial de recrutare se reduce pe măsură, iar competiția dintre diferitele sectoare ale activității socio-economice pentru atragerea de personal calificat se va intensifica și mai mult decât în prezent. Potrivit unor proiecții, în anul 2015 numărul potențialilor recruți din F. Rusă se va reduce la jumătate, comparativ cu numărul celor din 2005. La aceasta se adaugă faptul că un mare număr de ruși evită să fie recrutați, atât prin mijloace legale, cât și ilegale. Oficial, armata rusă a reușit să recruteze doar 9,7% din totalul celor disponibili în acest sens în 2006, mult sub cifra din 1988 (54,6%)¹.

O privire retrospectivă asupra conflictelor secolului XX (mijloace utilizate, tip de angajament din partea statelor) ne face să credem că a formula în prezent un set de condiții de care depinde câștigarea războaielor viitoare ar fi o întreprindere hazardată. Și totuși, un lucru se poate spune fără teama de a greși: *conflictele viitorului nu vor putea fi câștigate fără superioritate tehnologică și inovație.* Pentru aceasta este nevoie de o armată instruită și, prin urmare, de militari cu deprinderi și cunoștințe tehnice avansate. O armată bine instruită poate face diferența pe câmpul de luptă, devenit deja tot mai informatizat. De altfel, anumite activități din sfera militară, precum cele desfășurate de serviciile de informații, nici nu pot fi concepute fără o pregătire multilaterală de excepție.

Nici sub acest aspect Rusia nu stă prea bine. Calitatea recruților este afectată de nivelul scăzut al educației și de starea precară a sănătății acestora. Cei dezirabili (absolvenți de universități) sunt cei mai în măsură să evite serviciul militar obligatoriu; cei recrutați sunt cei mai puțin dezirabili. Unele sectoare ale activității militare se confruntă cu un deficit major de calificări (spre exemplu, în 2004, doar 46% dintre cei recrutați pentru marina militară aveau studii liceale, comparativ cu 97% în 1986)².

Este tot mai evident că Rusia nu mai poate exercita o influență majoră pe plan internațional, din perspectiva potențialului său militar. Aceleași performanțe modeste în materie de invenții și inovații se regăsesc și în activitatea de cercetare-dezvoltare din sectorul militar. Rusia pare să se pregătească pentru războaiele secolului XXI cu tehnologie din secolul XX. Un studiu din anul 2008 al Ministerului suedez al Apărării descrie astfel problemele tehnico-științifice cu care se confruntă industria de apărare rusă: *„Produsele realizate și dezvoltate în prezent sunt, cu puține excepții, proiectate în epoca sovietică. În multe domenii (...) produsele sunt la fel de bune sau mai bune decât cele similare din Occident, dar acesta este rezultatul moștenirii industriei de apărare sovietice (...) cercetarea-dezvoltarea rusă este caracterizată printr-un corp îmbătrânit de cercetători și prin lipsa accesului la echipamente moderne (...) armata rusă probabil nu va reuși prin efort propriu să producă toate sistemele de*

¹ Jason Richards, Gregory Panaccione, Richard Mereand, Stacy Groff, Jeff Bowen, *Russia, Demographic Trends*

and the Projection of Military Power, A Full Spectrum Analysis, 2008.

² *Ibidem.*

armament necesare pentru a permite forțelor armate să ducă războiul modern. Dacă nu se va îmbunătăți considerabil capacitatea pentru cercetare, dezvoltare și producție, va fi tot mai dificil pentru complexul industrial militar să susțină ambițiile de mare putere pe termen lung, posibil deja în următorii 10 ani.”¹

Starea de sănătate precară a multor tineri ruși a făcut ca un număr important de potențiali recruți să fie respinși în ultimii ani. Potrivit datelor din perioada 2002-2006, circa 30% dintre potențialii recruți erau inapți din punct de vedere medical. În plus, 30% dintre recruții care au servit armata în 2005 aveau probleme de sănătate. Circa jumătate dintre cei recrutați în 2006 aveau probleme de sănătate și nu puteau lua parte la operații militare reale².

Creșterea alarmantă a cazurilor de infestare cu virusul HIV este încă un motiv de preocupare pentru că tinerii ruși sunt cei mai expuși la acest risc. Infestarea cu HIV are un dublu efect asupra organismului militar: pe de o parte reduce numărul potențialilor recruți; pe de altă parte, datorită faptului că viitorilor recruți nu li se aplică un test HIV la recrutare, crește riscul de afectare a sănătății personalului militar în ansamblu.

Atât reducerea numerică a populației, cât și sănătatea precară a acesteia vor pune presiuni mari asupra bugetului alocat apărării, care s-a redus și așa foarte mult în ultima decadă și ceva. Pe măsură ce populația aptă de muncă se reduce,

guvernul se va confrunta cu venituri în scădere la bugetul de stat. Aceasta, în conjuncție cu costurile tot mai ridicate ale sistemului de sănătate (ca urmare a numărului mare de îmbolnăviri cu virusul HIV, tuberculoză, al costurilor legate de tratamentele de dezaolcoolizare și dezintoxicare) riscă să conducă la reducerea cheltuielilor alocate apărării.

Date fiind provocările pe multiple planuri pe care declinul demografic le induce societății și armatei ruse, autoritățile vor fi puse în fața unei dileme privind prioritățile naționale viitoare: să aloce forța de muncă în armată pentru a o menține în competiția cu alte armate puternice; să aloce această forță de muncă în economie pentru a putea susține sectorul militar; sau să investească în educație pentru a crește calitatea recruților, dar și competitivitatea economică a țării. Deoarece militarii viitorului vor avea nevoie de deprinderi tehnice și sociale mai bune, costurile instruirii personalului militar vor crește substanțial, iar aceste costuri trebuie susținute de o economie sustenabilă, care depinde, la rândul său, de un stoc suficient al forței de muncă.

Declinul demografic limitează inevitabil potențialul defensiv al țării. O situație specială a apărut în nordul și estul extrem ale țării. În aceste zone, prezența formațiunilor militare a constituit un factor de stimulare economică și a permis menținerea unei populații relativ numeroase. La momentul disoluției Uniunii Sovietice, în estul și nordul îndepărtat trăiau circa 32.000.000 persoane. Reducerea forțelor militare a contribuit la reducerea populației din aceste zone, pe măsură ce oportunitățile economice s-au diminuat. Situația s-a modificat dramatic mai ales în estul

¹ Nicholas Eberstadt, *op.cit.*

² Richards Jason, Panaccione Gregory, Mereand Richard, Groff Stacy, Bowen Jeff (2008), *Op.cit.*

îndepărtat, unde în unele regiuni autonome (RA) populația s-a redus chiar cu jumătate (în RA Ciutotski - cu 50%, în RA Magadan cu 40%)¹. În lipsa perspectivelor economice, populația din regiunile periferice ale federației va migra fie spre interiorul țării, fie în alte țări. În aceste condiții, misiunea de apărare a acestor regiuni va fi mult mai dificilă.

Așa cum am arătat mai sus, o mare parte din populația Rusiei va fi formată din musulmani și etnici chinezi. Această tendință este deosebit de importantă din perspectiva bazinului de recrutare potențial al țării. În anul 2008, o treime dintre potențialii recruți erau cecenii. Proiecțiile actuale arată că, în 2015, musulmanii vor reprezenta 40-42% din totalul potențialilor recruți². Creșterea numărului populației musulmane constituie o provocare importantă pentru armata rusă deoarece asta înseamnă că vor exista mai mulți recruți musulmani (ceea ce va spori presiunea acestora pentru a ocupa poziții superioare în ierarhia militară) care ar putea fi trimiși la un moment dat să lupte cu musulmanii radicali din zonele separatiste. Există, așadar, riscul producerii unor tensiuni în interiorul organismului militar.

Nu trebuie ignorate nici implicațiile politice interne ale unui număr redus de militari; o atare perspectivă induce și un cost politic ridicat, în cazul pierderilor de vieți omenești pe câmpul de luptă.

Consecințe internaționale

Cercetătorii sunt de acord că stabilitatea politică și securitatea internațională vor fi influențate de evoluțiile și tendințele demografice pe trei paliere: natura conflictelor; sursele puterii naționale; sursele conflictelor. De altfel, tendințele demografice au influențat întotdeauna percepția asupra securității³.

Împreună cu alte elemente ale statului, precum capacitatea industrială sau resursele naturale, populația determină extensia și forma acestei puteri. Cercetătorii au atribuit populației o importanță mai mică sau mai mare, concretizată în diferite

sintagme. Hervé Le Brás crede că „demonul demografic va înlocui demonul nuclear”⁴. Pentru Raymond Aron, demografia cuprindea numărul de bărbați și arta de a-i transforma în soldați⁵, iar Gaston Bouthoul considera că populația este una dintre forțele conducătoare care stă în spatele războiului și a fost unul din motivele care au stat la baza multor cuceriri⁶. După Huntington, evoluțiile demografice modifică harta geopolitică la nivel regional.⁷ Pentru acesta, creșterea populației islamice la nivel mondial, de la 20% în prezent, la 25% în 2025, reprezintă o strategie premeditată.

În cazul unei țări de o importanță ca aceea a F. Ruse, mutațiile demografice pot determina modificări în distribuția puterii în cadrul sistemului internațional și, prin urmare, tensiuni și reasezări pe scena mondială.

La începutul secolului XXI, Moscova face eforturi pentru a-și recâștiga influența pe plan mondial. În centrul acestor eforturi stă o combinație între politica echilibrului de putere (prin constituirea a diferite alianțe / parteneriate menite să reducă influența globală a SUA) și diplomatie coercitivă. Indiferent de calculele pe care le face, mai mult sau mai puțin transparente, Rusia nu va miza doar pe dreptul său de *veto* în materie de politică și securitate energetică, nici pe statutul de membru permanent în CS al ONU sau pe arsenalul său nuclear important. Liderii ruși conștientizează faptul că, mai devreme sau mai târziu, influența economică va deveni una politică. Acesta este principalul motiv pentru care, în ultima decadă, Rusia este foarte activă în sfera parteneriatelor economice, și nu numai. Atât potențialul său economic, cât și cel militar, depind în mare măsură de populația sa, sub aspect cantitativ, dar și calitativ.

Moscova și-a exprimat, chiar dacă vag, intenția de a crea un al treilea centru de putere (în afara celor reprezentate de SUA și UE), în Nord, evident centrat în jurul său.

Deși Rusia este cea mai populată țară din Europa, în ultimii ani, poziția sa în ierarhia demografică mondială s-a redus semnificativ, iar tendința descendentă va continua și în următorii ani. Dacă în anul 1950, din punct de vedere demografic, Rusia se situa pe locul patru la nivel mondial

¹ Zhanna Zayonchkovskaya, *Chinese Immigration to Russia in the Context of the Demographic Situation*, www.gsti.miiis.edu/CEAS-PUB/Zayonchkovskaya20030914.pdf.

² “Russia's Army Faces Islamisation”, *Jane's Islamic Affairs Analyst*, March 01, 2008.

³ João Vieira Borges, *Demography and International Security: Evolution and Trends*, 10th Portuguese Atlantic Youth Seminar, Sintra, 23th July to 30th July 2005, “Global Civil Society and International Security: Different Approaches for a Common Path”.

⁴ João Vieira Borges, *op. cit.*

⁵ Carl von Clausewitz, *Despre război*, Editura Antet, București, 2001.

⁶ João Vieira Borges, *op. cit.*

⁷ Samuel Huntington, *Ciocrinirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, București, 1997.

(după China, India și SUA), în anul 2000 a coborât pe locul șase (după cele patru state menționate mai sus, plus Indonezia și Brazilia), iar în prezent ocupă locul nouă (după cele șase state, plus Pakistan, Bangladesh și Nigeria). Potrivit proiecțiilor ONU (2006), Rusia se va menține în această poziție până în anul 2025, dar până în 2050 va ajunge pe locul 15.

Acest al treilea pol de putere nordic nu poate fi viabil și competitiv fără o populație care să le echilibreze pe cele ale SUA și UE, cu care s-ar afla în competiție. Pentru a-și atinge acest deziderat extrem de ambițios, Rusia ar trebui să înființeze o comunitate interstatală supranațională, precum este UE. Singurul mod în care ar putea realiza acest lucru este să restaureze, măcar în parte, unitatea geopolitică a spațiului ex-sovietic, dar în mod evident, pe alte baze care să nu sugereze încercarea de a reface Uniunea Sovietică. Chiar și o întărire a CSI, în prezent destul de slabă, nu ar fi suficientă pentru acest deziderat. De aceea, Rusia trebuie să acționeze pe trei direcții: să crească rata natalității; să reducă rata mortalității; și să atragă imigranți, în principal, calificați.

Până în prezent, liderii ruși nu au întreprins ceva semnificativ în sensul materializării acestei intenții, dar simpla exprimare a acesteia denotă ambițiile Moscovei (dar și supraestimarea posibilităților sale actuale, cel puțin din perspectivă economică și demografică).

Cel mai probabil, Rusia are în vedere și alte „varianțe de lucru” în acest sens. Construirea unor relații stabile cu puterile asiatice (China și India; cea de-a treia putere asiatică, Japonia, nu face parte din calculele Rusiei privind o posibilă alianță strategică, fiind mult prea apropiată și dependentă de SUA) este una din prioritățile de politică externă ale Federației Ruse. Totuși, va fi dificil pentru Moscova să facă din acest triumphi unul echilateral, date fiind diferențele demografice și economice foarte mari între aceste state. Pe de altă parte, o alianță prea strânsă cu acești giganti demografici poate genera constrângeri Rusiei, legate de accesul la propriile resurse (nu doar hidrocarburi, ci și resurse de apă, pește) și poate chiar la dreptul de folosire a terenului arabil. Cel mai probabil, Moscova va putea să-și apere mai bine interesele bazându-se pe o apropiere de țările din Nord, aflate în aceeași „barcă” demografică (nu întâmplător Rusia, ca și Occidentul, se pronunță pentru reducerea ratelor natalității în țările în dezvoltare).

Declinul demografic al Rusiei poate determina modificări în politica internă a Moscovei, ceea ce poate genera preocupări de securitate din partea statelor vecine.

În ultimii ani, Moscova și Beijingul au dezvoltat un parteneriat strategic puternic și eficient, construit în mare parte pe dorința comună pentru multipolaritate și pentru reducerea influenței globale a SUA. Această simbioză conjuncturală între Moscova și Beijing nu reduce riscul apariției unor stări conflictuale între aceste două state, pe termen lung. Cea mai mare parte a resurselor strategice ale Rusiei este concentrată în estul îndepărtat, un teritoriu pe care Moscovei îi va fi tot mai greu să îl apere și să îl controleze în condițiile unei populații tot mai reduse numeric (așa cum am arătat mai sus, nu se poate miza, în rezolvarea acestei probleme, nici pe migrația internă).

Pe de altă parte, populația chineză la granița cu Rusia este mult mai numeroasă (circa 100 milioane locuitori), iar disparitatea dintre cele două populații va crește în următorii ani. Nevoia tot mai acută de resurse energetice, care să susțină creșterea economică, ar putea determina populația chineză să râvnească la bogățiile vecinului din Nord. Deși implică o doză de speculație, o astfel de perspectivă nu ar trebui ignorată, cel puțin având în vedere faptul că Tratatul de bună vecinătate și cooperare prietenească pe termen lung, semnat între Rusia și China în 2001, este valabil o perioadă de 20 de ani. Este posibil ca Beijingul să considere că în acest interval de timp echilibrul demografic între China și Rusia se va modifica substanțial, astfel că reevaluarea statu-quo-ului ar putea fi solicitată.

Mutațiile demografice care se vor produce în următoarele două generații vor avea consecințe profunde asupra evoluțiilor politice și de securitate la nivel național și internațional¹. Discrepanțele între ambițiile declarate ale elitei ruse și posibilitățile reale de afirmare pe plan internațional ale Rusiei generează premisele unor tensiuni politice pe plan internațional și ridică semne de întrebare cu privire la modul în care vor reacționa liderii ruși pentru rezolvarea crizelor internaționale. În acest context, intenția Moscovei de a utiliza

¹ Rudolf Adam, *Demography and Security, How will demographic changes influence the ground rules for security policy?*, www.ip-global.org/midcom-permalink-c60f45b0d6e411db966cd1826082573c573c

amenințarea nucleară în realizarea obiectivelor sale de securitate internațională din perioada președintelui Putin nu ar trebui privită ca o aberație. Observăm o continuitate a măsurilor coercitive pe care Kremlinul este pregătit să le folosească (sau să amenințe cu folosirea lor) împotriva guvernelor străine în încercarea de a promova ceea ce Moscova definește “propriile interese legitime de securitate internațională”¹. În ultimii ani, Rusia a demonstrat, în mai multe ocazii, un comportament agresiv (impredictibil): campania de război cibernetic desfășurată în Estonia (2007), invadarea Georgiei în 2008, utilizarea „armei energetice” împotriva Ucrainei (în 2006 și 2009). Aceste evenimente relativ recente ne fac să credem că Rusia nu va ezita să folosească toate mijloacele de care dispune pentru păstrarea/redobândirea influenței sale la nivel regional și internațional. De altfel, declarațiile relativ recente ale liderilor militari ruși sugerează că Moscova este pe cale de a implementa amenințarea nucleară în repertoriul său diplomatic internațional. În 2008, într-un răspuns la decizia autorităților cehe de a accepta desfășurarea de elemente ale scutului antirachetă american pe teritoriul său și a celor poloneze de a accepta staționarea de interceptoare de rachete balistice ca parte a unui sistem de apărare antirachetă

sponsorizat de SUA, adjunctul șefului SMG al Forțelor Armate ruse a avertizat că “Polonia, prin acceptarea desfășurării acestui sistem, se expune singură la o lovitură 100%.”²

În documentul intitulat „Conceptul de securitate națională”, prima directivă politică emisă sub președinția lui V. Putin în anul 2000, Moscova indica faptul că ar putea reduce pragul la care poate lua în considerare utilizarea armelor nucleare în crizele internaționale, dat fiind declinul relativ al forțelor sale militare convenționale. Din această perspectivă, declinul economic și demografic al Rusiei face opțiunea nucleară a Moscovei și exercițiul potențial al diplomației nucleare coercitive să devină un imperativ.

Concluzii

Considerațiile referitoare la impactul declinului demografic al Rusiei prezentate în acest articol au la bază proiecțiile diferitelor instituții internaționale. Perioadele de timp la care se referă aceste proiecții sunt totuși prea îndepărtate pentru a se putea face predicții cu un grad ridicat de acuratețe. În plus, aceste proiecții au fost elaborate într-o perioadă de turbulențe, ceea ce sporește incertitudinile legate de acuratețea lor. Proiecțiile actuale se bazează pe câteva supoziții, una dintre acestea fiind aceea că tendința actuală de declin demografic se va menține (ceea ce nu este chiar atât de sigur - dovadă evoluțiile ulterioare anului 2006). Ele se referă la perioade lungi de timp, dar nu iau în considerare factori contingenți sau impactul politicilor viitoare, al inițiativelor care încurajează creșterea populației. De aceea, singurul mod de a determina tendințele ratei natalității este monitorizarea fenomenului pe termen lung.

Chiar și cu aceste amendamente, perspectiva demografică nu este una favorabilă pentru Rusia. Dacă va continua să se accentueze, declinul demografic, combinat cu schimbările preconizate în compoziția etnică a populației, va submina stabilitatea și suveranitatea Rusiei.

Chiar și în variantele cele mai optimiste, declinul demografic al Rusiei, cu efectele sale destabilizatoare, reprezintă o provocare majoră nu doar pentru liderii ruși, ci și pentru comunitatea internațională în ansamblu. Pentru cei dintâi, limitează opțiunile și strategiile de securitate pe care le pot adopta; pentru comunitatea internațională sporește incertitudinile legate de modul în care

¹ Nicholas Eberstadt, *op.cit.*

² Nico Hines, “Russian General Says Poland Open to Nuclear Strike”, *Times Online*, august 2008.

Rusia va reacționa la provocările viitoare, atunci când se va vedea lipsită de una dintre resursele sale care s-a dovedit decisivă în câștigarea marilor bătălii din trecut. Cu alte cuvinte, declinul demografic reprezintă un factor de instabilitate atât pentru Rusia, cât și pentru comunitatea internațională în ansamblu.

Rusia se află, în prezent, într-un cerc vicios: nu își poate atinge obiectivele strategice și ambițiile de mare putere fără un stoc suficient de capital uman valoros. Deținerea unui asemenea capital, în schimb, nu poate fi posibilă fără un nivel de dezvoltare economică (reflectat inclusiv sub aspectul

nivelului de trai), comparabil cu cel din țările cu care se află în competiție. Pe termen scurt și mediu, problema este deja tranșată de evoluțiile din ultimele două decade. Pe termen lung, un set de politici inteligente care să vizeze nu doar stimularea natalității, ci și piața muncii, sistemul medical, educația, restructurarea economiei - toate acestea corelate, integrate și susținute de resurse financiare substanțiale - pot ameliora situația. Stoparea declinului demografic în Rusia presupune însă un efort național imens și alocarea unor resurse intelectuale și financiare pe măsura acestei sarcini.

Bibliografie

1. ADAM, Rudolf, *Demography and Security, How will demographic changes influence the ground rules for security policy?*, www.ip-global.org/midcom-permalink-c60f45b0d6e411db966cd1826082573c573c;
2. AMBROSIO, Thomas, *The Geopolitics of Demographic Decay: HIV/AIDS and Russia's Great Power Status*, Paper Presented at the International Studies Association Annual Conference (Honolulu, Hawaii), March 2005
3. ANDREA, J. Thomas, *Russia's demographic crisis and the military: strategic impact and security implications in the 21st century*, 2007
4. BERMAN, Ilan, "Russia's Real Threat? Failure decline breeds new and perplexing dangers", *Washington Times*, February 1, 2010
5. BERNSTEIN, Jonas, "Experts doubt that Russia's population decline can be halted", *Eurasia Daily Monitor* Volume: 5 Issue: 80, 2008, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=33584&tx_ttnews%5BbackPid%5D=166&no_cache=1
6. BORGES, João Vieira, *Demographics and Strategy*, International Studies Association, Hong Kong Convention, 2001 (www.isanet.org/archieve/borges.html)
7. BORGES, João Vieira, *Demography and International Security: Evolution and Trends*, 10th Portuguese Atlantic Youth Seminar Sintra, "Global Civil Society and International Security: Different Approaches for a Common Path", 23th July to 30th July 2005
8. CLAUSEWITZ, Carl von, *Despre război*, Editura Antet, București, 2001
9. COHEN, Abraham, "How demographics will impact geopolitics in Central Asia", 12/17/2003 issue of the CACI Analyst
10. EBERSTADT, Nicholas, "Population Change and National Security", *Foreign Affairs*, Summer 2001
11. EBERSTADT, Nicholas, *Russia's Peacetime Demographic Crisis: Dimensions, Causes, Implications*, The National Bureau of Asian Research, May 2010
12. EBERSTADT, Nicholas, "Strategic implications of Asian demographic trends", *Strategic Asia* 2003-04
13. EBERSTADT, Nicholas, "Drunken Nation: Russia's Depopulation Bomb", <http://www.worldaffairsjournal.org/articles/2009-Spring/full-Eberstadt.html>
14. EKE, Steven, "Russia faces demographic disaster", BBC News
15. GOBLE, Paul, *Russia To Face 'Cadres Hunger' by 2025*, June 7, 2010, <http://www.geopoliticalmonitor.com/russia-to-face-cadres-hunger-by-2025-1>
16. GOLDSTONE, Jack, *Demography and security: security implications of global population changes, 2007-2050*, George Mason University School of Public Policy, Research Paper No. 2009-07
17. HELENIAK, Timothy, *Geographic Aspects of Population Aging in the Russian Federation*, 2001
18. HERD, P. Graeme, *Foreign and security policy implication of Russia's demographic crisis*, WP 20, March 2002
19. HERD, P. Graeme, ALLEN Grace, "Russia's Demographic Crisis: The Threat to Sovereign Democracy", *Global Dialogue*, Volume 11, Winter/Spring 2009
20. HERD, P. Graeme, SARGSYAN Gagik, "Debating Russian demographic security: current trends and future trajectories", *Security Index* No. 2 (82), Volume 13
21. HINES, Nico, *Russian General Says Poland Open to Nuclear Strike*, in *Times Online*, August 15, 2008, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/eur/ope/article4541613.ece>.
22. HUNTINGTON, Samuel, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, București, 1997
23. IVAKHNYUK, Irina (2006), *Brain drain from Russia: in search for a solution*, csm.org.pl/.../2006/Irina%20Ivakhnyuk_Brain%20Drain%20from%20Russia_in%20Search%20for%20a%20.pdf
24. MERSHEIMER, John, *Tragedia politicii de forță*, Editura Antet, București, 2003
25. NICHIPORUK, Brian, *The Security Dynamics of*

- Demographic Factors*, RAND MR-1088, 2000
26. PRENDERGRAST, Griffith Jessica, *The Regional Consequences of Russia's Demographic Crisis*, Working Paper No. 3, 2004
  27. RICHARDS, Jason, Gregory Panaccione, Richard Mereand, Stacy Groff, Jeff Bowen, *Russia, Demographic Trends and the Projection of Military Power*, A Full Spectrum Analysis, 2008
  28. SHAH, Apoorva, Nicholas Eberstadt, *Russia's Demographic Disaster*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 2009
  29. STRANGE, Susan, *State și piețe*, Editura Institutul European, Iași, 1997
  30. VISHNEVSKY, Anatoly, "Multipolarity and Demography", *Russia in Global Affairs*, Vol. 6, No. 1, January - March 2008
  31. ZAYONCHKOVSKAYA, Zhanna, *Chinese Immigration to Russia in the Context of the Demographic Situation*, www.gsti.miis.edu/CEAS-PUB/Zayonchkovskaya20030914.pdf
- * * *
1. *** AFP, *Crisis bad news for Russia's shrinking population*, May 16, 2009
  2. *** Bigg Claire, *Russian Politicians, Demographers Warn Of Population Crisis*, 2005
  3. *** "Brain drain reversed: will foreign professionals come to Russia?", *RIA-Novosti*, 14.05.2010
  4. *** www.CIA.Factbook
  5. *** *Demography and development in Russia, UN Development Program*, www.fabiusmaximus.wordpress.com/2008/.../russia
  6. *** www.data.unaids.org/pub/Report/2008/jc1529_epibriefs_eeurope_casia_en.pdf; Interview with Murray Feshbach, June 4, 2008.
  7. *** www.demographymatters.blogspot.com/.../on-russias-brief-population-increase.html
  8. *** *Demographic policy in Russia: from reflection to action*, www.europeandcis.undp.org/.../9EB6BB0D-F203-1EE9-B12EE4C4196A592C
  9. *** *Disintegration predicted for Russia because of demographic decline*, <http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2009/03/17/10604.shtm>
  10. *** "In Russia the conscript recruitment pool is reduced by 100,000 men each year", *Interfax_ABH Military News Agency*, Moscow, October 2, 2006.
  11. *** <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/index.html#RU>
  12. *** *Russia Facing Demographic Challenges*, National Human Development Report Russian Federation 2008, Moscow, 2009
  13. *** *Reuters*, 28 May 2010
  14. *** *RIA-Novosti*, "Birth rate rises in Russia in first half 2009"
  15. *** *RIA Novosti*, 02.09.2010, www.en.rian.ru/business/20100902/160441955.html
  16. *** "Russia's Army Faces Islamisation", *Jane's Islamic Affairs Analyst*, March 01, 2008
  17. *** "Russia on the edge of demographic catastrophe", *Pravda*, 11.11.2003, www.english.pravda.ru/science/health/11-11.../4050-population
  18. *** www.tradingeconomics.com
  19. *** UNAIDS Program, Eastern Europe and Central Asia AIDS Epidemic Updated and Regional
  20. *** www.undp.org, Summary 2007
  21. *** *Washington Times*, 20 August 2008, <http://www.washingtontimes.com/news/2008/aug/20/russian-decline/>

ALEXANDR DUGHIN DESPRE POLUL CONTINENTALIST AL SISTEMULUI GEOPOLITIC MONDIAL (I)

Prof. univ. dr. Ilie BĂDESCU*

Marginalii la profilul spiritual al lui Alexandr Dughin

Un geopolitician este un savant cu o gândire formată la întâlnirea mai multor domenii: de la geografie, sociologie, politologie la teologie, noologie¹, filologie, istorie, etnologie, strategie etc. Stăpânirea efectivă a tuturor acestor domenii este dificilă, dar formarea unor competențe de accesare a chestiunilor specifice lor nu este o imposibilitate. Competențele de accesare sau secundare, complementare, așadar, competențelor de bază, sunt ilustrativ întrunite, de pildă, la toți cei care se folosesc de Internet, de calculator, de programele de software necesare prelucrării datelor etc. Aceste competențe nu te transformă într-un specialist în programare, în genere, în domeniul IT, dar mijlocesc accesarea acestor sisteme pentru a duce la împlinire propriile tale sarcini, specificate prin domeniul tău de specializare.

Studierea oricărei lucrări de știință atestă prezența de fundal a competențelor secundare.

*Ilie BĂDESCU este profesor universitar la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială din cadrul Universității București și director al Institutului de Sociologie al Academiei Române.

¹ Teorie potrivit căreia comportamentul uman este influențat de o forță superioară, spiritual (cf. gr. *noos* - spirit, *logos* - știință) (n.ed.).

Nu vom găsi cărți cu profil de monospecializare. Chiar și lucrările de matematică înaltă sunt o ilustrare pentru importanța decisivă a competențelor secundare. Celebrul matematician rus care a refuzat un premiu de un milion de dolari ni se arată în chip surprinzător ca deținând competențe de accesare foarte departe de matematici, care îi dau forța neostentativă să trăiască într-o asceză desăvârșită². Refuzul acesta atestă un orizont de trăire a ideii matematice la un nivel echivalent cu extazul mistic. Numai într-un atare orizont își va fi format competențele de rezolvare a unei ecuații socotită de către toți matematicienii de până la el drept una dintre problemele imposibil de rezolvat. Domeniul care i-a furnizat competențele secundare este, evident, unul învecinat cu exercițiul spiritual al marilor anahoreți, al misticilor, al sfinților.

Un alt exemplu cu privire la rolul competențelor secundare este acela al geopoliticii, confirmat de cartea lui Alexandr Dughin, „Fundamentele geopoliticii”, tocmai tradusă în limba română³. Autorul, filosof la bază, atestă competențe principale în domeniul geopoliticii și al sociologiei și competențe de accesare (secundare) în domeniul teologiei, al filologiei și lingvisticii comparate, al etnologiei comparative, al geografiei, al istoriei Europei, al noologiei etc. Un studiu precum „Metafizica Bunei Vestiri” atestă competențe de accesare a teologiei în tradiția teologiei politice continentaliste (a unui Carl Schmitt⁴). Studiile

² Este vorba despre matematicianul rus Grigori Perelman care a reușit să rezolve „conjectura lui Poincaré”. În anul 2002, Perelman a refuzat atât „Medalia Fields”, echivalent al premiului Nobel în matematică, cât și o recompensă de 1 milion de dolari (n. ed.).

³ Alexandr Dughin, *Fundamentele geopoliticii*, Ed. Eurasiatica.ro, București, 2011, 446 p. (ediția originală în limba rusă a apărut în anul 1997).

⁴ Carl Schmitt (1888-1985), jurist și expert în filosofie politică de origine germană, unul dintre cei mai controversați gânditori politici ai secolului al XX-lea (n.ed.).

de arheologie geopolitică ori, mai riguros, de noopolitică (adică de geopolitica arhetipurilor spațiale sau stihiale - apa, pământul, focul, aerul etc.) ilustrează un alt orizont de competențe secundare, acela al noologiei abisale. Această direcție odrăsește din aceeași rădăcină cu psihologia inconștientului etnic (ramură a inconștientului general sau de specie fondată de Jung), atestată fiind de exemplificări în studii românești, precum cele ale lui Lucian Blaga (creatorul metodei noologiei abisale), ori cele atât de ilustrative pentru ramura germană a noologiei sau pentru ramura mai nouă în care îndrăznim să situăm propriile noastre lucrări de noologie și de noopolitică (geopolitică noologică). Metoda etnolingvisticii comparative este un alt orizont de competențe secundare ale savantului rus. Examinarea sistemului categorial al lucrărilor lui Carl Schmitt în lumina etnolingvisticii comparative, în special a lucrării acestuia, „Nomosul¹ pământului” (*Der Nomos der Erde*), îl determină pe Dughin să urmărească filiații extrem de sugestive cu liniile sintagmatice ale corelativelor din rusă (*imati, imenie, imea, podnimati, perenimati, otnimati*) ale grecescului *nomos* ori ale franțuzescului *saisir*, identificând ramificații teribil de interesante la structuraliștii francezi, dar și în hermeneutica dreptului, în genere, în studiul instituțiilor umane, oferind argumente îndestulătoare pentru a proba formația polivalentă și perspectiva *pluralismului metodologic*, proprii studiilor savantului rus. Considerațiile sale asupra rusofobiei sunt alte exemple ilustrative pentru competențele sale în abordări specifice noologiei. Cărțile lui Schmitt sunt deopotrivă citite ca documente noologice utilizabile pentru diagnoza geografiei spirituale a Europei, ori, mai riguros pentru etnopsihologia Europei (perspectivă care, aplicată la studiul spiritualității latente și manifeste a celor trei Europe, devine mai mult decât o psihologie colectivă, vădindu-se mai apropiată de o noologie a Europei, sau, într-un sens mai restrâns, de o noo-morfologie europeană). Extragem ilustrativ un citat din Anexa lucrării savantului rus:

„Însuși Schmitt putea fi învinuit de rusofobie bazată pe prejudecăți (în mare măsură) nefondate, care provin totuși din altă sursă: din devotamentul lui confesional față de catolicism și absolutizarea geopolitică a Europei Centrale. În cartea sa excepțională „Revoluția conservatoare din Germania 1918-1932”, Moeller a demonstrat în mod convin-

gător cum împărțirea geopolitică a Europei în trei zone - Europa Occidentală (Anglia, Franța), Europa Centrală (Germania, Austria), Europa de Est (Rusia) - se proiectează pe aprecierile culturale ale vecinilor săi, locuitori ai acestor trei zone. Pentru englezi și francezi, nemții sunt barbari abia ieșiți din păduri, „huni”, urmașii sălbatici ai lui Attila. Pentru nemți asemenea barbari sunt rușii. Iar rușii și nemții, care francezilor și englezilor li se par niște barbari, sunt niște automate fără suflet, reprezentanții civilizației și culturii occidentale (adică niște europeni clasici, exagerați). Nemții îi învinuiesc pe francezi și pe englezi de lipsa de vitalitate și entuziasm istoric. Apropo, această **tipologie geopolitică a etnosurilor europene** a determinat concepția popoarelor tinere (pe care revoluționarii conservatori germani au luat-o de la Dostoievski), care îi recunoaște ca atare pe ruși și pe nemți. Cu alte cuvinte, reproșurile de barbarie puteau fi interpretate în sens pozitiv, așa cum s-a întâmplat în tabăra rusofilă (preponderent prusacă, protestantă sau idolatră) a Revoluției Conservatoare din Germania, din care făceau parte și național-bolșevicii Arthur Moeller van den Bruck, O. Spengler și îndeosebi, E. Nikisch. Deși era rusofob, Schmitt merită să fie respectat și studiat de către ruși, la fel cum el, fiind un naționalist german înfocat, iartă ușor germanofobia englezului Collingwood datorită meritelor intelectuale ale acestuia”².

Alegerea corespondențelor în limba rusă pentru toynbee-enele³ *challenge* și *response* îi prilejuiește autorului rus considerații de geografie etnolingvistică în același orizont de noologie comparativă. Extrem de „provocator” este echivalentul pe care-l propune pentru englezescul *challenge*, concept cheie în opera lui Toynbee, pentru care Dughin propune o traducere prin „chemare” și nu prin mai neutralistul termen, consacrat în traducerile românești sau franceze, cel de *provocare*, în românește, sau *défi*, în franceză (pentru care s-a propus, evident, „sfidare”). Însă competențele de accesare teologică ale savantului rus îl împing spre corespondentul „chemare” pentru toynbee-anul *challenge*, sugerând altfel spus, un înțeles

² Alexandr Dughin, *op. cit. mss*, Anexa.

³ Arnold J. Toynbee - istoric britanic, autor al celebrului „Studiu asupra istoriei” (trad. Ed. Humanitas, 1997) în care analizează ascensiunea și declinul civilizațiilor. Abordarea lui Toynbee iese din tiparele convenționale ale cercetării istorice, perspectiva cronologică fiind părăsită în favoarea celei fenomenologice: istoria nu este parcursă dinspre preistorie către contemporaneitate, ci trecând prin punctele nodale de dezvoltare ale celor 21 de civilizații ale umanității (n.ed.).

¹ Nomos - lege, normă, regulă (n.ed.).

non-neutru, spiritual, al elitelor, un sens vocațional, misionar, în sens profund. *Environment challenge* din cărțile lui Toynbee este tâlcuit prin ideea de „chemare”, de misiune la care sunt chemate elitele și din care pot să decadă dacă răspunsul (*response*) este necreator, deci neinspirat, alunecând într-o mecanică a istoriei, cum se întâmplă cu cele mai multe elite europene de azi.

Cu totul neașteptată este interpretarea leninismului, mai riguros spus, a teoriei leniniste a imperialismului, în care Dughin vede un document simptomatologic pentru „lupta antiimperialistă planetară”, de fapt, a popoarelor continentaliste, pentru „drepturile popoarelor”, împotriva „colonizării talasocratice anglosaxone”¹. Dincolo de ideea unei lupte antiimperialiste planetare a popoarelor împotriva unei dominații mondiale, care ar anihila pur și simplu „drepturile popoarelor” și le-ar răpi libertatea de ființă, asimilarea leninismului doctrinar la o asemenea linie a istoriei este cu totul sofistică, devoalând oarecum slăbiciunile metodei hermeneutice când este folosită în afara noopoliticii. În fapt, ideea leninistă care legitimează dreptul la „crima de clasă” în numele revoluției și a eliberării proletariatului mondial este o dezvoltare patologică. Cum ar putea fi libere popoarele dacă libertatea ar fi dobândită cu prețul eliminării fizice a unei clase, fie aceasta chiar și burghezia imperialistă telurocratică, cu ajutorul statului de dictatură a proletariatului?! Chiar dacă burghezia continentalistă ar vădi mentalități subalterne față de sistemul talasocratic, de care se leagă radical prosperitatea ei, metoda lichidatoristă a lui Lenin încă nu poate fi aliniată ideii de cruciadă a popoarelor uscatului pentru drepturile lor. Mai apoi, concepția leninistă a distrugerii culacilor ca agenți ai capitalismului în mediul țărănesc, așa cum reiese deopotrivă din polemica lui Lenin cu Buharin și din doctrina colectivizării forțate, sunt tot ce poate fi mai potrivnic ideii unei cruciade a popoarelor bazate pe civilizația pământului contra puterilor maritime invadatoare. Acest tip de soteriologie², cum este cea leninistă, se izbește tocmai de faptul elementar că Lenin și toată doctrina bolșevică erau îndreptate împotriva tocmai a oamenilor pământului, adică a țăranilor (în limba română este singurul loc în

care s-a conservat înțelesul etimologic al acestei denotații căci în românește „țăran”, ca și „țară”, provin din latinescul „*Terra*” (pământ): „*Terra - țară - țeran*” (în alte limbi neoromanice sau anglosaxone „țăran” este un termen derivat din latinescul *paganus*: *paganus* - *paysan*, în fr., sau *peasant*, în engleză, limbile acestea inaugurând o cu totul altă linie hermeneutică asupra țăranului ca tipologie și ca semnificație, sugerând că el este purtătorul vechiului substrat păgân în raport cu adstratul creștin, ignorând astfel ceea ce este fundamental în etimonul cuvântului: pământul, ideea de om al pământului).

Practic, teoria savantului rus ar avea sprijin în experiența limbii române chiar mai mult decât a limbii ruse care are pentru „țăran” termenul *крестьянин* (este mai mult decât provocator să constatăm că în rusește avem pentru „creștinesc” termenul *Крестниан*, ceea ce arată o altă aventură a cuvântului în spațiul etnolingvistic rusesc. O asemenea etimologie se împotrivesc radical asimilării *doctrinei leniniste* a imperialismului la doctrina luptei popoarelor uscatului pentru eliberarea de dominația puterilor maritime, urmând pentru atingerea unui atare scop pseudo-învățăturile leniniste. Nimic nu poate fi mai inadherent la doctrina leninistă asupra imperialismului decât această noologie a echivalentului rusesc pentru țăran. Aceasta arată, odată în plus, că nu putem opera interpretări de noologie a documentului științific dacă ignorăm principiul convergenței oricărui „text” cu două documente noologice pivot: Biblia și etno-paradigmele dezvăluite de limbile vernaculare³ și de folclorul popoarelor).

Înțelegem, totodată, că un autor și opera lui nu pot fi utilizați ca documente noologice decât respectând principiul integrității documentului și pe acela al convergenței noologice cu alte documente fundamentale, în frunte cu cel mai general - universal, de fapt - cu documentul scripturistic sau biblic. Acest tip de limpezire se cere și în privința tâlcuirii textelor revoluționarilor conservatori germani care, conform analizei savantului rus au extras din teoria „naționalismului economic” al lui List „aproape aceleași teze ca și Lenin din Engels și Marx”. Dacă este adevărat lucrul acesta, atunci ramura conservatoare a gândirii

¹ Alexandr Dughin, *op.cit.*

² Soteriologie - capitol al dogmaticii creștine referitoare la mântuirea lui Isus Hristos; doctrină creștină despre mântuire (n.ed.).

³ Vernacular - care aparține unei anumite țări, indigen; limbă vernaculară - limbă proprie unei anumite țări sau unei regiuni (n. ed.).

germane își devoalează un *hybris*¹ neașteptat, chestiune asupra căreia nu vom stăruia aici. Vom insista pe acele probleme asupra cărora geopoliticianul rus se apleacă în cartea sa, începând cu cea a relației dintre spațiul rusesc și Eurasia ca *heartland* planetar, cum o definește geopoliticianul britanic, Mackinder.

Rusia și Heartland-ul în viziunea lui A. Dughin

Geopolitic vorbind, Rusia face parte din *heartland*, ca nucleu al acestuia. În vederile lui Dughin, analiza geopolitică a Rusiei se fundamentează pe două constatări generale: a) *heartlandul* este un spațiu disputat de puteri continentaliste, care se înfățișează ca tot atâtea „mari spații geopolitice virtuale”; b) *heartlandul* este disputat de cele două mari puteri geopolitice care trec conflictul lor asupra întregii lumi: puterile continentaliste sau telurocratice și puterile atlantiste sau talasocratice. În temeiul celei dintâi constatări, Dughin precizează că aceeași arie a *heartland*-ului este disputată de patru Mari Spații geopolitice virtuale, după cum urmează:

- Marea Rusie (Eurasia rusească);
- China, cu expansiune spre Nord;
- Europa de Mijloc (prin binecunoscutul și tradiționalul „impuls expansionar spre Est”);
- Blocul islamic cu înaintare spre Asia Centrală².

Presiunea marilor spații în frunte cu spațiul atlantismului asupra Eurasiei central nordice ar putea provoca în spațiul Eurasiei rusești cinci tipuri de „războaie civile”, ne spune Dughin, ceea ce ar avea ca efect dezintegrarea acestui pol continentalist al planetei.

Pentru a preîntâmpina „războaiele civile” care ar dezintegra Rusia și ar disloca echilibrul lumii prin anihilarea polului ei continentalist, Dughin examinează ipoteza Imperiului Panfederativ al Națiunilor, fondat pe cele trei axe ale marelui spațiu continentalist: axa Moscova - Berlin, axa Moscova - Tokio și axa Moscova Teheran. Într-o a treia viziune, Dughin atrage atenția asupra a ceea ce numește „etnosurile axiale”, adică asupra popoarelor cu misiune axială în devenirea acestui „imperiul al imperiilor” care ar avea drept centru Eurasia central-nordică, la care ar urma să se asocieze cele trei mari spații axiale tocmai menționate, organizate după modelul imperiilor dinăuntrul imperiului.

Dincolo de acest dinamism al puterilor continentaliste se afirmă expansionar *mondialismul atlantist*, precizează același geopolitician, și acesta devine marea provocare a Rusiei, în care Dughin proiectează sinteza continentalismului eurasiatic, perceput ca *forță geopolitică* opusă atlantismului. Aceasta este vocația Rusiei (*challenge*), marea ei *provocare* (*chemare*, cu echivalentul inspirat al lui Dughin), la care trebuie să răspundă pentru a-și putea adjudeca rolul geopolitic, derivat dintr-o fatalitate geografică, dintr-un imperativ metafizic și o chemare divină (Dughin găsește întemeiere pentru rolul geopolitic al Rusiei în textul apostolic, chestiune asupra căreia vom reveni mai jos).

Inițiativa acestor Mari Spații geopolitice alternative va provoca un „conflict eurasiatic intern”, căci o „*Eurasie nerusă este imposibilă fără lichidarea poporului rus*”, subliniază Dughin, ceea ce, conchide el, e imposibil.

Cele două expansiuni de care are nevoie Rusia pentru a se afirma ca mare putere geopolitică sunt, în viziunea lui Dughin, spre mările reci și spre mările calde. Ieșirea la mările calde trebuie să ia în seamă faptul că „Spațiile riverane” care înconjoară Eurasia erau controlate în trecut de Anglia și azi de America.

Un alt obiectiv îl constituie integrarea „Asiei Rusești” (pământurile nordice și de est n-au fost niciodată suficient folosite și prelucrate). Războaiele ruso-turce (ale căror roade le-au cules englezii) au slujit proiectului expansiunii spre mările calde. Așadar, dacă coagularea imperiului nu va începe imediat, conchide Dughin, vor fi mari catastrofe.

Să reținem un aspect important pentru spațiul românesc, în contextul deschis de această viziune a geopoliticianului rus. Pentru noi, românii, sfârșitul celei dintâi serii a războaielor ruso-turce din secolul al XIX-lea a însemnat venirea Angliei (comerțul cu cereale, Tratatul de la Adrianopol-1829). Sfârșitul celei de-a doua serii a războaielor ruso-turce (Congresul de la Berlin, 1878) a însemnat intrarea Germaniei în Balcani, inițiativele Rusiei fiind urmate mereu de reluarea ofensivei occidentale.

Cât privește viitorul Rusiei, acesta, precizează Dughin, este cel al unei încordate dispute între cele două proiecte care s-au cristalizat pe scena publică a Rusiei:

- proiectul liberal, pro-occidental;
- proiectul sovieto-țarist.

¹ Hybris - mândrie nemăsurată (cf. gr. *hybris*) (n.ed.).

² A. Dughin, *op. cit.*

Ambele proiecte, precizează el, sunt o „înfundătură pentru poporul rus” (primul prevede „ștergerea treptată a particularităților naționale ale rușilor în era cosmopolită”, al doilea „se grăbește să renască națiunea și statul sub acele forme și structuri istorice care i-au condus pe ruși la eșec”).

Liberalii radicali („reformatorii”), conchide Dughin, iau drept exemplu societățile occidentale, își însușesc tezele lui Fukuyama (care neagă idei precum cele de „popor”, națiune, istorie, interese geopolitice, dreptate socială, factor religios). Ei vor o Rusie cu legi și coordonate după care se conduce Occidentul (*structurile teoretice ale capitalismului liberal, terminologia liberală occidentală* etc.).

Al doilea proiect este acela al „opozității național-patrioților la reformele liberale”; această opoziție este „roz-albă”, adică este compusă și din comuniști și din adepți ai formelor statale pravoslavnice-monarhiste, țariste. Ea este formată din activiști ai sistemului de până la „perestroika”. Este, deci, proiectul „sovietic-țarist”. Ideologia lor este contradictorie, „emoționalistă, un conglomerat de rămășițe mentale „sovieto-țariste”.

Replica pe care Dughin o dă celor două proiecte se vrea a fi una non-ideologică, întemeiată pe exami-

narea caracteristicilor geopolitice ale Rusiei. Care sunt caracteristicile situației geopolitice a Rusiei? A. Dughin le sintetizează, după cum urmează:

1. „Astăzi rușii nu au un stat”.
2. „Federația Rusă nu are istorie statală, hotarele ei sunt întâmplătoare, orientările *culturale sunt tulburi, regimul politic e instabil și confuz, structura economică este fragmentară și dezorganizată, harta etnică este eterogenă*”.
3. Structurile geopolitice care s-au format prin inerție, după destrămarea URSS, sunt întâmplătoare și instabile.
4. „Ce este Federația Rusă? Urmașa și succesoarea de drept a URSS? Un stat regional? Un stat multinațional? Federație interetnică? Jandarmul Eurasiei? Pion în proiectele americane? Sumă de teritorii menite să se destrame în continuare?”

- O Rusie succesoare ar fi tot una cu un stat care și-ar reafirma pretențiile mondiale;
- O Rusie regională n-ar fi mai mult decât un stat regional secundar.

În toate celelalte variante Rusia ar fi doar un câmp de experiențe separatiste. Concluzia și, totodată, avertismentul lui Dughin: „*Federația Rusă nu reprezintă Statul Rus integral*”.

Problema legitimității post-imperiale (*legacy of empire*)

Nici CSI nu reprezintă statul rus. O asemenea configurație denotă, subliniază Dughin, aceleași atribute ca și Federația Rusă; e mai mult un „proces teritorial” decât o unitate geopolitică sigură și stabilă. În aceste condiții, se ridică problema *căii legitime de evoluție*, adică marea și mereu reluata chestiune a *legitimității post-imperiale* conform căreia, chiar dacă, după căderea imperiului, statul rus nu există, anumite principii juridice rămân valabile în tot spațiul ex-sovietic.

Ce înseamnă, mai riguros vorbind, „legitimitatea post-imperială”? În esență, aceasta se referă la *totalitatea normelor de drept* pe care s-a bazat *legitimitatea administrației interne* a imperiului, *norme care se mențin și după ce imperiul s-a destrămat*. Reafirmarea acestora, ca temei al reorganizării teritoriale pe ruinele imperiului defunct, reprezintă esențialmente legitimitatea post-imperială. În general, după destrămarea unui imperiu, oricare ar fi acesta, apar „zone nedeterminate juridic”, căci a dispărut vechea structură, iar aceste zone devin obiect de redefinire juridică. În procesul reorganizărilor „post-coloniale”, în cazul marilor imperii coloniale europene, a fost formulată concepția conform căreia după dispariția imperiului ca întreg, părțile lui componente, pur administrative, capătă un statut juridic deplin. *Criteriile etnice, religioase și culturale sunt socotite secundare ori chiar ignorate în raport cu cele administrative* și această particularitate este axul concepției privind legitimitatea post-imperială.

Unele populații etnice trăiesc în mai multe teritorii, e adevărat. În realitate, reșezarea lumii n-a putut face abstracție niciodată de principiul legitimității etnoistorice, încât ipoteza preponderenței spre exclusivitate a principiului legitimității post-imperiale trebuie întâmpinată cu constatarea că un atare principiu s-a aflat într-un război, niciodată încheiat, cu principiul naționalității. În fond, decupajele statelor post-imperiale ale Europei la pragul modernității au fost parte dintr-un proces care a început după 1600 (culminând atunci cu Pacea Westphaliană de la 1648) și au culminat la Trianon (1920). În acest *proces de dezintegrare* a imperiului, ca tip de sistem mondial european, s-a născut *Europa Nova*. Revenind la chestiunea în discuție vom reține, deci, că legitimitatea post-imperială e o concepție care „consideră coloniile”, „provinciile”, ca pe ceva secundar și neînsemnat, punând în locul imperiului formal de altădată un

fel de „imperiu informal”, cum l-a definit G. Arrighi.

Ideea lui Dughin este răspăcată și oarecum surprinzătoare, când e citită din perspectiva celeilalte idei avansate de savantul rus, conform căreia continentalismul este o concepție geopolitică fondată pe dreptul popoarelor: „formațiunile postimperiale nu vor deveni niciodată state adevărate, subliniază el, și vor continua să existe în calitate de anexe economico-politice ale fostei (sau noii) metropole”.

„Elita conducătoare în «organizările post-imperiale» este moștenitoarea directă, deci favorită, a administrației coloniale, economia depinde de factorii externi, iar orânduirea social-politică urmează modelul fostului centru”. *Istoriceste*, aserțiunea lui Dughin este riguroasă, *etnospiritual* și deci *etnopolitic*, însă, o atare aserțiune trebuie relativizată. O relativizează el însuși atunci când susține că șansa continentalismului ca formulă geopolitică decurge din misiunea lui: a impune *dreptul popoarelor* acolo și atunci când sistemul talasocratic îl ignoră ori îl socotește ca pe o chestiune cu totul secundară.

Europa Nova în analiza lui A. Dughin

Contrar modelului propus de Dughin, vom reține, așadar, că Noua Europă s-a născut la cele două *etaje* ale timpului european, astfel că, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, s-a afirmat, cu toată noutatea lui, Occidentul, iar, în secolul al XIX-lea, s-a afirmat, cam pe aceeași linie istorică, și Orientul european, însă numai până la istmul ponto-baltic, dincolo de care se menținea, în tradiționala lui configurație imperială, spațiul rusesc. Principiul invocat, în reșezarea Noii Europe, a fost acela al *legitimității etnoistorice* (*principiul naționalității*), combinat cu *legitimitatea post-imperială* (*moștenirea imperiului*), încât ceea ce s-a întâmplat cu și în Europa se arată a fi fost radical diferit de ce s-a petrecut cu mult mai târziu, de pildă, în Africa post-colonială. În acest sens, se cuvine să consemnăm că Trianonul este o capodoperă europeană, la care au conlucrat popoare și elite europeano-americane, în frunte cu acel om inspirat care a fost președintele de atunci al Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, a cărui linie de gândire, din păcate, a devenit între timp una de fundal și destul de puternic estompată¹.

¹ Probabil că Wilson a fost un produs al *mainstreet*-ului, cum ar spune colegul meu, Călin Mihăiescu, opus prototipului promovat de Wallstreet. Suntem conduși să descoperim, iată,

Yalta a resuscitat un „procedeu” imperial pentru *procesele teritoriale*, astfel că ce-a rezultat după al Doilea Război Mondial, a fost o nouă *reîmpărțire* a Europei. Extrem de interesantă ni se pare, de aceea, ideea lui Dughin conform căreia sistemul de referință al politicii rusești trebuie să fie nu Europa formatului occidental, ci Eurasia, ceea ce-ar scoate cei doi poli din conflictul lor prelungit. În chip neașteptat, o Rusie care ar părăsi linia occidentală în favoare unei vocații eurasiatice ar induce mutații neașteptate pentru toate centrele de putere ale Europei. Chestiunea ar putea fi mai bine lămurită de o geopolitică a fractalelor. Este sigur, în vederile noastre, că deplasarea liniei de gândire geostrategică a Rusiei dinspre spațiul european în și spre spațiul eurasiatic ar modifica prin efecte fractale rolurile geopolitice ale tuturor puterilor europene.

Prin urmare, *procesele teritoriale* ar trebui reluate după modelul de *dinainte de Yalta* și nu de *dinaintea Trianonului*, pentru că dacă *deconstrucția Europei* răsăritene ar fi împinsă sub pragul istoric al Trianonului ar însemna *să fie atacate* toată filosofia juridică și toate postulatele care au stat la baza *Europei organice reînnoite*, adică a Europei ultimilor patru sute de ani. Mai precis, ar însemna să coborâm, în timp, înainte de 1600, în războaiele etno-religioase care au zguduit atunci lumea Europei în pragul modernității sale, și din care Europa n-a putut ieși decât prin *înnoirea* de la Westfalia.

În al doilea rând, urmarea unei linii așa de greșit îndrumată ar aduce o confirmare a constatării că o Europă a „provinciilor” („regiunilor”) ar fi o Europă a „subimperiilor de substituție”, adică o Europă în care s-ar trezi toate „zonele nostalgice” ale fostelor imperii și în locul unei *Europe unificate* (scoasă din sciziparitatea comunistă) s-ar obține o Europă a „*spațiilor autarhice*”, a celor între trei și cinci spații autarhice, care, mai devreme ori mai târziu, ar distruge-o definitiv, căci ar împinge-o în „*conflictele interioare*” ale „*Marilor spații autarhice*”, adică într-un nou „*război civil*” din care *abia a ieșit*. Fiecare dintre *metropolele* acestor 3-5 spații autarhice ar pretinde controlul unei „sfere proprii de influență”, definită apoi drept „spațiu vital” regional.

Cele circa cinci mari spații autarhice ar fi cel austro-german, cu o funcție de „*magister militiae*”

(un centru secundar de exercitare a unei autorități subregionale) pentru Ungaria, cel franco-german, cel anglo-american, cel ruso-balcanic, cel turco-balcanic și eventual, adăugate, cel italo-adriatic, cel greco-eggean (ca *subspații* în cadrul spațiului autarhic mediteranean) și cel hispano-iberic (tot ca subspațiu mediteranean). O astfel de Europă ar fi sfârșitul Europei, fiindcă Rusia s-ar afla în conflict cu subspațiul sudic în expansiunea ei spre mările calde, cu spațiul vestic în ripostă față de expansiunea acestuia spre Ucraina, Belarus etc. La rândul său Marea spațiu turco-balcanic s-ar afla în conflict atât cu Rusia, cât și cu spațiul egeo-grecesc, iar mai spre nord, cu cel croato-german. În arealul nord-atlantic, spațiul franco-german s-ar afla în conflict cu cel anglo-american și cu subspațiul germano-austriac. Într-un cuvânt, spațiul european ar fi, cu adevărat, un *spațiu de confinii*, cum a fost *înaintea* păcii din Westphalia, care a „pacificat” Occidentul pe lung termen. Ideea profesorului Dughin asupra unei Rusii cu vocație eurasiatică ar fi una dintre direcțiile de prevenire a unei asemenea alunecări (și lucrul acesta este în logica demonstrației sale, chiar dacă profesorul moscovit nu a dezvoltat această idee în direcția asupra căreia am insistat noi înșine). Este evident că puterile europene și, parțial Rusia, încă oscilează între formula luptei pentru *hegemonie europeană* (în Europa) și formula luptei pentru *hegemonie mondială*. Singure SUA și China au părăsit decisiv filosofia luptelor pentru *hegemonie regională* (precum ar fi hegemonia în Europa ori într-un alt spațiu regional).

Dacă în nord n-ar persista cele două mari *tendințe* subimperialiste spre hegemonie regională, rusă și germanică (ele își păstrează acest caracter atâta vreme cât se definesc în termenii tendinței spre hegemonie *europeană*, formulă a cărei tinerețe a apus de mult, lumea aflându-se azi în epoca luptelor pentru *hegemonie mondială*), *Europa nova* ar triumfa definitiv și în Răsărit, sub formula unei Eurasii renovată ea însăși.

Pe de altă parte, procesul teritorial al nașterii Europei unificate pare agravat de resuscitarea Panideilor, care își permit „inițiative” ce n-au legătură cu nici una dintre „proiectele metropolitane” active în lume și nici cu unificarea Europei. Toate aceste particularități mijlocesc perpetuarea „elitelor false” și blocarea formării celor organice. Chestiunea reține atenția geopoliticianului rus, așa cum ne arată inițiativa sa de creare a Centrului de Studii Conservatoare la Universitatea Lomonosov din

și în America dualitatea dintre oamenii pământului și oamenii mărilor asupra căreia stăruie în cartea sa profesorul rus (n.a.).

Moscova. În ex-URSS se află la putere „urmașii administrației imperiale”, subliniază Dughin, referindu-se evident la elitele post-sovietice. Acestea sunt elite înstrăinate de tradițiile popoarelor peste care superfetează (plutesc) și sunt orientate spre păstrarea dependenței de metropolă ori spre împingerea provinciilor sub dependența haotică a altor metropole.

Revenind la chestiunea doctrinei „moștenirii” (*legacy*), a „legitimității post-imperiale”, vom reține că aceasta reflectă tendința conducătorilor administrației post-imperiale de a menține la putere elitele false care nu permit ascensiunea, în albia avântului național, a unor reprezentanți ai ierarhiei organice naționale. În Africa acest procedeu al invocării legitimității post-imperiale s-a bucurat de succes. Doctrina „legitimității post-imperiale” se aplică parțial și în fostele „republici unionale” ale fostei URSS, unde se află la putere „urmașii administrației imperiale”, „rămășițele structurii administrative unice, fărâmițate între timp, formată în contextul sovietic imperial”¹. Aceste elite sunt înstrăinate de tradițiile național-culturale ale popoarelor lor și sunt orientate spre păstrarea dependenței politico-economice față de metropolă.

Să reținem observația lui Dughin că în CSI, Armenia este singura republică monoetnică. Căderea imperiului, subliniază Dughin, slăbește puterea geopolitică a metropolei și o parte din „colonii” trec sub controlul ascuns al altui stat. Cât privește cazul Rusiei, precizează Dughin, administrația colonială post-sovietică a fost înlocuită de o „administrație colonială” diferită, care folosește în scopul ei fosta structură, ceea ce conduce, în vederile lui Dughin, la un deznodământ pervers. Într-un studiu mai vechi al nostru, am denumit acest proces „trecere din suburbia imperiului oriental în suburbia metropolei apusene”. Altfel spus, imediat după „eliberarea” din imperiu, pentru popoarele care tocmai „s-au eliberat” începe confruntarea cu noile procese ale periferializării. Se declanșează, iată, procese geopolitice care par a însoți, în genere, procesul destrămării unui imperiu: lupta cu metropola imperială; sfidarea pe care-o antrenează procesele semi-periferializării; confruntarea elitelor subalternizate în raport cu polaritatea celor două centre și a acestora cu elitele organice. Analiza lui Dughin este nepărtinitoare, încât concluziile sale nu se modifică în contextul

geopolitic al Rusiei întregi. „Rămășițele administrației imperiale în limitele Federației Ruse (aparatură birocratică de partid) se dovedesc a fi la fel de străine contextului național al rușilor ca și în alte republici, pentru că Imperiul n-a fost construit pe principii naționale și culturale”². Dacă nici sistemul federativ, nici formula statului național și nici măcar formula CSI nu par a se potrivi cu specificul geopolitic al Rusiei, atunci care este formula ce s-ar potrivi Rusiei, în speță, vocației sale geopolitice? Dughin sintetizează această formulă prin următoarele dimensiuni:

„Poporul rus și nu statul sau o altă formulă, cum ar fi, bunăoară, aceea a federației, reprezintă centrul concepției geopolitice a Rusiei;

Poporul rus e singurul subiect politic stabil, singura realitate organică;

Poporul rus a fost axa care a servit la crearea mai multor state: cnezatele slave de răsărit (până la Rusia moscovită), Imperiul lui Petru I și blocul sovietic;

Poporul rus este baza etnică a acestor formațiuni statale atât de diferite;

Poporul rus și-a exprimat *elanul sufletesc* în diverse *formule geopolitice* (după fiecare cutremur al istoriei);

Poporul rus reprezintă Rusia, nu ca stat, ci ca potență geopolitică;

Poporul rus înclină spre asimilarea tuturor spațiilor eurasiatice; interesele Rusiei țin de întinderile Eurasiei;

Poporul rus este purtătorul unui tip special de religiozitate, diferită de cea catolico-protestantă și de civilizația post-creștină”;

Antiteza culturală a Rusiei e Occidentul întreg; Rusia nu a voit un stat monoetnic, ci a năzuit și năzuiește către o misiune universală, un Imperiu care să cuprindă un conglomerat de popoare, culturi, religii, regimuri.

Prin urmare, poporul rus are la baza existenței sale o perspectivă *soteriologică*, de scară planetară, constând nu în tendința spre „lărgirea spațiului vital al rușilor, ci în orientarea spre consolidarea unei concepții despre lume de tip rusesc (...) care pretinde *ultimul cuvânt* în istoria lumii”. O parte semnificativă din economia cărții lui Dughin este dedicată proiectului imperial al noii Rusii, adică unei chestiuni care, în vederile lui Dughin, este tot una cu *vocația istorică universală a Rusiei*. Studiul unei asemenea vocații se situează undeva la

¹ Dughin, *op.cit.*

² Dughin, *op.cit.*, p.68 mss.

intersecția dintre geopolitică, metafizică și teologia istoriei, o variantă rusească a perspectivei de teologie politică a lui Carl Schmit. Vom stăruia asupra chestiunii într-un serial găzduit de revista Infosfera, fără a ne imagina că o putem încercui. Intenția mea este doar să deschid acest capitol întru care m-am străduit eu însumi într-o lucrare mai recentă de noopolitică¹, prin care am propus o direcție spiritualistă în analiza geopolitică a marilor spații.

Misiunea aceasta a Rusiei are, iată, în vederile lui Dughin, o componentă escatologică: derivă din sarcina supremă a națiunii ca „popor credincios”. „A-i lipsi pe ruși de această credință escatologică este egal cu castrarea lor spirituală”, precizează Dughin. „Dreptul contemporan universalist (care copiază în linii mari dreptul roman) recunoaște în calitate de subiecte politice doar statul și individul”. De aceea există „codul drepturilor statelor” și ale

„omului”, pe când noțiunea de „drepturi ale poporului” lipsește², ceea ce reprezintă o mare carență subliniază geopoliticianul rus. Un popor se definește, așadar, prin chemarea lui, iar calitatea sa de popor credincios are și acest înțeles de popor fidel chemării sale și îndatorat s-o împlinească fiindcă altfel decade, își ratează misiunea destinală, destinul istoric. Cu o asemenea interpretare asupra popoarelor ca popoare ale unei misiuni istorice, popoare ale chemării, debutează, în spațiul răsăritean, geopolitica ortodoxiei, adică a poporului din Biserică. Acesta este un alt capitol al studiilor savantului rus și nimeni nu l-ar putea ocoli chiar dacă s-ar decide să-l ignore. O atare atitudine, însă, ar fi contrară eticii științei și deci chemării specialiștilor, a celor care se consideră îndreptățiți la o asemenea misiune. Iar aceștia sunt mulți, dar cei cu adevărat chemați sunt puțini.

---

¹ Ilie Bădescu, *Noopolitica. Teoria fenomenelor asincrone*, Editura Ziua, București, 2005.

---

² Dughin, *op.cit.*, p.70.

TENDINȚE ÎN POLITICA EXTERNĂ A TURCIEI

Lucian LUPAȘCU*

În octombrie 1927, președintele turc, Mustafa Kemal Atatürk, a ținut un discurs istoric în care a explicat motivele destrămării Imperiului Otoman, printre care și costul ridicat și inutilitatea de a avea un imperiu care se întinde dincolo de teritoriile populate de turci. „Știți”, a întrebat el, „cât de mulți fii ai Anatoliei au pierit în nisipurile toride din Yemen?”. „În viitor”, a promis Atatürk, „turcii nu vor mai muri în războaie în Yemen sau Peninsula Arabică” - o regiune a lumii care a

devenit sinonimă, în folclorul și cântecele populare turcești, cu statutul de soldat otoman.

Succesorii lui Atatürk au respectat cu strictețe avertismentele sale cultivând, în perioada Războiului Rece, cu prioritate, relațiile Turciei cu SUA și statele occidentale, în detrimentul celor cu statele arabe. Treptat, după încheierea Războiului Rece, pe măsura dezvoltării economice tot mai accentuate, autoritățile de la Ankara au început să promoveze o politică externă multipolară, de apropiere față de statele musulmane și statele din fosta URSS aflate în proximitatea Turciei.

* Lucian LUPAȘCU este analist politico-militar în cadrul Ministerului Apărării Naționale.

În prezent, **Turcia este angajată într-un proces susținut de câștigare a poziției de lider regional**, politica externă coordonată de către ministrul de resort, Ahmet Davutoğlu, reușind să obțină o serie de succese pe linia încheierii unor acorduri de cooperare cu Grecia, Siria, Irak, Liban, îmbunătățirii cooperării cu Iranul și inițierii unui program de reconciliere (în prezent suspendat) cu Armenia, precum și întăririi rolului de mediator în dosare internaționale importante (dosarul nuclear iranian, negocierile siriano-israeliene, siriano-irakiene, afgano-pakistaneze). Prin acțiunile întreprinse, Turcia face dovada asumării unui rol crescut în Orientul Mijlociu și Caucaz, manifestând intransigență în relația tensionată pe care o are cu Israelul. La polul opus, Turcia se arată flexibilă în discuțiile cu privire la problematica cipriotă, sprijină provincia Kosovo în demersurile pentru recunoașterea pe plan internațional a independenței acesteia. Autoritățile turce se pronunță, constant, pentru continuarea negocierilor de aderare la UE. În același timp, Ankara a reușit să mențină relații privilegiate cu SUA și F. Rusă.

Relația Turciei cu NATO

Turcia este un actor cu influență regională, implicat în majoritatea acțiunilor Alianței privind managementul întregului spectru de riscuri la adresa securității internaționale¹. La baza acestei colaborări în cadrul NATO se află un set de interese comune, care astfel sunt mai aproape de materializare. *Turcia beneficiază de o umbrelă de securitate într-o zonă cu stabilitate precară*, iar pentru NATO, Ankara constituie, prin relațiile cu statele din zonă - respectiv Irak, Iran, Siria, dar și Afganistan, Pakistan - *un promotor al stabilității și cooperării regionale*², contribuția acesteia la asigurarea securității comune a aliaților fiind considerată semnificativă.

Forțele Armate turce, bine echipate și antrenate, se află, din punct de vedere al efectivelor, pe locul doi în cadrul Alianței, după SUA. Turcia pune la dispoziția Alianței un Corp de Reacție Rapidă (NRDC-T), dislocat la Istanbul, iar Alianța are dislocat la Izmir, Comandamentul Componentei Aeriene de Sud.

NATO recunoaște contribuția Turciei la lupta împotriva terorismului, în general, și apreciază calitatea sa de gazdă a Centrului de Excelență al NATO în domeniul Luptei împotriva Terorismului (Ankara) și de co-inițiator al Alianței Civilizațiilor (alături de Spania).

Referitor la contribuția cu militari în teatrele de operații, NATO apreciază eforturile Turciei de a sprijini operațiunile conduse de NATO și NRF (Forța de Răspuns a NATO), însă consideră că Ankara are capacitatea de a face mult mai mult în acest sens.

Relația cu Uniunea Europeană

Ankara depune eforturi în direcția îndeplinirii condițiilor de aderare la UE. Autoritățile turce sunt sceptice în ceea ce privește schimbarea opiniei unor state membre puternice³ care se opun aderării țării lor la Uniune, precum Franța (care consideră că Turcia nu face parte, geografic și cultural, din Europa și susține alternativa parteneriatului privilegiat „Uniunea pentru Mediterana”⁴) sau Germania (care consideră că procesul de reformă este nesatisfăcător și evoluează mult prea lent).

În prezent, *Ankara pare mai atrasă de postura deținerii unui rol conducător în plan regional*, fapt evidențiat și de apropierea de Rusia, deschiderea în vederea reluării relațiilor cu Armenia, intensificarea cooperării cu Siria, Iranul și Irakul.

Rolul Turciei în proiectele energetice ale UE crește, sporind astfel importanța țării de punte între Est și Vest, între Occident și Orient, zonă esențială de tranzit și de intersecție a principalelor rute de transport pentru gaze și hidrocarburi. Cea mai mare parte a gazoductului NABUCCO, în valoare de opt mld. USD, va fi construită pe teritoriul Turciei (5 mld. USD).

De asemenea, Turcia participă la misiunile UE de pe teritoriul european (Bosnia și Herțegovina: misiunea EUFOR/ALTHEA și EUPM; Kosovo: EULEX).

Este posibil ca AKP, actualul partid de guvernământ, să acționeze în vederea efectuării

¹ Turcia a participat activ la elaborarea și implementarea mai multor politici ale NATO, între care Parteneriatul pentru Pace (PfP), Forța Multinațională pentru Pace din Sud-Estul Europei, Centrul de Pregătire PfP etc.

² Turcia controlează strâmtoarele Bosfor și Dardanele și are frontieră comună cu state precum Siria, Irakul și Iranul, dar și Georgia, Armenia și Azerbaidjan.

³ Turcia este conștientă de faptul că se izbește de un val de prejudecăți, care vizează statutul său de stat musulman, populația sa numeroasă și rezistența la schimbare a turcilor (chiar și atunci când emigrează, sunt greu sau imposibil de asimilat în cadrul populației statului respectiv; ca și arabii, turcii își creează comunități asemănătoare celor din țara de origine și nu se modelează după regulile sociale ale statelor-gazdă).

⁴ Această variantă a fost refuzată categoric de partea turcă.

reformelor cerute de UE, cu toate că este puțin probabil să se înregistreze progrese notabile într-un timp scurt.

Relația cu SUA

Relațiile turco-americane sunt de natura unui parteneriat strategic durabil. Având în vedere decizia SUA privind amplasarea unor elemente ale scutului antirachetă în estul Europei, Turcia ar putea deveni un posibil viitor beneficiar și stat-gazdă pentru elemente terestre ale unui sistem regional de apărare antirachetă.

Turcia și SUA cooperează în domeniul comerțului cu tehnică militară. Unul dintre cele mai importante contracte îl reprezintă achiziționarea de către Turcia a 30 de aeronave de tip F-16 Block 50. Acest contract îl completează pe cel de modernizare a avioanelor F-16 aflate în înzestrarea forțelor aeriene turce.

Administrația americană încurajează cooperarea turco-irakiană, SUA dorind ca după retragerea din Irak să existe stabilitate în zonă (în special în nordul Irakului). Încă din decembrie 2007, Turcia a efectuat operații limitate ca ampolare și lovituri aeriene peste graniță, în nordul Irakului, majoritatea acestor acțiuni bazându-se pe informații provenind de la SUA, care au încercat totuși să tempereze Turcia în lansarea raidurilor pe teritoriul irakian, pentru a nu pune în pericol stabilitatea fragilă a Irakului.

Turcia, Irakul și SUA au înființat, în ianuarie 2009, un Centru Întrunit de Comandă în Erbil (N Irakului), pentru a lupta împotriva PKK și pentru a întări securitatea la frontieră prin schimbul de informații. Centrul are în componență oficialități militare și civile din Turcia, SUA, din cadrul guvernului central irakian și al guvernului regiunii autonome kurde.

Relația cu F. Rusă

Relația dintre cele două state a evoluat radical în ultimii 20 de ani, înregistrând o trecere evidentă de la percepția reciprocă a imaginii de „inamic” la percepția, consolidată treptat, de „partener fezabil”.

Apropierea dintre cele două state a fost favorizată de postura geostrategică relativ similară, ambele având intenții de extindere a sferei de interese și influență, fiind limitate însă de postura de state semiperiferice și semiizolate din punct de vedere geopolitic.

Intensificarea relațiilor bilaterale ruso-turce s-a produs, astfel, și ca urmare a slăbiciunii și vulnerabilității ambelor state, identificate mai ales după destrămarea URSS, într-o arhitectură globală

de securitate dominată hegemonic de către SUA.

Preocupările Turciei privind măsura în care apartenența sa la NATO mai satisface necesitățile de securitate ale Ankarei s-au intensificat, astfel că, *în ultima perioadă, contactele cu partenerul rus au cunoscut o dezvoltare importantă*. Componenta energetică, de o însemnătate covârșitoare, și frustrările comune privind politicile Occidentului în regiunea Mării Negre constituie baza unei cooperări solide, în cadrul căreia Turcia își urmărește cu pragmatism interesele.

Turcia ocupă locul cinci între partenerii comerciali ai F. Ruse, aceasta din urmă fiind, la rândul ei, cel mai important partener comercial al Turciei. Statul turc este al doilea importator de hidrocarburi rusești, achiziționând din F. Rusă cca. 70% din resursele de gaz necesare. Importul de gaze naturale din F. Rusă este de 28 miliarde m³/an, la un preț de aproximativ 300 de dolari/1.000 m³.

Actuala tendință înregistrată de relațiile bilaterale ruso-turce, de a se transforma într-un *parteneriat special*, este dublată, pe lângă opoziția față de SUA, și de impulsivitatea relațiilor economice ruso-turce. Volumul schimburilor comerciale dintre cele două state a crescut exploziv, cu 15-20% anual. Firmele din Turcia sunt, în prezent, deosebit de active pe piața rusă a construcțiilor, în special în orașele mari ale F. Ruse, fiind preferate firmelor autohtone datorită calității și îndeplinirii la timp a lucrărilor. De asemenea, în F. Rusă se face o puternică promovare a turismului din Turcia, pentru aceste acțiuni fiind utilizate inclusiv fonduri substanțiale din bugetul statului turc.

Totuși, în pofida faptului că aproape două treimi din importurile turce de gaz natural provin din F. Rusă, obiectivele strategice ale Moscovei și Ankarei în sfera energetică au fost mai curând divergente decât convergente. În ultima perioadă, F. Rusă a depus eforturi pentru a monopoliza

piața energetică europeană și exporturile caspice de hidrocarburi, astfel că nu avea motive să considere drept pozitivă o creștere a rolului regional al Ankarei și transformarea Turciei într-un pivot energetic subsumat intereselor occidentale.

F. Rusă a urmărit să împiedice transformarea Turciei într-un punct central al tranzitului energetic dinspre Caucaz și Asia Centrală către Europa, situație în care dependența Europei de gazul rusesc s-ar fi diminuat semnificativ. Transformarea Turciei într-un centru regional al tranzitului de hidrocarburi, care să nu fie competitor, ci complementar intereselor Moscovei, a reprezentat o oportunitate pentru Moscova.

Schimbarea de ton a Ankarei față de gazoductul South Stream și față de non-divergența dintre gazoductele Nabucco și South Stream a constituit prefața unui șir de acțiuni în aparență surprinzătoare¹ din partea Turciei.

Prin acțiunile întreprinse, Turcia, împreună cu F. Rusă, promovează în comun principiul potrivit căruia M. Neagră trebuie să rămână o „mare închisă”. Referitor la mecanismele de securitate maritimă dezvoltate la M. Neagră, în speță BLACKSEAFOR (BSF) și BLACK SEA HARMONY (BSH), relația dintre F. Rusă și Turcia poate fi caracterizată drept reapropiere tactică, cu scopul de a împiedica pătrunderea în regiune a altor inițiative de securitate.

F. Rusă continuă să se situeze pe poziții diferite față de Turcia în privința modalității rezolvării problemelor din Caucaz, zonă în care F. Rusă reușește să își mențină supremația, în detrimentul aspirațiilor turce.

Relațiile cu Grecia

Relațiile cu Grecia se mențin în limitele normalității, ambele state dând dovadă de precauție în demersurile pe care le întreprind. La elementele de dispută tradițională (contestarea de către Turcia, în anumite ocazii, a regimului unor insule și formațiuni stâncoase din M. Egee al căror statut nu a fost stabilit în acordurile internaționale sau

bilaterale existente, intenția Greciei de extindere a apelor teritoriale de la 6 la 12 mile marine, nesoluționarea problemei cipriote, violarea reciprocă a spațiului maritim și aerian) se adaugă concurența dintre cele două state în a promova interesele Occidentului în zonă. Grecia se simte vulnerabilă de relația privilegiată pe care o are Turcia cu SUA.

Turcia menține prevederea de *casus belli* pentru situația în care Grecia și-ar extinde apele teritoriale de la 6 la 12 mile marine în M. Egee, potrivit legilor internaționale. Încheierea acordului greco-albanez privind delimitarea platoului continental, semnat în pofida unei puternice opoziții din partea Turciei, constituie un important acquis diplomatic pentru Grecia în împărțirea platoului continental și a zonei economice exclusive cu toate țările vecine, nu numai cu Albania.

Complexitatea litigiilor dintre Turcia și Grecia face ca acestea să fie dificil de soluționat, chiar și în condițiile în care cele două state manifestă o deschidere sporită, ca urmare a înmulțirii numărului de întâlniri bilaterale la nivel înalt.

Relația cu Bulgaria

În ultima decadă, relațiile dintre Turcia și Bulgaria s-au intensificat considerabil la toate nivelurile, ceea ce a făcut ca autoritățile de la Sofia și Ankara să încheie o serie de acorduri bilaterale în domenii diferite pentru realizarea obiectivelor politicilor interne și externe ale fiecăruia dintre cele două state. Astfel, au fost intensificate vizitele oficiale bilaterale, atât la nivel înalt, cât și la nivel de experți, ceea ce a dus la soluționarea, prin dialog, a unor probleme *vechi* existente între cele două părți și la dezvoltarea relațiilor bilaterale, în special a celor economice.

Potrivit șefului diplomației de la Ankara, A. Davutoglu, problemele nesoluționate dintre Turcia și Bulgaria pot fi rezolvate în baza a două condiții: adoptarea unei atitudini pozitive de ambele părți și existența unei puternice voințe politice. În prezent, pe fondul relațiilor existente între Sofia și Ankara, aceste două condiții pot fi îndeplinite cu succes, ceea ce va face ca „problemele bilaterale nerezolvate”² să devină obstacole în

¹ Astfel, ulterior semnării de către statele de tranzit a acordului politic privind Nabucco, ministrul turc al Energiei și Resurselor Naturale, Taner Yildiz, a transmis, prin luări de cuvânt periodice, următoarele mesaje centrale: Nabucco va consolida securitatea energetică a Turciei, ajutând în același timp Europa să-și diversifice atât rutele de gaz natural, cât și furnizorii; proiectele Nabucco și South Stream nu sunt divergente, ci complementare; „nimic nu va împiedica și alte țări să se alăture proiectului. În fazele ulterioare, F. Rusă se poate alătura proiectului, dacă va considera că este profitabil. Nu există nici un obstacol pentru aceasta”.

² Între Bulgaria și Turcia există două mari probleme care au legătură cu plata unor compensații pentru persoanele expatriate:
- aproximativ un milion de bulgari descendenți ai bulgarilor refugiați, la începutul secolului XX, din Turcia solicită statului turc despăgubiri în valoare de 10 mld. USD pentru proprietățile părăsite pe teritoriul turc;
- aproximativ 50.000 de bulgari de origine turcă, refugiați în anii '80, în timpul „Procesului de Renaștere”, din Bulgaria

relațiile dintre autoritățile turce și bulgare.

Relația cu Israelul

Relațiile bilaterale turco-israeliene se află la cel mai scăzut nivel, în pofida interdependențelor multiple care leagă cele două state. Relațiile Turciei cu Israelul au devenit tensionate odată cu ofensiva israeliană în Fâșia Gaza (sfârșitul lui 2008) și s-au deteriorat în urma incidentului legat de atacarea, în apele internaționale, a convoiului umanitar cu ajutoare pentru palestinieni (31.05.2010). Semnarea, în mai 2010, a acordului de schimb, pe teritoriul turc, a uraniului iranian a inflamat și mai mult relațiile bilaterale: autoritățile de la Tel Aviv consideră că Turcia ignoră pericolul pe care programul nuclear iranian îl reprezintă pentru securitatea Israelului. Pe de altă parte, Ankara denunță tratamentul discriminatoriu pe care Occidentul îl aplică statelor din Orientul Mijlociu în privința deținerii de arme nucleare și aplicarea diferențiată a principiilor drepturilor omului.

Cel mai probabil, în viitor, vom asista la o limitare a cooperării dintre cele două state, inclusiv în domeniul militar. Vor fi afectate domenii de cooperare considerate până acum strategice, inclusiv în comerțul cu armament, unde Turcia a pierdut rolul de partener privilegiat. Pentru Israel, pierderea Turciei ca partener strategic conduce la afectarea capacității sale de apărare față de Iran și Siria. În contextul impasului din procesul de pace israeliano-palestinian, nu se întrevede o îmbunătățire a relațiilor dintre cele două state, cel mai probabil acestea urmând a se limita la componenta economică și mai puțin la cele politică și militară, care vor scădea în continuare ca importanță.

Relația cu Iranul

Turcia are, în mod tradițional, relații bune cu Iranul, Ankara pronunțându-se constant în favoarea reglementării tensiunilor dintre Teheran și Occident pe cale diplomatică.

Turcii nu se simt amenințați de dosarul nuclear iranian (29% din ei consideră acceptabil ca Teheranul să obțină arma nucleară, în comparație cu doar 5% dintre europeni și americani), lucru explicabil prin buna relație cu Teheranul și lipsa unor diferende majore.

Acordul turco-iraniano-brazilian (17.05.2010) privind schimbul de uraniu îmbogățit (3,5% cu cel de 20%) pe teritoriul turc a constituit un

eveniment controversat, cu reacții dintre cele mai diverse. Turcia consideră că acest acord ar face inutile sancțiunile la adresa Iranului.

Schimburile comerciale între Iran și Turcia se ridică la valoarea de aproximativ 12 miliarde USD, cele două state încercând să crească această valoare la 20 de miliarde USD în cursul următorilor doi ani. În acest context, Turcia dorește ca Iranul să devină al doilea furnizor de gaze naturale al țării, după F. Rusă, și intenționează să deruleze proiecte comune în domeniul electricității. Astfel, Turcia și Iranul au semnat (octombrie 2009) un acord privind explorarea în comun a zăcămintelor de gaze naturale iraniene din bazinul South Pars.

Având în vedere necesarul de resurse energetice în creștere al Europei și rolul Turciei în planurile energetice ale UE, Ankara ia în calcul, din ce în ce mai mult, posibilitatea de a coopera cu Iranul ca potențial furnizor de gaze pentru statele europene.

Conform unor declarații ale premierului turc, R.T. Erdoğan, Teheranul a solicitat Ankarei să îl sprijine în restabilirea legăturilor cu Washingtonul, după 30 de ani de relații conflictuale¹. În cazul în care va exista posibilitatea unei restabiliri a relațiilor între cele două țări, Iranul dorește ca Turcia să joace rolul de mediator. Potrivit oficialului turc, statele care dispun de arsenale nucleare nu trebuie să dea Iranului lecții privind armele atomice, pronunțându-se în favoarea reglementării pe cale diplomatică a tensiunilor dintre Teheran și Occident referitoare la dosarul nuclear.

Relația cu Irakul

Autoritățile de la Ankara consideră că unitatea națională și integritatea teritorială a Irakului reprezintă elemente de bază în asigurarea păcii, stabilității și prosperității în întreaga zonă a Orientului Mijlociu. Pe acest considerent, Turcia sprijină eforturile autorităților irakiene de stabilizare a structurilor statale prin dialog politic, păstrându-și, de asemenea, canale de comunicare cu toate grupările politice și cu toți conducătorii comunităților etnice și religioase irakiene, pe care le folosește pentru realizarea unei reconcilierii inter-irakiene.

Obiectivul major al Turciei îl constituie eliminarea organizației teroriste PKK de pe teritoriul Irakului. Potrivit oficialităților de la Ankara, atingerea acestui obiectiv va conduce la o intensificare a relațiilor bilaterale îndeosebi în domeniile

în Turcia solicită statului bulgar să fie înregistrați ca pensionari cu drepturi depline.

¹ Oficialul turc a precizat că responsabilii iranieni au făcut această cerere încă de pe timpul Administrației Bush, mesaj pe care Turcia l-a transmis Casei Albe.

energiei, economiei și reconstrucției Irakului.

Relația cu Siria

Relațiile Turciei cu Siria, în mod tradițional conflictuale, s-au îmbunătățit într-un ritm accelerat în ultimul deceniu, culminând cu eliminarea vizelor dintre cele două state în primăvara anului 2010. După 2003, oficialitățile de la Ankara și Damasc au făcut multiple schimburi de vizite la nivel înalt¹ și au semnat mai multe acorduri bilaterale pe diferite domenii, astfel încât Turcia a ajuns cel mai mare investitor în Siria. În planul relațiilor diplomatice, temerea siriană privind apropierea Turciei de Israel s-a spulberat odată cu răcirea relațiilor turco-israeliene. În ultimii ani, Turcia și Siria au organizat mai multe reuniuni interministeriale, finalizate cu semnarea mai multor acorduri în domenii dintre cele mai diverse, inclusiv în domeniul securității, informațiilor și luptei împotriva terorismului. În plan multilateral, se urmărește realizarea unei integrări economice între Turcia, Siria, Liban și Iordania și instituirea de zone comune de comerț liber².

Apropierea fără precedent dintre Turcia și Siria este de natură a induce neliniște în rândul statelor occidentale. O astfel de relație ar putea afecta statutul Turciei de stat membru NATO, în condițiile în care Siria este percepută ca un stat imprevizibil în plan regional.

Relația cu Armenia

Cele două state au semnat, în octombrie 2009, două acorduri care ar fi putut duce la normalizarea relațiilor bilaterale: Protocolul privind stabilirea relațiilor diplomatice și Protocolul privind dezvoltarea relațiilor bilaterale. Aceste documente nu au fost însă ratificate de parlamentele celor două state. Turcia a continuat să condiționeze deschiderea față de Armenia de reglementarea problemei Nagorno-Karabakh, aspect care a ridicat obiecții din partea F. Ruse, în sensul interpretării acestui subiect ca pe un aspect în care Turcia ar trebui să nu insiste. Partea armeană a suspendat temporar (aprilie 2010) procesul de ratificare a celor două protocoale din cauza poziției autorităților de la Ankara privind soluționarea conflictului din Nagorno-Karabakh.

¹ O astfel de vizită importantă la nivel înalt a avut loc pe 11.10.2010, la Damasc, când premierul Erdogan, s-a întâlnit cu șeful statului sirian, Bashar al-Assad.

² Decizia formării unei piețe libere și a unei zone de liberă circulație între Turcia, Siria, Liban și Iordania a fost luată în cadrul lucrărilor „Forumului de Cooperare turco-arab”, ce a avut loc la Istanbul în iunie 2010.

La actualul *statu-quo* contribuie și relațiile foarte bune pe care Turcia le întreține cu Azerbaidjanul (politic și economic), dar și aspectul nerecunoașterii de către Ankara a genocidului armean, eveniment care încă mai reprezintă un subiect sensibil pentru armeni.

Relația cu statele din Balcani

În ultima perioadă, Ankara a intensificat eforturile de apropiere, politică și economică, față de statele din zonă, în mod deosebit în regiunile locuite de musulmani. În mod special, se remarcă atitudinea protectoare la adresa Bosniei și Herțegovina (BiH). Șeful diplomației turce, Ahmet Davutoğlu, a declarat că BiH reprezintă una dintre cele patru priorități de politică externă, alături de Afganistan, Irak și Cipru. De asemenea, Turcia și-a exprimat sprijinul pentru integrarea țărilor din Balcani în NATO. Turcia acordă sprijin social (susține Comunitatea Islamică din BiH pentru construcția de noi moschei: Goražde și Maglaj), politic, economic și financiar și pare interesată inclusiv de cooperarea bilaterală în domeniul militar.

Organizarea trilateralelor Turcia - Croația - BiH și Turcia - Serbia - BiH reprezintă un efort de ancorare a influenței Turciei în zona Balcanilor. Turcia a recunoscut independența autoproclamată a provinciei Kosovo (februarie 2008) și a deschis o ambasadă la Priștina, iar Kosovo și-a deschis și ea o reprezentanță la Ankara.

Poziția față de proiectul Nabucco

Dezvoltarea proiectului gazoductului Nabucco a apărut ca o oportunitate majoră pentru Turcia, conducerea de la Ankara utilizându-l asemenea unui multiplicator de avantaje. În momentul în care a acceptat să participe la acest proiect, Turcia

nu a vizat doar obținerea avantajelor energetice aferente proiectului.

Astfel, Turcia a încercat, cu succes, să forțeze UE în dosarul integrării europene, condiționând participarea la proiectul Nabucco - prin care Turcia primește oricum acces la stocurile europene de gaz - de urgentarea negocierilor de aderare. Ankara a obținut astfel deblocarea mai multor capitole de negociere, înghețate din cauza refuzului său de a recunoaște legitimitatea guvernului cipriot grec.

Până la semnarea acordului politic privind proiectul Nabucco de către statele de tranzit, Turcia a blocat cu insistență acest acord interguvernamental, solicitând garanții privind securitatea aprovizionării cu gaze, dar mai ales cerând ca un procent de 15% din gazele transportate de Nabucco - respectiv 4,5 miliarde m³ - să-i revină. Acest aspect devine și mai relevant prin faptul că gazoductul Nabucco nu numai că va conecta Turcia la un centru major de redistribuire de gaze naturale

din Austria, dar va fi astfel construit încât fluxul de gaz va putea fi inversat și în direcția vest-est.

Prin semnarea acordului, în vara anului 2009, Turcia a atins o serie de obiective:

- conectarea la centrul de depozitare a gazelor naturale din Austria;
- impunerea de taxe de tranzit mai mari decât celelalte țări prin care va trece conducta. Acordul prevede principiul ca taxele să fie distribuite în funcție de lungimea gazoductului pe teritoriul fiecărei țări tranzitate. Astfel, se estimează că Turcia va primi 60% dintre taxe, respectiv între 400 și 450 mil. EUR/an;
- dreptul statelor de tranzit de a primi, dacă solicită, 50% din cantitatea de gaz; Turcia nu numai că nu a renunțat la solicitarea achiziționării a 15% din gaz, respectiv 4,5 mld. m³, ci va putea cere și obține o parte din volumul de 15 mld. m³, cât reprezintă o jumătate din cantitatea totală de gaz, proiectată să treacă prin Nabucco.

Bibliografie

1. FRIEDMAN, George, "The Turkish Role in Negotiations with Iran", *STRATFOR*, 11.01.2011
2. *** "The Geopolitics of Turkey: Searching for More", *STRATFOR*, 02.08.2010
3. *** Turkey Foreign Relations <http://countrystudies.us/turkey/87.htm>
4. *** Turkey - Foreign policy <http://www.nationsencyclopedia.com/World-Leaders-2003/Turkey-FOREIGN-POLICY.html>
5. NOVROZ İlgun, Change in Turkish foreign policy is reflection of change in global system, 12.07.2010, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=change-in-turkish-foreign-policy-is-the-reflection-of-change-in-the-global-system-2010-07-12>
6. KNIGGE Michael, "Turkey's foreign policy not exclusively focused on Europe anymore", <http://eurodialogue.org/osce/Turkey-foreign-policy-not-exclusively-focused-on-Europe-anymore>
7. LARRABEE F. Stephen, LESSER Ian O. - "Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty" http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1612.html
8. *** "Assessing Turkey's Foreign Policy Strategy and Missed Opportunities in the West", 11.01.2011, <http://www.isaintel.com/2011/01/11/assessing-turkey%E2%80%99s-foreign-policy-strategy-and-missed-opportunities-in-the-west>
9. *** Synopsis of the Turkish Foreign Policy <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>

DIPLOMAȚIA ENERGETICĂ

Leonela LENEȘ*

Emergența și complexitatea factorului energetic în securitatea națională a statelor a generat o serie de mecanisme și instrumente necesare în abordarea problemelor energetice atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Instituțiile de politică externă au devenit tot mai implicate în promovarea obiectivelor energetice și în asigurarea securității energetice. Acest studiu își propune să contureze aspectele care definesc instrumentul de politică externă denumit „*diplomație energetică*”, să analizeze apariția conceptului, caracteristicile acestuia, tipurile de relații și interese care intervin și pârgurile folosite în realizarea diplomației energetice.

Normele juridice internaționale oferă sistemului de relații internaționale cadrul de interacțiune al subiecților. Acțiunea reciprocă a statelor, în calitate de subiecți ai dreptului internațional se desfășoară sub egida raporturilor normative și este dirijată de o multitudine de interese. În cadrul acestei interacțiuni, o componentă majoră o constituie interesele economice, în funcție de intensitatea cărora se stabilesc dimensiunea și consistența relațiilor dintre anumiți actori. În relaționarea motivată de interesul economic, stabilirea interacțiunii cu anumite state se face pe baza unuia dintre interesele care a devenit esențial pentru asigurarea securității unui stat - interesul energetic.

Asigurarea interesului energetic și, implicit, a securității energetice reprezintă componenta securității statului care poate fi percepută diferit și este condiționată de poziționarea pe care o are respectivul stat în lanțul energetic producție-

distribuție-consum. Fie că este vorba de stat *producător* de resurse energetice, stat *de tranzit* al resurselor energetice sau stat preponderent *consumator*, demersurile de asigurare a securității energetice au o componentă externă și o componentă internă. Componenta externă a asigurării securității energetice, în funcție de rolul statului în lanțul energetic, presupune accesul la piețele de desfacere, la noile tehnologii și investiții în cazul statelor producătoare de energie; siguranța accesului la resursele energetice, continuitatea livrărilor de energie, accesibilitatea prețurilor pentru resursele energetice, securitatea tehnologică, ecologică, etc. pentru statele preponderent consumatoare și garantarea beneficiilor din serviciile de transport al energiei în cazul statelor prin care este efectuat tranzitul energiei. Componenta internă presupune asigurarea securității energetice a consumatorilor prin disponibilitatea stocului energetic, accesul la infrastructură și securitatea acesteia, continuitatea aprovizionării, prețul accesibil și predictibilitatea acestuia, eficiența energetică, etc.

Strategia de securitate a unui stat, în componența căreia regăsim lista valorilor naționale, lista amenințărilor externe și a vulnerabilităților statului, împreună cu politica națională de securitate, generează strategiile naționale de securitate sectorială. Strategia de securitate energetică, în calitate de strategie de securitate sectorială, presupune utilizarea complexului de mecanisme și instrumente, atât în dimensiunea externă, cât și în cea internă, pentru realizarea cu succes a obiectivelor strategice din domeniul energetic.

Rolul dimensiunii externe a securității energetice derivă din amploarea globală a securității energetice care este resimțită atât prin accentuarea necesității unei cooperări cât mai active la nivel internațional, cât și prin construirea continuă de noi strategii, politici, alianțe, parteneriate și instituții naționale și internaționale menite să asigure accesul la resurse energetice. Emergența și complexitatea

* Leonela LENEȘ, doctorand în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative; cercetător în domeniul securității energetice și coautor al Strategiei de Securitate Energetică și Protecția Infrastructurilor Critice a României - proiect realizat de Fundația EURISC; asistent universitar, coordonator al seminarului de Diplomație Energetică în cadrul Institutului de Studii Diplomatice, Universitatea București, cursul post-universitar „Securitatea energetică: politică, geopolitică și strategie”.

continuă a riscurilor aferente insecurității energetice, percepute cu precădere în perioada ai căror martori suntem, impun reorganizarea priorităților, formularea și îmbunătățirea instrumentelor, mecanismelor și metodelor de abordare ale problematicii energetice.

După criza petrolului din anii '70, factorul energetic a început să joace un rol cu semnificație aproape egală cu cel militar. Totodată, a început crearea unei direcții funcționale a politicii externe și a diplomației statelor legată de factorii energetici. Astfel, diplomația oficială s-a implicat tot mai mult în soluționarea problemelor de politică energetică în sfera internațională. Integrarea economică, dezvoltarea proiectelor transfrontaliere și necesitatea interconectării au dus la sporirea rolului instituțiilor de politică externă în promovarea obiectivelor energetice, cât și a rolului activ al companiilor energetice în calitate de actori independenți.

Sfârșitul Războiului Rece, modificările aduse de anii '90, fluctuațiile prețurilor de pe piețele petroliere din anii 1997-2000, apariția noilor amenințări, precum terorismul și atacurile cibernetice, criza gazelor din 2006 (Rusia-Europa) au accentuat necesitatea cooperării internaționale în vederea asigurării securității energetice atât la nivel global, cât și regional.

Problematica securității energetice a fost introdusă în agenda internațională la nivel de organizații (ex. NATO¹). Extinzând dimensiunea militară și trecând tot mai mult la misiuni de securitate, Alianța Nord-Atlantică, începând cu Summit-ul de la Riga (2006), își consolidează rolul în securitatea energetică prin sprijinirea securității transporturilor energetice, protecția infrastructurilor critice și promovarea cooperării regionale și internaționale.

Concomitent, sintagme și concepte precum „politică energetică”, „politică energetică regională”, „politică energetică globală”, „securitate energetică”, „diplomație energetică” au început, treptat, să se dezvolte în publicațiile academice și în practica internațională. State precum China, F. Rusă, India, Japonia, SUA au introdus noile concepte în documente oficiale.

Sintagma de „*diplomație energetică*” este uti-

lizată de către SUA la nivel oficial din anul 1998, când Matthew Bryza a fost desemnat în calitate de Consilier Special al Președintelui și al Secretarului de Stat pentru Diplomația Energetică a Mării Caspice. Diplomația energetică a SUA în zona Mării Caspice, supravegheată de către Consilierul Special, presupunea coordonarea eforturilor Guvernului SUA în relația cu alte guverne pentru a dezvolta rețeaua de conducte de petrol și gaze în regiunea Caspică. În anul 2008, ambasadorul Richard L. Morningstar a fost numit în această funcție, având drept obiectiv asigurarea unei coordonări maxime între guvernul american și alte guverne și organizații internaționale pentru a promova politicile Statelor Unite în zona caspică, în domeniul dezvoltării energetice și a transportului de resurse energetice².

Un alt stat în care a fost dezvoltat și promovat activ, la nivel oficial, conceptul de „diplomație energetică” este Federația Rusă. Atât în „Dispozițiile de bază ale Strategiei energetice a Rusiei până în 2010”, cât și în „Dispozițiile de bază ale Strategiei energetice a Rusiei până în 2020”, a fost introdus un capitol intitulat „Activitatea economică externă și diplomația energetică”. Din perspectivă rusească, obiectivele diplomației energetice sunt următoarele:

- asigurarea securității energetice și a independenței țării, relansarea și consolidarea poziției economice a Rusiei;
- crearea condițiilor pentru realizarea cu maximă eficiență a capacităților de export ale sectorului energetic național;
- asigurarea accesului nediscriminat al companiilor naționale la resursele străine și la piețele de

¹ Adrian Gheorghe, Liviu Mureșan, Sergiu Celac, Leonela Leneș, Septimiu Caceu, Claudiu Degeratu, Cristian Kanovits „*Energy Security. International and Local Issues, Theoretical Perspectives and Critical Energy Infrastructures*”, The NATO Science for Peace and Security Programme, Springer Publisher, 2011, pag. 337.

² Departamentul de Stat al SUA, <http://www.state.gov/r/pa/ei/biog/126026.htm>.

desfacere, la resursele financiare și tehnologiile avansate ale comunității internaționale;

- contribuția pentru atragerea de investiții străine pentru complexul energetic și sectoarele aferente domeniului energetic;
- asigurarea condițiilor pentru sporirea exportului de produse nucleare, energetice, electrotehnice, petroliere și de utilaje de transport montan;
- crearea de instrumente specifice de cooperare în cadrul CSI și în cadrul comunității internaționale.

Ministerul rus al Afacerilor Externe abordează diplomația energetică ca fiind o activitate practică a instituțiilor de politică externă, de comerț exterior și a celor energetice, împreună cu companiile naționale, cu scopul de a realiza o politică energetică externă direcționată spre protejarea și promovarea intereselor naționale în domeniul producerii, transportului și consumului de resurse energetice. Astfel, diplomația energetică reprezintă una din direcțiile prioritare ale activității MAE rus.

Cu participarea directă a Ministerului de Externe, se dorește crearea unui climat favorabil pentru F. Rusă pe piețele mondiale ale petrolului și consolidarea poziției statului în comunitatea energetică mondială. Se urmărește dezvoltarea cooperării cu OPEC și cu exportatorii independenți de petrol, cu Agenția Internațională a Energiei, cât și cooperarea energetică în cadrul grupului „G8”¹.

Statele din fosta URSS au preluat parțial conceptul dezvoltat la Kremlin, fără a contura, însă, instituțiile, obiectivele și instrumentele de diplomație energetică.

În retorica Uniunii Europene, termenul este întâlnit din anul 2006, atunci când Comisia Europeană a elaborat un raport al „Strategiei Europene pentru Sustenabilitatea, Competitivitatea și Securitatea Energiei”. În raport, capitolul dedicat relațiilor externe ale UE subliniază necesitatea abordării coordonate a politicii externe, integrând aspectele ce țin de politica energetică. Politica externă a UE în domeniul energiei include atât securitatea aprovizionării cu resurse, cât și aspecte legate de sustenabilitate. Politica externă trebuie să se axeze pe parteneriatul cu statele furnizoare și cele de tranzit, iar UE trebuie să joace un rol mai activ în promovarea modelului de energie sustenabilă în țările terțe, fiind un element al diplomației energetice².

Simultan, discursul de politică externă al Chinei, Indiei, Japoniei promovează importanța utilizării diplomației energetice în atingerea obiectivelor naționale de securitate energetică pe plan extern.

Evoluțiile și tendințele internaționale au necesitat un răspuns și din partea României. Versiunile succesive ale Strategiei de Securitate Națională a României au oferit în ultimii douăzeci de ani un cadru important, nu doar pentru apărarea națională, ci și pentru generarea de politici specifice în domenii vitale, precum cel economic și social. Imediat după schimbările din decembrie 1989, toate documentele strategice ale României includeau printre priorități interesele și obiectivele economice ale țării. Ultima versiune a Strategiei de Securitate Națională a României (2010), tratează aspecte ce țin de securitatea energetică, incluzând importanța geopolitică a Mării Negre în calitate de zonă de tranzit a resurselor energetice și conector de importanță strategică, situat pe coridorul ce leagă comunitatea euro-atlantică (factor furnizor de securitate și consumator de energie) de arealul Orientul Mijlociu - Regiunea Caspică - Asia Centrală (factor furnizor de energie și consumator de securitate)³.

Cu toate că, deocamdată, nu regăsim conceptul de diplomație energetică în documente oficiale ale statului român, precum Strategia de Securitate Energetică a României (2007), Ministerul Afacerilor Externe al României, care cooperează cu celelalte instituții naționale cu atribuții specifice, în vederea promovării în plan extern a obiectivelor destinate asigurării securității energetice, a inclus, în anul 2010, în cadrul domeniului de referință, diplomația economică. Sprijinirea și promovarea obiectivelor de securitate energetică vizează activități care au în vedere următoarele:

- monitorizarea și promovarea problematicei securității energetice;
- sprijinirea, prin mijloacele și instrumentele pe care MAE le are la dispoziție, a îndeplinirii obiectivelor energetice naționale, în cooperare directă cu alte instituții și structuri guvernamentale cu atribuții specifice în acest domeniu;
- promovarea conceptului de *diplomație energetică* prin demersuri de facilitare, sprijinire și identificare de noi oportunități, întreprinse în plan extern;

¹ http://www.mid.ru/ns-vnpop.nsf/osn_copy/BEC3E772F2B2649DC325704300315449.

² Commission Staff Working Document, Summary report on

the analysis of the debate on the green paper “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”.

³ *Strategia de Securitate Națională a României*, pg. 32

- sprijinirea obiectivelor și proiectelor Uniunii Europene în domeniul securității energetice, pentru asigurarea securității energetice europene și dezvoltarea unui mediu economic stabil, cu accent pe limitarea efectelor schimbărilor climatice;
- promovarea elementelor conținute în Strategia Energetică Europeană privind siguranța aprovizionării cu energie, creșterea competitivității pieței interne și susținerea energiei durabile;
- urmărirea punerii în aplicare a principalelor decizii ale Declarației Summit-ului de la Praga privind Coridorul Sudic;
- implicarea activă în materializarea proiectelor energetice importante pentru Europa Centrală și de Sud-Est - gazoductul Nabucco și oleoductul PEOP - și sprijinirea unor propuneri suplimentare, precum construirea unui terminal de gaze naturale lichefiate (LNG) în portul Constanța și interconectarea sistemului național de transport al gazelor naturale cu cele ale statelor vecine¹.

În încercarea de a delimita specificul diplomației energetice apare dificultatea de a teoretiza conceptul, în pofida faptului că este utilizat în practică. Complexitatea abordării diplomației energetice derivă și din impactul proceselor majore

la nivel mondial asupra includerii sau chiar alinierii (adeseori disonante) a intereselor de securitate energetică ale unui stat la vectorul de politică externă, cât și din interdisciplinaritatea conceptului, care presupune intersectarea mecanismelor și instrumentelor utilizate de diplomația publică, diplomația militară, cea preventivă și coercitivă.

Publicațiile academice de referință din Occident utilizează termenul de diplomație energetică fără a contura cu exactitate elementele care îl departajează de diplomația clasică. Ca și în cazul absenței unor interpretări teoretice substanțiale în domeniul securității energetice în teoria relațiilor internaționale, diplomația energetică, fiind un concept nou, nu a fost supusă unei teoretizări semnificative. Cu toate acestea, F. Rusă, atât la nivel diplomatic, cât și la nivel academic poate fi considerată promotorul conceptului de „diplomație energetică”. Destrămarea URSS-ului și privatizările din domeniile strategice au necesitat crearea unui instrument care să ofere platforma de interacțiune a instituțiilor de politică externă cu companiile energetice.

Totuși, pentru o primă structurare a elementelor definitorii ale diplomației energetice este nevoie de prezentarea aspectelor legate de evoluția politicii energetice la nivel mondial.

¹ <http://www.mae.ro/node/1416>

În aprecierea specificului formării politicii energetice mondiale, observăm că există două procese cu influență deosebită asupra dezvoltării energetice. În primul rând, crește concurența dintre jucătorii de bază de pe piețele energetice mondiale - companiile energetice, susținute de către guvernele de proveniență. În al doilea rând, pe baza interconectării piețelor energetice, sporește semnificativ interacțiunea interstatală și reglementarea la nivel mondial.

Multe state ale lumii, fiind consumatoare de bază ale resurselor energetice, sunt nevoite să importe aceste resurse. Întrucât concurența de pe aceste piețe devine tot mai acerbă, cu scopul de a evita situații care ar limita accesul unor jucători și pentru a asigura securitatea energetică a unor state sau a unor regiuni, la nivel internațional dialogul energetic devine tot mai activ. O astfel de interacțiune stă la baza diplomației energetice. La momentul actual, s-a creat sistemul de politică energetică globală, regională, statală și corporativă și sunt formate bazele normativ-organizaționale ale diplomației energetice bilaterale și multilaterale.

În ultimele decenii ale secolului XX a fost creată politica energetică a unor grupuri de state, ca o direcție funcțională independentă. Această politică cuprinde aspecte legate atât de politica internă, cât și de cea externă. Politica energetică internă a statelor consumatoare de resurse energetice este conectată la reglementarea națională din domeniul energetic, direcționată spre dezvoltarea capacităților proprii ale complexului energetic și ale piețelor energetice, îmbunătățirea standardelor de mediu, a eficienței energetice și a sistemelor naționale de securitate energetică. Statele producătoare de resurse energetice, pe lângă consumul de produse energetice, se concentrează asupra creării de condiții favorabile pentru dezvoltarea industriei extractive, inclusiv prin atragerea de noi investiții. O altă tendință a statelor preponderent consumatoare este promovarea demersurilor pentru a facilita accesul la resurse (segmentul de *upstream*). Statele producătoare depun eforturi pentru a avea acces și a controla infrastructura și, implicit, distribuția energetică (segmentul de *downstream*).

Dinamica dezvoltării energiei mondiale a fost însoțită de extinderea fluxurilor comerțului internațional cu produse energetice, echipamente, utilaje și servicii. Poziția geografică a marilor câmpuri de zăcămintele energetice a devenit importantă prin prisma distanței față de piețele de desfacere și a posibilității de transport a acestor

resurse. Capacitatea de a exploata câmpurile de petrol și gaze depinde de accesul la infrastructura de transport (oleoducte, gazoducte, porturi, rețele de energie electrică), generatoare la rândul lor de mijloace financiare necesare investiției în exploatarea zăcămintelor.

Corelarea politicii externe cu obiectivele securității energetice derivă și din faptul că accesul la resurse energetice și siguranța aprovizionării reprezintă elemente-cheie ale securității energetice a unui stat. Necesitatea soluționării problemei asigurării sustenabile cu resurse energetice, în condițiile globalizării energetice și consolidării interdependenței energetice, a dus la sporirea activității instituțiilor de politică externă și ale celor de comerț internațional în domeniul energetic. În multe cazuri, marile proiecte energetice și atragerea de investiții străine pentru realizarea acestora, problemele legate de asigurarea aprovizionării cu resurse energetice și construirea de conducte, precum și cele asociate stabilității și predictibilității piețelor energetice fac obiectul activității diplomatice.

Analizând importanța factorului energetic în demersurile de politică externă, S. Jiznin¹, expert pe probleme energetice în MAE rus și profesor la Institutul Internațional de Politică Energetică și Diplomatie din cadrul MGIMO Rusia, apreciază că *diplomația energetică* reprezintă activitatea practică a instituțiilor de politică externă, de comerț extern și instituțiile de profil energetic care îndeplinesc (adeseori împreună cu companiile energetice) scopurile și obiectivele politicii energetice pe plan extern. Diplomația energetică presupune formarea și menținerea relațiilor dintre diferiți subiecți, chiar cu interese divergente. În diplomația energetică subiecții pot fi state, uniuni / alianțe de state sau companii. În acest sens, același autor a structurat *tipurile de interese și relații* dintre subiecții majori ai diplomației energetice. Astfel, diplomația energetică implică următoarele *tipuri de relații*: relațiile dintre statele consumatoare; dintre statele producătoare; dintre cele două grupuri sub egida diferitelor organizații globale și regionale; dintre statele producătoare / consumatoare și statele de tranzit și corporațiile multinaționale; dintre corporații. Recent, a fost stabilit

¹ Stanislav Jiznin, "*Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: ekonomica, politika i praktika*" (Diplomația energetică a Rusiei: economie, politică și practică), editura Ist Bruk, Moscova, 2005.

un nou tip de relații în cadrul diplomației energetice - relațiile dintre statele exportatoare și cele importatoare cu statele de tranzit. Numeroase organizații internaționale, regionale și globale din domeniul energiei promovează cooperarea multilaterală dintre statele net-importatoare, net-exportatoare și de tranzit, cu toate că interesele acestor jucători sunt total diferite. În acest sens, corporațiile internaționale au o influență considerabilă asupra acestor organizații.

Potrivit lui Jiznin, *interesele* internaționale în domeniul energetic sunt delimitate astfel:

- *interesul statelor importatoare* constă în asigurarea securității și stabilității livrărilor de resurse energetice externe pe termen lung la prețuri rezonabile;
- *interesul statelor exportatoare* constă în asigurarea stabilității veniturilor din vânzarea de resurse energetice la prețuri ridicate;
- *interesul statelor de tranzit* constă în asigurarea de profit maxim din serviciile de transport ale resurselor energetice pe teritoriul național - interesul statelor de tranzit este în disonanță cu interesele statelor exportatoare, în principal din cauza politicii de prețuri și, de asemenea, interesele statelor importatoare sunt în contradicție cu statele de tranzit în ceea ce privește siguranța și continuitatea tranzitului.

Componenta energetică a sistemului de relații economice internaționale face distincția dintre *interesele economice* și *interesele de politică*

externă ale statelor. Problemele legate de *interesele economice*, precum prețuri, cote, tarife, sunt definite în principal de necesitățile statelor net-importatoare și de capacitățile statelor net-exportatoare de resurse energetice de a menține balanța dintre cerere și ofertă pe piețele energetice mondiale pe baza prețurilor reciproc acceptabile. Pe de altă parte, în cadrul grupului statelor net-exportatoare există disensiuni privind piețele de desfacere, dimensiunile cotelor, etc. Interesele de *politică externă* în sfera energetică sunt complexe și, deseori, generatoare de disensiuni. De exemplu, diversificarea surselor energetice și a rutelor de transport energetic ale Uniunii Europene este în dezacord cu politica energetică a Rusiei, care are propriile interese de politică externă legate de utilizarea factorului energetic în relațiile internaționale (al treilea Pachet Energetic în relația UE-Rusia; interesele UE, SUA, Turcia, Rusia, Iran în Zona Mării Caspice, etc.)

Ca și în diplomația publică, diplomația energetică utilizează instrumente precum dialogul internațional și negocierea (la nivel oficial, semi-formal sau informal, bilateral sau multilateral). Pe lângă aceste instrumente, diplomația energetică apelează adeseori la tactici precum cele de lobby, tergiversare sau facilitare a concluziilor pozițiilor de negociere (problematika statutului Mării Caspice, realizarea proiectului Nord Stream prin evidențierea necesității unei rute care ocolește Ucraina, etc.).

Un alt instrument al diplomației energetice îl

reprezintă interacțiunea strânsă dintre instituțiile de politică externă și companiile energetice. În același mod se utilizează și interacțiunile strategice dintre actori, uneori chiar în pofida intereselor de politică externă divergente (Rusia-SUA, Rusia-China, Rusia-UE la nivel bilateral și OPEC, AIE, UE la nivel multilateral).

Alte instrumente ale diplomației care vizează securitatea energetică sunt:

- embargoul sau amenințarea impunerii acestuia împotriva unui stat sau grupuri de state; OPEC a utilizat acest instrument în 1973 împotriva SUA și a aliaților apropiați cu condiția să fie încheiat conflictul militar dintre Israel și Egipt;
- sancțiunile politice sau economice;
- estimarea supraevaluată sau subevaluată a rezervelor de resurse energetice, a capacităților de extracție, a prețurilor și tarifelor de transport; de exemplu, datele statistice oferite de Departamentul de Stat al SUA privind rezervele din zona Mării Caspice sunt diferite de cele oferite de către Serviciul de Geologie din F. Rusă sau marile companii transnaționale (statele importatoare utilizează pronosticuri tendențioase de creștere a volumului de resurse strategice și scăderea consumului de petrol, influențând astfel scăderea prețului petrolului);
- prețuri preferențiale pentru resursele energetice (Moscova a renunțat la taxele pentru exportul gazelor pentru Ucraina, aceasta din urmă obținând o reducere de 30% - nu mai mult de 100USD/1000 m³, rușii asumându-și o pierdere în valoare de 36 miliarde USD în cei nouă ani de valabilitate ai contractului care expiră în 2019; scopul politic atins prin această pierdere economică constă în menținerea, timp de încă 25 de ani, a flotei rusești în sudul Ucrainei);
- utilizarea rutelor de tranzit în calitate de instrument politic pentru atingerea obiectivelor de politică externă (ex.: în pofida existenței unei infrastructuri de transport al gazelor în Ucraina și a cărei modernizare necesită 6 mld. Euro, Rusia promovează proiectul South Stream, un proiect mult mai costisitor - aprox. 15 miliarde Euro - și mai complex din punct de

vedere tehnic și politic; izolând, în perspectivă, Ucraina în calitate de stat de tranzit, Rusia câștigă o poziție avantajoasă în negocierea achiziționării rețelei de gazoducte din Ucraina - accesul și controlul rețelei de distribuție).

Structurând elementele specifice diplomației energetice, putem rezuma că odată cu sistările livrărilor de petrol din statele arabe, însoțite de creșterea prețului petrolului din anii '70, a fost necesar un răspuns din partea statelor. Au fost create ministere ale energiei care au început să abordeze problema activității statului în protejarea intereselor sale în domeniul energetic în politica externă. Marii actori ai dialogului energetic global, precum și statele cu economii emergente au inclus activ în instrumentarul de politică externă factorul energetic. A devenit necesară utilizarea unor platforme de interacțiune între state, state și organizații internaționale și între state și companiile cu profil energetic. Diplomația energetică apare în contextul în care piețele energetice devin tot mai interconectate, iar reușita dialogului energetic reprezintă demersul vital pentru asigurarea securității statului. Alinierea, adeseori contradictorie, a interesului aferent securității energetice la vectorul de politică externă creează oportunități pentru statele deținătoare de resurse și amenințări pentru statele importatoare. Statele de tranzit, de multe ori în dezacord atât cu statele producătoare, cât și cu cele consumatoare, își desfășoară politica externă pentru a-și asigura beneficiile în calitate de transportator de resurse energetice.

Pe lângă riscurile asociate rolului pe care îl joacă un anumit stat în lanțul energetic, fragilitatea demonstrată a sistemelor energetice sub incidența căreia ne aflăm, creează amenințări care depășesc nivelul național și necesită perfecționarea și adaptarea tuturor instrumentelor de asigurare a securității energetice și, prin urmare, a securității în general. În acest sens, noul concept de diplomație energetică reflectă acest proces și are capacitatea de a juca un rol semnificativ în formularea unor mecanisme eficiente de dialog pentru atingerea obiectivelor energetice din politica externă a oricărui stat.

BIOTERRORISMUL - O PROBLEMĂ DE ACTUALITATE

Dr. Sergiu FENDRIHAN*

Introducere

Odată cu terminarea Războiului Rece și a încheierii unor acorduri între cele două mari puteri, SUA și URSS, multe dintre facilitățile de dezvoltare a unor arme biologice au fost, din diferite motive, abandonate sau mult diminuate pe fondul reducerii cheltuielilor militare, precum și al reducerii amenințării unui conflict armat.

Iată, însă, că trăim actualmente, într-o lume multipolară, care cuprinde nu numai două, ci mai multe mari puteri atât economice, cât și politice ale căror interese sunt uneori divergente. Problema luptei biologice poate fi abordată din dublă perspectivă. Este vorba, pe de o parte, despre aspectul militar, diferite state fiind implicate în producerea de arme biologice în scopul utilizării acestora în posibile conflicte armate, și, pe de altă parte, despre grupările teroriste care pot să considere atacul biologic o alternativă practică la atacul cu bombe. Totodată, tendința de a controla noi teritorii prin ocupare fizică, se arată, pe zi ce trece, mai ineficientă și mai costisitoare decât oricând în lumea modernă. Cheltuielile implicate de un război, întreținerea trupelor de ocupație și a problemelor legate de aprovizionare și de menținerea dominației, contextul internațional datorat globalizării, fac ca această opțiune să fie din ce în ce mai puțin posibilă.

În accepțiunea experților de la INTERPOL, bioterrorismul reprezintă diseminarea intenționată de agenți biologici sau toxine, cu scopul de a ucide sau afecta oameni, animale sau plante care să determine o atitudine de intimidare sau să oblige un guvern sau o populație civilă să îndeplinească anumite obiective politice sau sociale¹.

Producerea de arme biologice

În ciuda condamnării vehemente, de către majoritatea statelor lumii, a procesului de producere a armelor de nimicire în masă, respectiv a armelor biologice, se poate presupune încă existența unor unități speciale de luptă biologică și chimică aparținând unor diferiți actori (statali sau non-statali), care urmăresc să dezvolte în continuare astfel de tehnologii, mai ales că, dintre toate armele de distrugere în masă, acestea sunt cele mai ieftine (potrivit declarației, din 1999, a lui Frank Young², consilier al președintelui Bill Clinton, *pentru un mort de antrax se cheltuiește, practic, numai 8 cenți*) și cu un impact psihologic și letal remarcabil. Desigur că există și unele dezavantaje legate de posibila remanență a materialului biologic pe teritoriul vizat, de posibilitatea contaminării trupelor proprii, precum și de posibila distrugere a materialului biologic înainte de a atinge ținta sau decontaminarea mai dificilă în anumite condiții.

Tipuri de luptă biologică

Dintre acestea, putem enumera:

- lupta cu ajutorul agenților patogeni sau toxinelor pentru contaminarea trupelor și a populației civile din teritoriul vizat sau a animalelor domestice și plantelor de cultură (**război biologic**);
- lupta cu ajutorul agenților patogeni care vizează loturile de animale domestice și plantele de cultură, în scopul distrugerii recoltelor, a agriculturii țării respective și instaurării unei dominații economice sau a foametei în teritoriul respectiv, lansate de diferite facțiuni și grupări teroriste (**agroterorism**);
- lupta teroristă cu agenți patogeni contra populației sau a personalităților și autorităților în vederea producerii de panică sau/și de eliminare a persoanelor sau a grupurilor țintă (**bioterrorism**).

* *Dr. Sergiu FENDRIHAN este președintele fondator al Asociației Centrul Român de Bioresurse și Cercetări Avansate, colaborator al Institutului Român de Cercetări Polare, membru al International Society for Microbial Ecology, al International Society for Extremophiles și membru al echipei de experți Blue Dot Planet Habitability Team.*

¹ *Bioterrorism incident. Preplanning and response Guide,*

ICPO-INTERPOL, 2007.

² Salzburger Nachrichten, 26.01.1999.

Deși în 1972 a fost elaborată Convenția împotriva folosirii armelor biologice¹, există diferite cazuri de atacuri de bioterorism și, în același timp, de proliferare a armamentului biologic de către organizații de stat. De exemplu, în 1995, Irakul deținea toxina botulinică și *Bacillus anthracis*²; în anul 2001 unii jurnaliști și politicieni americani au primit scrisori cu spori de *anthrax*, dar cazuistica este mult mai mare.

Suport legislativ

Există numeroase tratate internaționale, rezoluții și hotărâri ale Organizației Națiunilor Unite, ale Consiliului de Securitate, precum și legislația Uniunii Europene și a diferitelor organizații regionale și legislațiile naționale care acoperă aceste probleme.

Încă din perioada de după Primul Război Mondial au fost elaborate înțelegeri cu privire la folosirea gazelor toxice și a mijloacelor de luptă biologică³ (1925), iar după al Doilea Război

Mondial a fost semnat atât Protocolul Cartagena de Biosecuritate (*Cartagena Protocols on Biosafety*), cât și Convenția pentru Războiul Biologic (*Biological Warfare Convention*, 1972). În ciuda acestor reglementări, armele biologice au fost produse în continuare, în secret, de marile puteri. Informații despre programele americane și despre programul rusesc „Biopreparat” s-au strecurat, din când în când, în zona publică. De asemenea, s-au semnat diferite înțelegeri care reglementează atât deținerea, cât și managementul colecțiilor de microorganisme periculoase (World Federation of Culture Collection-WFCC Guidelines⁴), precum și transportul acestora (United Nations Committee of Expert on the Transport of Dangerous Goods recommendation, Universal Postal Union regulations⁵, World Health Organization-recommendations și IATA Dangerous Goods regulations 602/2002⁶). Aceste regulamente și recomandări arată cum se poate face deținerea,

¹ *Convention on the prohibition of the development, production and stockpiling of bacteriological (biological) and toxins weapons and on their destruction (BWC)* Geneva, 1972.

² *Bioterrorismul și armele biologice în lume*, Serviciul Român de Informații (www.sri.ro).

³ *Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare* Geneva, 17 June 1925.

⁴ *WFCC guide lines for the establishment and operation of collections of cultures of microorganisms*, second edition, June 1999 (www.wfcc.nig.ac.jp/GuideFinal.html)

⁵ Universal Postal Union, *Official compendium of general information of interest concerning the implementation of the 1995 Seoul Convention and its Detailed Regulations*, International Bureau of the Universal Postal Union, Berne, 1996.

⁶ IATA, *Dangerous Goods Regulations*, 43rd edition, 2002, www.iata.org.

păstrarea în condiții de siguranță a colecțiilor microbiene patogene, cum se distribuie și cum se transportă probele ce conțin microorganisme periculoase. De asemenea, există și diferite înțelegeri privind exportul și achiziția materialelor cu dublă utilizare, fiind vorba de acele substanțe care pot fi utilizate și la producerea de arme biologice.

În Europa, pentru contracararea amenințărilor posibile generate de microorganisme, cât și de microorganisme modificate genetic, s-au elaborat directive care reglementează deținerea colecțiilor, condițiile de lucru și măsurile de siguranță pentru aceste colecții. Astfel, a fost elaborată Directiva 93/88/EEC¹ cu privire la utilizarea și deținerea de microorganisme modificate genetic și Directiva 90/220/EEC² privind diseminarea deliberată a organismelor modificate genetic în mediul înconjurător. Pentru prevenirea și combaterea terorismului și a proliferării armelor biologice au fost elaborate directive speciale, precum cea privind controlul exportului pentru produsele cu dublă întrebuințare (EC 428/2009³). De asemenea, livrarea microorganismelor care pot fi utilizate ca agenți pentru armele biologice sau pentru bioterorism este reglementată prin EC 3381/94⁴.

Numeroase instituții la nivel european, organizații și ONG-uri (ex. European Biological Safety Organization, SIPRI și altele) se luptă pentru îmbunătățirea legislației în acest domeniu, precum și pentru elaborarea de metode, tehnici și protocoale de lucru pentru asigurarea biosecurității.

În țara noastră, ca suport de combatere a terorismului există legea 535/2004⁵ care reglementează măsurile de prevenire și combatere a terorismului pe teritoriul țării. Au fost, de asemenea, elaborate legi și ordonanțe de guvern privind deținerea și reglementarea livrării de microorganisme modificate genetic. În acest sens, pot

fi amintite aici OUG nr. 44/2007⁶ referitoare la utilizarea în condiții de izolare a microorganismelor modificate genetic (M.Of. nr. 438/28.06.2007), precum și Legea nr. 3/2008⁷ pentru aprobarea OUG nr. 44/2007 privind utilizarea în condiții de izolare a microorganismelor modificate genetic (M.Of. nr. 21/11.01.2008). De asemenea, există o ordonanță, OUG 158/1999, privind regimul importurilor și exporturilor de produse strategice⁸.

Materialul biologic utilizat

Conform clasificării de biosecuritate, există patru **niveluri de pericolozitate (biosecuritate)** în care sunt încadrate microorganismele:

- **nivelul 1** (microorganisme practic nepatogene pentru om și animale);
- **nivelul 2** (microorganisme care pot să producă îmbolnăviri, dar pentru care există antidot);
- **nivelul 3** (patogeni periculoși la care se cunosc metode de tratament, dar pun probleme serioase de contaminare și sunt manipulați numai în condiții speciale de biosecuritate);
- **nivelul 4** (agenți patogeni periculoși la care nu se cunosc tratamentele și medicația adecvată și care sunt manipulați numai în condiții de izolare și de utilizare a unor echipamente speciale de protecție a personalului)⁹.

Conform Centrului pentru Prevenirea și Controlul Bolilor Transmisibile¹⁰ din SUA (CDC), există mai multe grade de pericolozitate a agenților patogeni utilizați în lupta biologică. Astfel, în clasa A sunt cuprinși *Bacillus anthracis*, agenții patogeni ai febrei hemoragice Marburg, febrei Lassa, *Clostridium botulinum*, virusul variolei, *Francisella tularensis*-produce tularemia, *Yersinia pestis* agentul patogen al ciumei (sunt practic ușor de transmis sau de diseminat - în afară de antrax de pildă, care se transmite numai prin inhalarea sporilor, nu de la o persoană la alta, și au un grad mare de patogenitate, având un impact major asupra sănătății populației). Categoria B, cuprinde agenții ce produc febra Q (*Coxiella*

¹ Council Directive 93/88/EEC amending the directive 90/679/EEC on the protection of workers from risk related to exposure to biological agents at work, Official journal L 268/71 /29.10.93.

² Council Directive 90/220/EEC on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms, Official journal L 117/8.05.1990.

³ Council regulation EC 428/2009 setting up a community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual use items, Official journal L 134/25.05.2009.

⁴ Council regulation EC 3381/94 setting up a Community regime for the control of exports of dual use goods, Official journal L 367/31.12.1994.

⁵ Legea 535/2004 privind prevenirea și combaterea terorismului, M.Of. 1161, 8.12.2004.

⁶ OUG nr. 44/2007 privind utilizarea în condiții de izolare a microorganismelor modificate genetic, M.Of. nr. 438/28.06.2007.

⁷ Legea nr. 3/2008 pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 44/2007 privind utilizarea în condiții de izolare a microorganismelor modificate genetic, M.Of. nr. 21/11.01.2008.

⁸ OUG 158/1999 privind regimul importurilor și exporturilor de produse strategice, M.Of.519/26.10.1999.

⁹ Ghid de evaluare a riscului biologic, Institutul de Cercetări pentru Protecția Muncii Al. Darabont, 2009.

¹⁰ Centers for Disease Control and Prevention, *Bioterrorism Agents/Diseases*, www.bt.cdc.gov/agent/agentlist-category.asp.

burnetti), bruceloza (*Brucella* sp.), holera (*Vibrio cholerae*), encefalomeningita Venezuela, precum și enterotoxina stafilococică (se transmite destul de ușor, provoacă mortalitate scăzută). Din categoria C fac parte patogenii care pot fi modificați prin inginerie genetică pentru a li se spori virulența, relativ ușor de produs și diseminat, ca de pildă hantavirusul, febra hemoragică transmisă prin căpușe, febra galbenă, etc.

Din punct de vedere al clasificării, există următoarele categorii de material biologic: microorganisme - virusuri (Ebola, virusul variolei, hanta virus, virusuri ce produc febre hemoragice diverse), bacterii (bacilul *antrax*, botulinic, *Salmonella*, bacteriile ce produc bruceloza, holera, tularemia, rickettsii ce produc febra Q și tifosul, etc) și toxine ale diferitelor microorganisme (toxine bacteriene-toxina botulinică, enterotoxina stafilococică B, toxina produsă de *Clostridium perfringens* și mico-toxine produse de ciuperci filamentoase).

În prezent, pe fondul dezvoltării extraordinare a tehnologiilor și ingineriei genetice, **microorganismele modificate genetic ar putea fi utilizate** ca agenți patogeni în acțiuni teroriste.

România și bioterorismul

România, ca membru cu drepturi depline al NATO și participant la forțele de menținere a păcii în Afganistan și în alte teatre de operații, poate fi o țintă pentru diferite grupări teroriste, deși gradul de expunere nu este la fel de mare ca în cazul altor state (SUA sau Marea Britanie). De asemenea, trebuie luată în calcul posibilitatea de atacuri agroteoriste.

Orice țară este pregătită, mai mult sau mai puțin, pentru a răspunde eventualelor epidemii sau atacuri biologice, elaborând planuri de protecție civilă. Prevenirea este, în toate cazurile, preferabilă, costurile decontaminării unui teritoriu fiind aproape prohibitive. Una dintre îndatoririle noastre este aceea de a realiza o rețea de informații, de cunoștințe

științifice, strategice, de logistică care să prevină apariția unor astfel de fenomene și, totodată, să ofere suport de reacție eficace în asemenea cazuri, care în mare, există deja, dar credem că poate fi eficientizată. Un model de interacțiune inter-instituțional este prezentat în figura nr. 1.

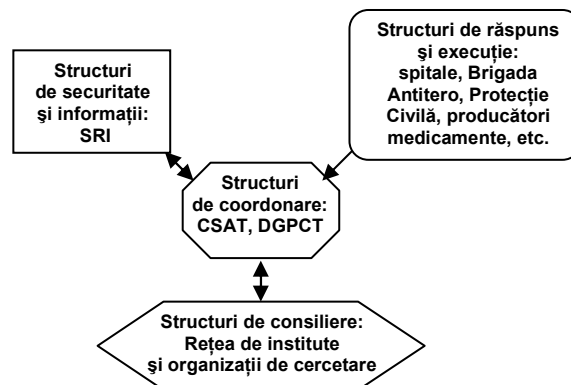

Figura nr. 1 - Rețea de structuri antiteroriste

Pregătirea tehnică are o mare importanță pentru un răspuns prompt de apărare a populației împotriva unui atac biologic sau a unui atac terorist și de îndepărtare a urmărilor acestuia. Una dintre principalele preocupări ale Organizației Mondiale a Sănătății o reprezintă identificarea celor mai adecvate soluții în scopul gestionării eficiente a situațiilor de criză în care este implicată o populație numeroasă care trebuie să beneficieze de asistență medicală de urgență, fiind conceput și elaborat un adevărat kit medical pentru tratarea și manipularea unui grup de circa 10.000 de oameni, pentru o perioadă de aproximativ trei luni¹. Tot în această categorie ar putea să intre toate mijloacele și echipamentele de protecție și kiturile de detectare a agenților patogeni. Aparatura pentru depistarea rapidă a unor agenți infecțioși care sunt, de regulă, utilizați la fabricarea armelor biologice, există deja în diferite alte țări - ca, de pildă, diferite aparate de monitorizare a aerului și apei pentru depistarea de agenți patogeni, precum și kituri pentru unul sau chiar pentru mai mulți agenți patogeni. Astfel, laboratoarele, în mod obișnuit, fac determinări pe baze genetice a agenților patogeni, dar pentru rapiditate, există senzori bazați pe tehnologia *microarray*, creați la Universitatea din Washington și Laboratorul Național din Nord Vest Pacific al Departamentului de Energie al SUA pentru detecția variolei și a antraxului².

¹ www.who.org

² Mike Berriochoa, *Detecting pathogens for less*, 2002, www.theengineer.co.uk/news/detecting-pathogens-for-less/270034.article.

Lupta informativă și evaluarea riscului

Evaluarea riscului de atac terorist este efectuată pentru fiecare țară în parte în funcție de situația politică și socio-economică din țara respectivă la un moment dat. Pentru evaluarea riscului este necesară o informare completă privind situația externă și internă. În România, serviciile specializate trebuie să identifice factorii de risc terorist și trebuie să fie întotdeauna cu un pas înainte, cu atât mai mult cu cât statul român este poarta estică de pătrundere în Uniunea Europeană. Este necesară stabilirea unui model sau a unui portret robot a grupurilor teroriste, ceea ce ar fi de un real folos, astfel de atribuții revenind, cu precădere, SRI și structurilor adiacente.

Pregătirea instituțională

Pentru păstrarea sănătății populației, se impune ca acele instituții vitale, inclusiv pentru prevenirea și combaterea efectelor unui atac terorist de amploare, să fie proprietate de stat și să fie finanțate, chiar în condiții de criză (spre exemplu, Institutul Cantacuzino care prepară seruri și vaccinuri pentru populație, prevenind apariția epidemiilor și fiind singurul capabil de a stopa astfel de epidemii). De asemenea, trebuie desemnată o rețea de instituții care să fie capabile și pregătite să reacționeze în situații de urgență, în cel mai scurt timp și cât mai eficient, structurată atât pe orizontală, cât și pe verticală. Un plan strategic de apărare a țării împotriva unui atac terorist, inclusiv cu arme biologice, ar trebui să fie elaborat și reactualizat ori de câte ori este nevoie.

În ceea ce privește Sistemul Național Integrat de Gestionare a Crizelor este o inițiativă necesară și laudabilă, dar mai sunt încă multe de făcut pentru a-l transforma într-un mecanism perfect funcțional. Strategia Națională pentru Prevenirea și Combaterea Terorismului a fost elaborată de Consiliul Suprem de Apărare a Țării. Direcția Generală de Prevenire și Combatere a Terorismului are atribuții în acest sens, și anume de planificarea acestor activități ca organism integrator, iar Centrul de Coordonare Operativă Antiteroristă este practic o unitate de coordonare executivă în condiții de criză teroristă.

Pregătirea personalului

Acele instituții care au de-a face sau care s-ar putea confrunta cu material biologic periculos

trebuie să implementeze măsuri de instruire a personalului astfel încât acesta să fie capabil să recunoască și să poată manipula materialul biologic suspect în condiții de siguranță. De asemenea, personalul din poliție și jandarmerie, precum și cel implicat în activități de asigurare a securității aeroporturilor, trebuie să fie instruit științific și tehnic cu un minim de cunoștințe care să îl ajute să identifice materialele periculoase în scopul diminuării riscurilor asociate, prevenind, totodată, răspândirea și contaminarea cu materialul biologic respectiv. O soluție ar fi și conceperea unor kituri de identificare ușor de utilizat de către personalul de pază și protecție, după o minimă pregătire, mai puțin complicate în comparație cu cele existente în prezent și, dacă se poate, mai ieftine. Pregătirea trebuie să cuprindă și personalul mediu din spitale, care în prezent, din păcate, are o pregătire destul de sumară în sensul celor afirmate mai sus.

De asemenea, sunt necesare măsuri de pregătire a populației mai ales a personalului din diferite instituții (școli, universități, firme, direcții județene sanitare, direcții sanitare veterinare, direcții agricole). Aceștia trebuie să aibă cunoștințe de prim ajutor și să fie o sursă de informații specifice pentru comunitățile locale în domeniul protecției civile, inclusiv în probleme de prevenire a atacurilor bioteroriste și a stopării unor eventuale epidemii. Diferite exerciții practice și seminarii ar putea fi organizate cu diverse ocazii.

Rolul Centrului Român de Bioresurse

Centrul Român de Bioresurse este o organizație non-profit neguvernamentală care urmărește asocierea persoanelor care lucrează în științele vieții și a instituțiilor care dețin colecții de microorganisme, linii celulare și celule stem în scopul organizării unei rețele de asemenea colecții existente sau în curs de formare în România, pentru constituirea Colecțiilor Naționale de Culturi de Microorganisme și Linii Celulare (sub denumirea de Centru de Bioresurse), după model belgian, format dintr-o rețea de culturi independente. Centrul tinde să devină o organizație de utilitate publică chiar din acest an. Una dintre activitățile unui Centru de Bioresurse, este aceea de a instrui în privința managementului colecțiilor, de a recomanda diferite standarde noi și reglementări organismelor de stat în drept, și de a participa, alături de alte instituții la reducerea riscului de bioterorism.

CARACTERUL LIDERULUI DE INTELLIGENCE. REFLECTAREA ACESTUIA ÎN RELAȚIA SA CU PUTEREA

Drd. Constantin IFRIM*

“It ought to be remembered that there is nothing more difficult to take in hand more perilous to conduct or more uncertain in its success than to take the lead in the introduction of a new order of things.”

Niccolo Machiavelli

Creșterea vertiginoasă a nivelului de complexitate a mediului global de securitate, reflectată fidel de evoluția indicatorilor săi caracteristici (diversitatea, difuzia, amplitudinea și frecvența apariției riscurilor și amenințărilor la adresa securității), necesită modernizarea sistemului informațiilor pentru apărare, atât ca ansamblu, cât și din prisma componentelor esențiale. Din această perspectivă, rolul fundamental îl deține, fără îndoială, *leadership*-ul.

Dacă într-un articol anterior¹ am abordat triada *autoperfecționare - experiență structurată - proces educațional*, condiție a succesului în perfecționarea liderilor, în cele ce urmează, ne vom apleca asupra setului de trăsături de caracter („cultură”, „etică”, „morală”, „valori”, „principii” și „obiceiuri”) necesare unui *leadership* eficient, precum și asupra modului în care acestea se reflectă în relația liderului cu puterea.

Ne vom construi demersul nostru pornind de la definiția conceptului de *cultură organizațională*, potrivit căreia aceasta reflectă „credințele și atitudinile referitoare la un anumit lucru pe care le împărtășesc membrii unui grup sau ai unei organizații”². Încă din definiție observăm structura multistratificată a culturii organizaționale, compusă din elemente multiple caracterizate atât de un grad variabil de *vizibilitate* (de la *foarte vizibil*, comportamentele deschise, de exemplu, la *complet invizibil* - ex: credințe și presupuneri intime ale persoanelor), cât și de niveluri diferențiate de *conștientizare* ale fiecărui individ. Importanța acestui concept în alcătuirea personalității liderului modern este dată nu numai de valoarea fiecărei componente, ci și de efectul sinergic al interacțiunii acestora, reflectat fidel în potențialul liderului de a-și îndeplini rolul de „inspirator al schimbării”. Pe scurt, acesta trebuie să dobândească și să-și perfecționeze priceperea în alchimia sufletului și a minții, astfel încât să poată împinge schimbarea mentalității colective până la un nivel similar conceptului de „masă critică” din chimia anorganică.

Concepte semnificative ale *leadership*-ului modern, „morală” și „etică” sunt definite foarte asemănător în majoritatea dicționarelor. Dacă morală constă în acele „standarde sau principii ale unui bun comportament”, etica se referă la „principii morale care guvernează sau influențează comportamentul unei persoane” ori la acea „ramură a filozofiei care tratează principiile morale”³. După Kristan Wheaton, morală se referă la „comportamentul corect și greșit, la bine și rău”, etica fiind

*Cdr. (r) Constantin IFRIM este expert în managementul informațiilor pentru apărare.

¹ Constantin Ifrim, „Educația permanentă și eficientizarea *leadership*-ului în domeniul informațiilor pentru apărare”, *Infosfera* nr. 4, Editura Top Form, București, 2009, p.59.

² *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford University Press, Londra, 2002.

³ *Ibidem*.

„știința moralității, un set de principii morale, disciplină, sistem”¹. Deși aceste referințe nu fac o deosebire majoră între cele două noțiuni, utilizarea lor în practică denotă asocierea predilectă a moralei cu nivelul individual, iar a eticii cu cel colectiv.

Dintr-o perspectivă a rolurilor multiple ale unui lider, putem grupa valorile asociate acestuia în trei categorii mari, astfel: valori **personale** - reflectate în relația cu el însuși (*etica virtuții*); valorile **leadership**-ului - reflectate în relația cu ceilalți (*etica datoriei*); valorile **profesionale** care oglindesc relația acestuia cu profilul organizației (*etica profesională*).

Putem afirma, deci, că un lider se ghidează după reguli și standarde de comportament personale, adoptate ca recunoaștere a diverselor autorități morale și *interacționează* în conducerea activității cu principiile, regulile și standardele de comportament ca etică definită în cadrul organizației, profesiei, etc. Cuvântul-cheie în acest caz este „*interacțiunea*”, proces care presupune deopotrivă atât acțiunea liderului asupra propriei persoane pentru a se racorda la nivelele morale și etice optime, cât și acțiunea de influențare a nivelului etic și moral al organizației ca întreg. Aceasta este reflectarea a însuși conceptului de *leadership*, definit neconvențional și ca *arta de a te conduce pe tine însuși pentru a-i putea apoi conduce pe ceilalți*.

După cum am văzut, atât morala, cât și etica se bazează pe „valori” și „principii”. La nivel personal, acestea din urmă reprezintă și baza „integrității” (una din calitățile generale esențiale pentru edificarea încrederii). Valorile desemnează „credințe despre ce e bine și ce este rău și ce este important în viață”, în vreme ce principiul reprezintă „o regula morală sau o credință puternică care afectează acțiunile unei persoane”².

În accepțiunile consemnate de lucrările autorilor americani reprezentativi pentru domeniile militar și al *intelligence*, valorile se referă la „judecata personală asupra a ce este valoros sau important în viață” sau la „credințe esențiale sau dorințe care direcționează sau motivează atitudini și acțiuni”. Conform acelorași surse, principiile „influențează” o persoană către un tip de acțiune, sursa acțiunii fiind, totodată, „o doctrină sau o presupunere fundamentală”, „o regulă sau un

cod de conduită”³. La nivel organizațional, valorile întrupează cele mai importante judecăți și credințe pe care se fundamentează întreaga activitate a organizației, prioritizate în raport de contribuția la succesul acesteia în domeniul specific de activitate. Tot aici mai pot fi incluse și alt tip de valori, acelea ce decurg în mare parte din „norme” (văzute ca regulile locului, ca de exemplu, pentru militari: respectarea ordinelor, ordinea și disciplina, etc.) sau altele, precum „recunoașterea”, „succesul”, „recompensele financiare”, „acceptarea organizațională” etc. Acestea din urmă nu trebuie să devină însă de importanță extremă și să se distorsioneze, generând carierism, dependență de muncă, parohialism etc.

Un lider trebuie să-și armonizeze valorile / principiile proprii cu cele ale organizației, pe care, la nevoie, le poate influența până la modificarea completă. **Consecvența în afirmarea valorilor și respectarea principiilor public asumate reprezintă piatra de temelie a construcției la care liderul se angajează în cadrul organizației încredințate.** O ilustrare elocventă a dificultății acestei atitudini se desprinde și din spusele lui Colbert A. King: „este mult mai ușor să se vorbească despre respectarea consecvență a valorilor și integrității unei persoane, decât ca aceasta să se facă în realitate. Tentația de a o lua pe scurtătură este întotdeauna acolo. Nu pleacă niciodată. Dar în final, a rezista scurtăturilor și a rămâne credincios lucrurilor fundamentale în muncă și în relațiile umane, sunt lucruri esențiale pentru încrederea publică (...)”⁴.

Atașamentul față de *tradiții* și *obiceiuri* reprezintă un alt tip de componentă caracterială a liderului militar și/sau de intelligence. Tradiția este definită drept „o credință, un obicei sau un mod de a face ceva, care există de mult timp în rândul unui grup anume de oameni”, obiceiul (*custom*) reprezintă „un mod acceptat de a se comporta ori de a face unele lucruri în societate sau într-o comunitate”, iar obiceiul (*habit*) „un lucru pe care îl faci adesea și aproape fără să gândești”⁵.

Pentru scopul lucrării de față, ambele accepțiuni ale obiceiului sunt la fel de relevante, întrucât liderul trebuie să urmeze îndeaproape nivelul

¹ Kristan Wheaton, *Introduction to Leadership*, 2009, www.mciis.org.

² *Ibidem*.

³ Kristan Wheaton, *op.cit.*

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford University Press, Londra, 2002

maxim de acceptare a tot ceea ce întreprinde în urma fundamentării deciziilor sale, trebuie să analizeze permanent impactul acelor „comportamente pe care le repetăm atât de des încât devin a doua natură”, să observe și, la nevoie, să ajusteze obiceiurile împământenite în organizație înaintea numirii sale. Referitor la tradiții, trebuie avut în vedere că acestea sunt practici care invocă valorile, întăresc credințele, contribuie la creșterea coeziunii colectivului și îi învață pe noii sosiți cultura organizației. O atenție aparte trebuie acordată și normelor interne ale organizației, care reprezintă „regulile locului” (echipare, mod de adresare, proceduri, etc.), și care, chiar dacă au un caracter preponderent formal, au importanța lor.

Imensa varietate a trăsăturilor de caracter menționate, atât interacțiunea dintre ele cât și cea cu cele aparținând altor grupe (uneori chiar până la suprapunere), precum și multitudinea de surse de documentare nu permit o enumerare în cadrul fiecărei subgrupe și, cu atât mai puțin, o descriere adecvată a impactului lor individual asupra procesului de conducere.

Gândirea critică joacă, de asemenea, un rol important în luarea deciziilor, urmărind: verificarea mai degrabă decât acceptarea; căutarea și evaluarea pe toate fațetele a dovezilor; folosirea logicii și a unui sistem riguros de analiză; concluzii ce pot fi susținute și apărute.

Rushworth Kidder propune un algoritm în nouă pași de fundamentare a oricărei decizii pe baza trăsăturilor caracteriale cerute unui lider eficient, astfel: **1. Conștiința** (Este o dilemă morală sau etică?); **2. Actorul** (Eu sunt cel care trebuie să rezolve asta?); **3. Faptele** (Care sunt faptele?); **4. Este Bine sau Rău** (Corect sau Greșit?); **5. Valori/Principii** (Care sunt prioritățile personale și ale organizației?); **6. Rezolvare** (bazată pe reguli, pe grijă sau pe finalități?); **7. Există o a treia cale?** (poate fi rezolvată de altcineva?); **8. Luarea deciziei**; **9. Implementarea deciziei**¹.

Nimic însă nu reflectă mai bine trăsăturile de caracter ale liderului decât relația sa cu puterea. Înțelepciunea umană a consemnat, din cele mai vechi timpuri, o preocupare majoră față de utilizarea corectă a puterii de către cei care o dețineau.

Confucius, a adunat și a pus în ordine, în a doua jumătate a sec. al VI-lea î.Hr., toate docu-

mentele religioase, filozofice, politice și morale existente la vremea sa². El a lăsat prin intermediul discipolilor săi învățăturile sale, grupate în „Xe-Shu” sau „Cele patru cărți clasice”³, referitoare la perfecționarea permanentă a propriului Eu și a celorlalți, care se adresează, în cea mai mare parte, conducătorilor de pe diferite trepte. „Să-ți guvernezi țara cu virtutea și capacitatea necesară înseamnă să fii asemenea stelei polare care stă nemișcată la locul ei, în vreme ce toate celelalte stele se mișcă în jurul ei și cărora ea le servește drept călăuză”.

Alt înțelept chinez, Lao-Zi, contemporan cu Confucius, este autorul unui manual de 5000 de caractere grupate în 81 de capitole⁴ despre Creator (*Dao*) și despre virtute (*De*). În 25 de capitole vorbește de 29 de ori despre Sheng Ren sau Omul Sfânt și însușirile sale, perfect integrat în *De*, care în traducere înseamnă virtute, grație, har, caracter. Capitolul 17 ne relevă măsura calității conducătorului: „cel mai bun e cel neștiut. Mai bun este cel pe care poporul îl iubește și îl laudă. Mai puțin bun este cel de care poporul se teme. Și mai puțin bun e cel pe care poporul îl disprețuiește”⁵. La fel după cum, în capitolul 58, este arătat impactul a două stiluri opuse de *leadership*: „Când țara e cârmuită cu îngăduință, oamenii sunt simpli și liniștiți. Când e condusă cu asprime, oamenii sunt vicleni și nemulțumiți”⁶. Generalul strateg Sun Tzu, a cărui operă, „Arta Războiului”, nu mai necesită nicio prezentare, a făcut, de asemenea, referiri la caracterul liderului. Scrierile antice chinezești au fost urmate de altele din India, Orientul Mijlociu, Grecia, Imperiul Roman, etc., toate devenind izvoare majore de îndată ce sunt reinterpretate prin prisma *leadership*-ului militar și de intelligence modern.

Definind puterea drept „abilitatea de a influența oameni și lucruri”⁷, putem în fapt deduce

² A alcătuit un corpus de doctrine cu titlurile „Yi-jing” (I-Ching) sau „Cartea sacră a schimbărilor”, „Shu-jing” sau „Cartea sacră prin excelență”, „Shi-jing” sau „Cartea Stihurilor” și „Li-ji” sau „Cartea Riturilor”. Toate se sprijină pe Legea Cerului și Legea Pământului, care reglementează relația dintre suveran și poporul său.

³ *Doctrina lui Confucius sau Cele patru cărți clasice ale Chinei*, Editura Timpul, Iași, 2006.

⁴ Lao Zi, *Dao De Jing. Cartea despre Dao și Virtute*, Editura Herald, București, 2009.

⁵ *Ibidem*, p.53.

⁶ *Ibidem*, p.115.

⁷ *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford University Press, Londra, 2000.

¹ Rushworth Kidder, *How good people make tough choices: resolving the dilemmas of ethical living*, Ed. William Morrow, New York, 1995.

sursa extraordinarei sale atractivități. Nu există o forță corupătoare mai mare decât cea a puterii. Raporturile unei persoane cu puterea sunt de doar două tipuri: **deținerea puterii** sau **subjugarea față de putere**. Este desigur mult mai tentant să o deții, de aceea cu toții dorim putere, cel puțin în aparență, pentru că ea ne reduce dependența de alții și ne conferă drepturi de decizie suplimentare. Pe aceeași linie se înscriu atât butada, îndelung vehiculată la un moment dat, conform căreia puterea absolută corupe absolut, cât și formularea mai diplomatică, propusă de J. Rufus Fears, potrivit căreia „puterea (...) este o valoare universală (...) și o forță motivațională”¹. În realitate, nu chiar toate persoanele resimt o motivație autentică de a accede la putere, fapt ce se explică prin teama de a purta răspunderea propriilor decizii sau, mult mai banal, prin simpla dorință de a evita un efort pe care îl consideră inutil. În psihologia influențării maselor este un fapt recunoscut că politicienii și prelații sunt două categorii predilecte ce încurajează astfel de tendințe. Întrucât sunt profund implicate în deciziile ce îi privesc pe ceilalți, aceste două categorii își doresc cu ardoare ca procesul de difuzie treptată a puterii de la cei care o dețin către cei care doar i s-au supus, să fie stopat sau cel puțin să fie încetinit², pentru că dacă tu, ca individ, începi să gândești, nu va mai fi nevoie să gândească ei pentru tine. Cu toate acestea, în zilele noastre asistăm la continuarea și chiar accelerarea, într-un fel, a difuziei puterii. Din ce în ce mai mulți oameni, din ce în ce mai informați, realizează că *procesul de desacralizare a puterii s-a desăvârșit* și că dorința intimă a fiecăruia de a schimba ceva în bine chiar poate fi pusă în practică prin schimbarea principiilor după care trăim. Un lider militar și/sau de intelligence nu se poate sustrage acestor tendințe, pe care trebuie să le înțeleagă în profunzime, alături de pătrunderea în intimitatea procesului de generare a puterii și de posesia temeinică a

instrumentarului optim de utilizare a acesteia. Poziționarea corectă față de putere înseamnă, așa după cum vom vedea în continuare, singura soluție pentru a o crește în mod real și de a o utiliza în mod adecvat. Analiza procesului puterii³ relevă faptul că orice deviere a acestor raporturi, în sensul subestimării puterii, va conduce inexorabil la un grad corespunzător de inacțiune (cel mai puternic paralizant al eficienței), în vreme ce supraestimarea puterii va genera, inevitabil, antagonism și conflicte.

Puterea a fost definită în multe feluri, diverși autori apelând la seturi de criterii corespunzătoare scopurilor lucrărilor pe care le-au elaborat. În esență însă, aceste abordări au multe în comun, întrucât mai toate fac referire la sursele de generare a puterii⁴.

O abordare relativ mai simplificată este cea a lui Blain Lee, un expert recunoscut în materie de *leadership*, care a studiat relaționarea liderilor cu puterea⁵. Concluziile sale pertinente se aplică aproape necondiționat și în totalitate liderilor militari și/sau de intelligence. Pe baza unei cazuistici impresionante, autorul a grupat sursele de putere în funcție de trei modalități generice de acces la aceasta și anume: fundamentarea sentimentului de frică față de consecințele nesupunerii la comenzile primite, oferirea a ceva util subiectului în schimbul supunerii sale și construirea unei poziții puternice prin comuniunea de idei și aspirații, încredere, onoare și respect reciproc. Ca în cazul majorității clasificărilor utilizate în domeniile ardate psiho-sociologiei, în practică este greu de întâlnit o situație care corespunde strict unui singur tip sau categorie dintre cele specificate, ci mai degrabă unei combinații a două sau chiar a tuturor celor trei

¹ J. Rufus Fears, *The Wisdom of History*, The Teaching Company, 2007.

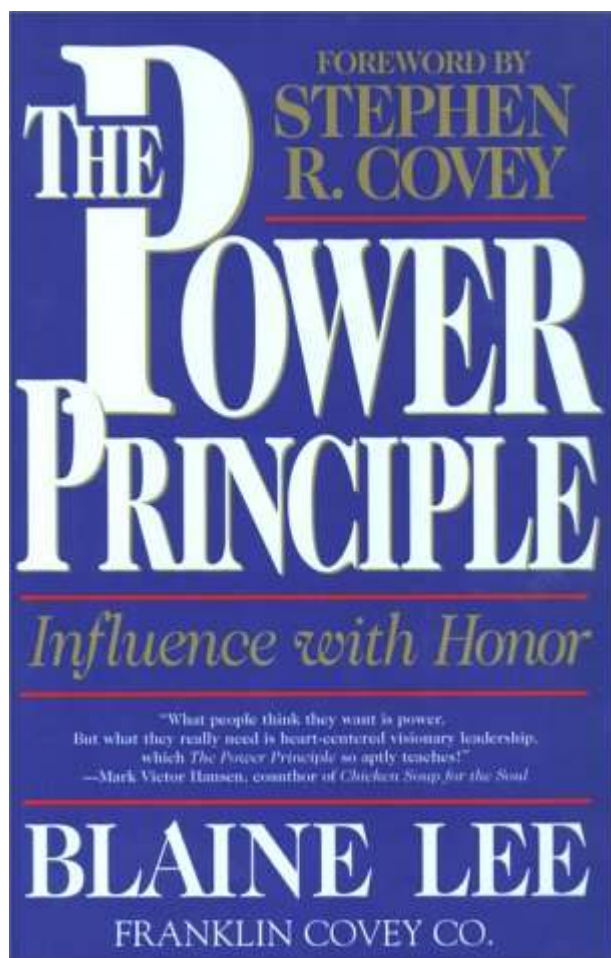
² Traseul general al tipurilor de conducători din epoca de piatră (mascul/femelă alfa - șef de trib, șaman și clanul aflat la putere), sclavagism (împărat/rege, camarilă, generali, marele preot, stăpâni de sclavi), feudalism (împărat/rege, nobili, cler, comandanți militari, etc.) și ulterior din capitalism / comunism (președinte, administrație, oligarhie / nomenclatură, mari proprietari, industriași, etc.), denotă faptul că evoluția distribuției puterii consemnează o tranziție lină, dar continuă de la puterea absolută a conducătorilor la difuzia treptată a puterii către mase.

³ Prin proces al puterii se va înțelege în scopul lucrării de față, acea relație dinamică dintre oameni când aceștia încearcă să se influențeze unii pe alții.

⁴ O sinteză a lucrărilor de specialitate conduce la identificarea următoarelor cinci tipuri de putere: **coercitivă** - bazată pe frică, legată în principal de abilitatea liderului de a pedepsi subordonații pentru lipsa de conformare; **recompensatoare** - legată de abilitatea liderului de a furniza recompense de natura veniturilor sau alte beneficii oamenilor care cooperează; **legitimă** - legată de poziția liderului în ierarhia organizației; **puterea expertizei** - bazată pe expertiza unică sau abilitățile în domenii specifice care sunt privite ca importante de către subordonați; **referențială** - abilitatea liderului de a fi admirat pentru una sau mai multe trăsături personale.

⁵ Blain Lee, *Principiul puterii. Impune-te cu onoare*, Editura ALLFA, București, 2001.

surse generice. Când studiem un caz, important este să determinăm cărui tip sau categorie aparține preponderent puterea deținută de liderul respectiv, pentru că în acest fel vom avea o imagine mai clară asupra mecanismelor interne, natura, durata și intensitatea consecințelor acestora, balanța dintre investiții și costuri de toate felurile (materiale, spirituale, morale). Aceasta ne facilitează obținerea unei diagnoze credibile a procesului puterii luat în studiu, fapt ce ne ajută, pe de o parte, să facem o prognoză corect fundamentată a situației în discuție și, pe de altă parte, să construim o cazuistică relevantă pentru formarea și consolidarea trăsăturilor caracteriale adecvate cerute unui lider modern. Se impune aici să menționăm necesitatea adaptării acestora atât la particularitățile generale ale activității din informațiile pentru apărare, cât și la cele ale componentelor structurale (de organică) sau funcționale (conform fazelor ciclului informațional). Elementele luate în considerare în cadrul analizei de caz pentru orice situație particulară a procesului puterii sunt opțiunea pentru câștigul și utilizarea puterii, selecționarea tipului de putere favorizat, principalele consecințe în plan emoțional ale

opțiunilor efectuate și caracteristicile rezultatului final al procesului puterii în situația dată.

Debutul procesului este marcat de apariția situației de rezolvat. După o primă analiză a situației, liderul face prima opțiune, fundamentală, și anume dacă să acționeze sau nu, în sensul rezolvării situației, ceea ce presupune utilizarea unei cantități de putere de unul din tipurile cunoscute, sau să abordeze problema fără a utiliza puterea (fie prin redirectionarea acesteia către un alt adresant, fie prin amânare, fie prin ignorare pur și simplu). La baza deciziei de a nu face apel la putere stă întotdeauna o motivație interioară la care poate contribui o paletă largă de raționamente, simțăminte, emoții, sentimente, presimțiri, etc. Întotdeauna însă prevalează o temere (sau mai multe) care generează îndoială și rețineri, blocând în final orice tendință de acțiune. De cele mai multe ori, sursa acestei emoții se regăsește în trecutul mai îndepărtat (copilărie) sau mai apropiat al liderului, fiind bazată pe un număr de experiențe suficient de mare și de intense pentru a atinge pragul pe care personalitatea liderului să nu îl poată depăși. Acesta este unul din motivele foarte serioase pentru care avem nevoie de lideri puternici, care pot trece cu ușurință peste aceste tendințe autoconservatoare, pentru a se dedica rezolvării problemelor organizației. O ilustrare clasică din lumea intelligence-ului, asupra căreia insistă de multe ori specialiștii acestui domeniu, este aceea a particularităților relației analist-beneficiar, în care *există tentația atât pentru analist de a-i spune beneficiarului cu predilecție ceea ce îi place acestuia să audă*¹, cât și pentru beneficiar de a obține de la analist ceea ce îi convine lui².

¹ Acest factor se adaugă unei lungi liste de paradigme și deformări generate de cultura, setările mintale, etnicitatea, limba, naționalitatea, afilierea politică, religia, originea socială și poziția pe scara socială, genul, vârsta, natura profesiei, afilierea instituțională și educația analistului, precum și interesul, loialitatea și fenomenul de supra-compensare analitică cu care acesta se confruntă. În: Zeev Maoz, „Intelligence Failures: An Analytic Framework”, prezentare la adunarea anuală a American Political Science Association, 31.08- 03.09.2008, Philadelphia, SUA, consultată în 10.01.2011 pe www.mciis.org.

² Survine peste o „incompatibilitate” de natură culturală între cele două tipuri de profesioniști, în care decidentul, în esență politic, este încrezător în sine, investește interes în deciziile politice proprii și se confruntă cu oponenți, criticism și concurență, în vreme ce analistul lucrează cu ambiguități, este de factură mai degrabă academică, un intelectual ce conviețuiește cu îndoieli, vizează obiectivitatea și se poziționează de regulă în spatele scenei. *Ibidem*.

Paleta rezultatelor posibile ale opțiunii de neutilizare a puterii (a fi slab) include: menținerea statu-quo-ului, intrarea într-o logică a relațiilor de tip pierdere-câștig, finalizarea imprevizibilă, diminuarea capacității, nesiguranță, neajutorare, generarea unui număr suplimentar de aspirații sub formă de dorințe și vise. Toate acestea se finalizează într-un tip de răspuns definitiv, caracterizat prin imobilitate, iraționalitate (credința în lucruri și idei false) și inerție (la apariția următoarei situații, probabilitatea de a nu apela la utilizarea puterii va crește).

Dacă în urma analizei preliminare a situației, liderul decide să abordeze soluționarea acesteia prin utilizarea puterii, el se confruntă cu cea de a doua opțiune fundamentală și alegerea tipului de putere la care să apeleze (după cum am amintit, variantele la dispoziție sunt trei: puterea coercitivă, puterea utilitară și cea bazată pe principii).

Coerciția are rădăcini adânci în psihicul uman. Tradițiile sale vin din vremuri extrem de îndepărtate, când cel puternic deținea drepturi absolute asupra celorlalți. Multitudinea factorilor afectivi și sociali care contribuie la declanșarea dominației face ca mulți dintre aceștia să ne însoțească cvasi-permanent în activitatea de zi cu zi, la serviciu, în familie, în societate¹. Potențial, oricare dintre acești factori sau orice combinație a lor poate atinge pragul care declanșează utilizarea necondiționată a forței, fapt ce asigură, în cele mai multe cazuri, îndeplinirea obiectivelor imediate urmărite de liderul în cauză. Coerciția are însă consecințe majore nefaste asupra activității, într-o măsură mai mică pe termen scurt, dar într-o proporție covârșitoare pe termen mediu și mai ales lung. Explicația constă în aceea că impactul coerciției provoacă sentimente negative care într-un fel sau altul își caută echilibrarea, iar aceasta se materializează de foarte multe ori atunci când liderul se așteaptă cel mai puțin sau își dorește cel mai puțin ca așa ceva să se întâmple. Mulți

lideri tind să minimalizeze acest fenomen bazându-se pe ideea că orice ar face, nu pot mulțumi pe toată lumea și că nemulțumirea unora dintre subordonați se înscrie oarecum în limitele normalității. Tentația de a se simți satisfăcut de o asemenea scuză este într-adevăr mare, însă grija de „a nu arunca copilul odată cu lăturile” este singura modalitate de a-l păzi pe respectivul lider de iluzia controlului asupra celorlalți.

Manifestarea coerciției poate îmbrăca forme dure (reprimare, forțare, control excesiv, intimidare, bruscare, amenințare, speriere, umilire, interdicții de toate felurile, etc.) sau delicate (inducere în eroare, ademenire, înșelare, seducere, împiedicare, distragerea atenției, întristare, descurajare, inhibare, păcălire). Pe oricare din aceste forme ar folosi-o liderul, rezultatul obținut, în afară de supunere cu sau fără gând de răzvrătire, subordonare, soluții rapide și rezultate efemere, mai include elemente ce se înscriu în contextul descris de: un nou adversar, luptă, opunere, creșterea riscului, răzbunare, control extern negativ, sabotaj, neîncredere, revoltă, etc. Conform legităților consecvenței în acțiune în rezolvarea unei asemenea noi situații, tendința liderului va înclina spre aplicarea aceleiași metode sau a uneia înrudite, din aceeași categorie, ceea ce conduce la intrarea într-un cerc vicios cu o sumbră perspectivă de finalizare. În concluzie, liderul se poate aștepta la un control reactiv temporar.

O a doua opțiune în utilizarea puterii pentru rezolvarea unei situații problematice este apelul la puterea utilitară, a cărei denumire vine de la faptul că folosește deopotrivă liderului și celui sau celor din subordinea acestuia. Elementul care unește cele două părți este satisfacerea unor interese specifice, pe baza unei înțelegeri ce funcționează atâta timp cât satisface ambele părți. Aparent, lucrurile par în ordine atâta timp cât liderul are resurse disponibile. Puterea utilitară îmbracă multe forme, în raport de sursa specifică, dintre acestea mai întâlnite fiind următoarele:

- **recompensa** - subordonatul prețuiește unul sau mai multe feluri de recompense de care liderul dispune;
- **poziția** - decurge din ierarhia oficială și, atenție, din cea informală;
- **expertiza** - subordonații consideră această calitate ca indispensabilă nevoilor lor;
- **carisma** - subordonații sunt atrași de combinația unică a trăsăturilor personale ale liderului;
- **informația** - liderul deține informația de care subordonații au nevoie;

¹ Factori afectivi des întâlniți: nerăbdarea, oboseala, singurătatea, furia, manifestarea unor scenarii preexistente (amintiri), criza de timp, lipsa abilităților, nesiguranța, insuficiența informațiilor, starea medicală, tendințe psihopatologice sau socio-patologice, mândria, ușurința obținerii rezultatelor urmărite, rapiditatea soluționării, etc.

Factori sociali des întâlniți: căutarea acceptării, a consensului sau a confirmării, modelele sociale, psihologia gloatei-lipsa răspunderii personale, iluzia dominației sau a eficienței, credința în sisteme și structuri în detrimentul oamenilor și a valorilor, așteptările mentorilor/șefilor. În Blain Lee, *op.cit.*, p.89-91.

- **ocazia/oportunitatea** - în situații de nesiguranță și teamă, liderul are o prestație apreciată de subordonați;
- **resurse** - accesul la persoane, bunuri, mărfuri și servicii pe care subordonații și le doresc;
- **instrumente** - mobilizarea, punerea în mișcare a unui grup pentru depășirea unui impas;
- **evaluarea** - realizată cu caracter neprogramat și exclusiv în scop informativ-corectiv și de încurajare, permite subordonaților să se perfecționeze;
- **relațiile** - asocierea în mintea subordonaților a liderului cu o persoană foarte importantă transferă procente din puterea acesteia către lider.

Deși bazată pe o relație echitabilă, utilizarea acestui tip generic de putere generează totuși probleme. Fiind un acord liber consimțit de ambele părți, oricare dintre parteneri poate părăsi relația când consideră că nevoile lui pot fi satisfăcute mai bine în relație cu altcineva. Caracterul utilitar al unei relații de subordonare impune printre altele necesitatea menținerii la un nivel funcțional a ofertei liderului în contrapartidă cu supunerea subordonatului, ceea ce implică mari riscuri. Apelul la puterea utilitară presupune schimburi, concesi, aranjamente, dezbateri și argumentări, iar rezultatele obținute includ un compromis, o reducere a riscurilor, un control extern pozitiv, soluții temporare și, parțial, tranzacții

de tipul câștig/câștig. Datorită particularităților activităților specifice, liderii de intelligence recurg într-o măsură semnificativă la puterea utilitară, în special sub forma complementarității, îndeosebi în sectoarele operative. Ținând cont de parametrii așteptați ai utilizării puterii utilitare, putem concludiona că liderul poate obține o influențare reactivă funcțională.

Cea de a treia opțiune este utilizarea puterii bazate pe principii. Este, de departe, cea mai eficientă metodă de conducere, care asigură o bază solidă pentru o durată mare, încurajează comportamentul proactiv prin care oamenii practic sunt invitați să exerseze etica, morala, valorile și principiile în orice situație, în care așteptările sunt constante și realizările au caracter de permanență. Înseamnă, de fapt, sublimarea trăsăturilor și calităților generale și caracteriale ale unui lider, care pune în practică tot ceea ce este mai valoros în materie de auto-cunoaștere și relații inter-umane, ca fundament temeinic pentru promovarea schimbării.

Emoția dominantă este onoarea pentru că oamenii onorează pe cei care le-au făcut bine în viață, care le împărtășesc valorile și respectă principiile. Tot la fel de adevărat este și faptul că, la rândul său, un astfel de lider îi onorează pe oameni și se simte onorat să lucreze cu ei. Explicațiile sunt multiple și, totuși, foarte simple. Studiul disciplinei inteligența emoțională ne oferă atât explicațiile științifice a ceea ce de altfel reprezintă o prelungire detaliată a bunului simț în comportament pe care l-am moștenit de la înaintașii noștri, cât și instrumentarul adecvat pentru aplicarea acestuia în lucrul cu noi și în cel cu ceilalți. Dacă va acționa în baza principiilor, un lider va fi convingător, va da dovadă de răbdare, blândețe, bunătate, va învăța el însuși din orice și îi va învăța și pe ceilalți ceea ce știe, îi va disciplina prin puterea exemplului, va fi consecvent în integritatea sa. Va dobândi astfel în relația cu ceilalți rezultate de tip câștig/câștig („win-win”), parteneriate trainice, sinergie, controlul riscurilor, relații corespunzătoare pe termen lung, creșterea capacității, autocontrol, proactivitate, un comportament etc.

Practica demonstrează¹, că un lider are nevoie să apeleze la toate cele trei variante de

¹ Josef Nye lansează, în lucrarea *The Power to Lead* conceptul de „smart power”, o combinație potrivită de putere „hard” și „soft”, care, putem presupune prin extindere, ar putea include și formele de putere utilitară ale lui Blaine Lee.

putere însă preponderența covârșitoare trebuie acordată puterii bazate pe principii, de la care liderul nu are voie, practic, să abdice în nicio împrejurare. Apelul la puterea utilitară să se facă cu moderație, numai când se simte nevoia complementarității, iar recurgerea la coerciție să fie de ultimă soluție, când toate celelalte forme nu dau rezultate. Ca un corolar al interacțiunii trăsăturilor caracteriale ale liderului de intelligence cu principiul și procesul puterii putem afirma că măsura reală a succesului unui lider este surprinsă perfect în spusele celebre ale unor autorități incontestabile în materie precum Seneca: „*Acela*

care deține puterea ar trebui să o folosească gentil”; Baltasar Gracian: “*Singurul avantaj al puterii este că poți face mai mult bine*”; Brooke Astor: “*Puterea este abilitatea de a face lucruri bune pentru alții*”; Kennet Blanchard: “*Cheia succesului unui lider este influența, nu autoritatea*” sau Lord Macauley: „*Cea mai înaltă dovadă a virtuții este să deții putere nelimitată fără a abuza de ea*”, fapt pentru care liderul trebuie să conștientizeze ceea ce ne învață Lao Tze: “*Să-i conduci pe alții este tărie. Să te conduci pe tine este adevărata putere*”.

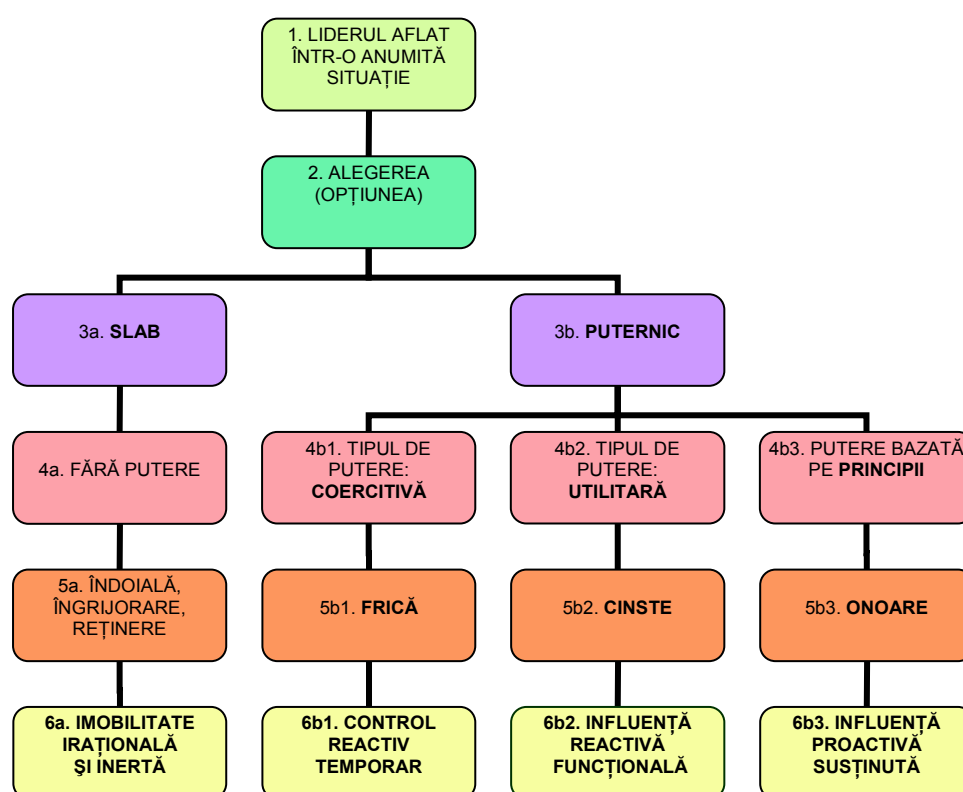

Figura nr. 1 - Schema principiului puterii (adaptată) a lui Blaine Lee.

METODE DE ÎMBUNĂTĂȚIRE A CALITĂȚII INFORMAȚIILOR PENTRU APĂRARE

Mariana ALEXE*

Cunoașterea principiilor fundamentale, a metodelor și instrumentelor de evaluare utilizate în managementul calității și aplicarea acestora în domeniul informațiilor pentru apărare poate spori eficiența activităților specifice unui serviciu de informații. Metodele de îmbunătățire a calității au o arie foarte largă de aplicabilitate, ele putând viza atât produsul, cât și procesul.

Metodele care vizează **produsul**, respectiv informația furnizată beneficiarului (produsul de *intelligence* sau produsul informativ) au ca scop creșterea calității informațiilor în vederea satisfacerii cerințelor beneficiarului. La rândul lor, aceste metode pot îmbrăca mai multe forme:

- metode intensive, care vizează îmbunătățirea numai a anumitor caracteristici de calitate (de exemplu, reputația, obiectivitatea);
- metode extensive, care urmăresc creșterea numărului caracteristicilor de calitate;
- metode de cuantificare a calității informațiilor prin intermediul caracteristicilor, de exemplu:

- **accesibilitatea** - criteriu: nivelul de clasificare a informației

- public sau nesecret 1
- secret de serviciu 2
- secret 3
- strict secret 4
- strict secret de importanță deosebită 5

- **credibilitatea** (sau veridicitatea) - criteriu: credibilitatea informației în raport cu conținutul

- nu poate fi verificată 1
- îndoielnică 2
- credibilă, dar neverificată 3
- foarte credibilă 4
- confirmată, sigură 5

- **reputația** - criteriu: gradul de credibilitate a sursei

- nu poate fi evaluată, puțin sigură 1

- nu întotdeauna de încredere 2
- destul de sigură 3
- în general de încredere 4
- întotdeauna de încredere 5

- metode care analizează modul în care unele caracteristici sunt influențate de altele, de exemplu:

- credibilitatea poate influența reputația?
- prezența erorilor se poate datora sistemului de securitate?
- ce legătură este între oportunitate și relevanță?

Metodele care vizează **procesul** au ca scop eficientizarea tuturor activităților ce au legătură directă sau indirectă cu informațiile ce vor fi furnizate beneficiarului, în vederea creșterii calității acestora (figura nr. 1).

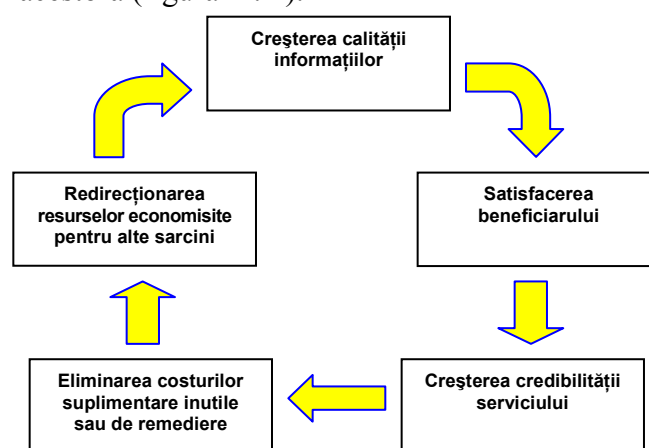

Figura nr. 1 - Scopul aplicării unor metode ce vizează întregul proces de intelligence

Una dintre cele mai cunoscute metode de îmbunătățire a calității care vizează **procesul** este **Ciclul Plan-Do-Check-Act (PDCA)** sau Ciclul Planifică-Execută-Verifică-Acționează (PEVA). Această metodă se bazează pe evaluarea permanentă a consecințelor acțiunilor desfășurate în cadrul unui sistem. Dacă în acel sistem se identifică o problemă punctuală, dar a cărei rezolvare necesită o abordare complexă, metoda este la fel de eficientă și în astfel de cazuri.

* Mariana ALEXE este expert în managementul informațiilor pentru apărare.

Ciclul PDCA este bazat pe ideea lui Walter A. Shewart, care a aplicat aceasta metodă pentru îmbunătățirea proceselor de fabricație. În anii '50, în Japonia, W. Edwards Deming a dezvoltat ideea și a propus ca toate procesele să fie introduse într-o buclă continuă de feed-back pentru a ajuta managerii să identifice modalitățile prin care să sporească eficacitatea activităților manageriale. Din acest motiv, metoda mai este cunoscută și sub denumirea de „Ciclul lui Deming”.

PDCA reprezintă succesiunea activităților pentru îmbunătățire, evidențiind faptul că este esențial să se înțeleagă și să se evalueze corect consecințele, înainte de a acționa.¹

Prin utilizarea PDCA se evită situațiile în care sunt stabilite acțiuni, dar nimeni nu urmărește aceste acțiuni, când acțiunile sunt stabilite „după ureche” și când munca în echipă lipsește, ceea ce duce deseori la imposibilitatea de a rezolva probleme și de a împiedica recurența acestora.²

În domeniul informațiilor pentru apărare se poate aplica Ciclul lui Deming în următoarele situații:

- când s-au identificat disfuncții care afectează calitatea informațiilor și apare necesitatea adoptării unor măsuri corective și/sau preventive în cadrul ciclului de *intelligence*;
- când se dorește implementarea unor idei, proceduri și instrumente sau îmbunătățirea celor existente, pentru a se determina o creștere a calității informațiilor;
- la apariția unei situații noi ce reclamă schimbări în cadrul sistemului, pentru a nu fi afectată calitatea informațiilor furnizate.

Fazele aplicării PDCA sunt următoarele (figura nr. 2):

- **Planificarea (Plan)** - în care:
  - se stabilesc cu exactitate obiectivele acțiunilor (de exemplu, reconfigurarea alocării resursei „timp” în situația întocmirii produsului informativ de tip „X” pentru a se putea asigura mai ușor prezența caracteristicii de calitate *oportunitate* a acestuia);
  - se evaluează toate consecințele acțiunilor ce se vor întreprinde pentru a se putea adopta cea

mai potrivită cale de atingere a obiectivelor (de exemplu, în ce măsură va fi afectat personalul implicat - este suficient sau nu?, metodele și mijloacele utilizate până în prezent pot face față unei astfel de schimbări sau au nevoie de modificări, la rândul lor? ș.a.);

- se stabilesc ordinea în care vor fi derulate acțiunile, precum și parametrii acestora pe baza evaluărilor făcute;
- se stabilesc responsabilitățile pe fiecare acțiune în parte, resursele alocate și termenele de executare;
- se stabilește modul de monitorizare a activităților.
- **Executarea (Do)** - în care se aplică planul de îmbunătățire pe o situație ipotetică pentru a putea obține efectele dorite în faza de planificare. Testarea nu se poate face pe o situație reală, deoarece un eșec neprevăzut ar putea avea consecințe nedorite. Nu trebuie uitată asigurarea resurselor materiale pentru astfel de situații, cu toate că prevederea lor în buget ar putea crea unele dificultăți.
- **Verificarea (Check)** - în care:
  - se monitorizează și se evaluează rezultatele acțiunilor și se compară acestea cu cele prevăzute în faza de planificare;
  - se identifică eventualele puncte critice;
  - dacă rezultatele obținute sunt conforme cu cele dorite, deci planul s-a dovedit a fi eficient, se va trece la ultima fază.

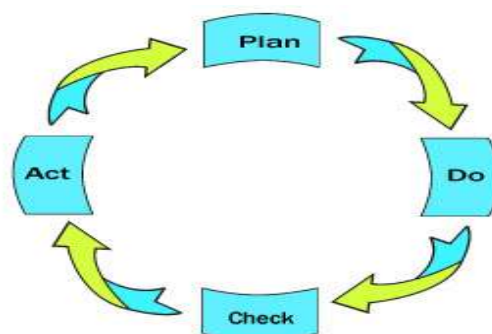

Figura nr. 2 - Ciclul PDCA

- **Acțiunea (Act)** - în care:
  - se iau măsuri pentru implementarea unor proceduri noi sau modificarea celor existente pentru ca obiectivul urmărit în faza de plan să facă parte din modul de lucru curent al serviciului.

În concepția lui Deming, PDCA este un ciclu, deci ar trebui ca acțiunea să fie urmată din nou de un plan care să vizeze o îmbunătățire permanentă a activității. Specificul activității de

¹ A. Oess, *Total Quality Management. Die ganzheitliche Qualitätsstrategie*, 3. Auflage, Gabler Verlag, Wiesbaden, 1993, p. 94 apud. Olaru Marieta, *Managementul calității*, Ed.Economică, București, 1999, p.113.

² Alexandru Tudose, *Sisteme de managementul calității. Portaluri de documentație*, www.alexandrutudose.ro.

informații nu permite însă o astfel de abordare. Noțiunea de îmbunătățire continuă se referă în acest caz la întreaga activitate a serviciului, în sensul creșterii calității produselor sale și nu la îmbunătățirea continuă a aceluiasi tip de activitate. În exemplul dat, privind obiectivul urmărit în faza de planificare, se poate constata că nu este indicat și poate nici posibil ca o alocare de timp să fie în permanență reconfigurată. Acest lucru se poate face în cadrul aplicării planului numai în situația în care s-a observat în faza de verificare că rezultatele obținute nu sunt cele scontate și atunci este necesar să ne întoarcem la faza de planificare.

În domeniul informațiilor pentru apărare se poate trece la faza finală, cea de acțiune, numai atunci când există siguranța atingerii obiectivelor fără riscuri. În joc nu este doar un produs rebut sau un proces neperformant, așa cum se poate întâmpla în economie, ci unul mult mai grav – afectarea siguranței naționale. Din acest motiv reprezentarea ciclului lui Deming necesită o modificare (figura nr. 3).

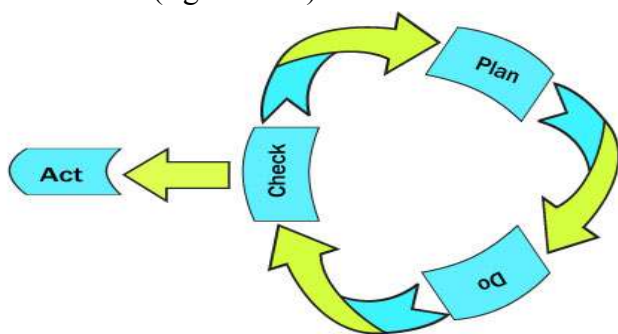

Figura nr. 3 - Adaptarea Ciclului PDCA la domeniul informațiilor pentru apărare

Alegerea unui astfel de plan pentru îmbunătățirea calității informațiilor prezintă următoarele avantaje:

- colectivul de elaborare este format din specialiști pe fiecare fază a Ciclului de *intelligence*, iar opiniile lor vor contribui la stabilirea unor obiective realiste;
- asigură o planificare riguroasă și o implicare a tuturor compartimentelor;
- abordează preventiv posibilitatea apariției unor disfuncții în „procesul de producție”;
- contribuie la evitarea luării unor decizii de moment, sub presiunea timpului, prin găsirea unor soluții pe termen lung, bine fundamentate;
- înlocuiește „arătarea cu degetul” a vinovaților cu depersonalizarea problemelor și stabilirea clară a unor căi de acțiune.

Una dintre metodele de îmbunătățire a calității ce vizează produsul, ce poate fi adaptată și aplicată în domeniul informațiilor, este metoda *Quality Function Deployment* (QFD). Aceasta este utilizată în planificarea calității, cu scopul realizării unor produse ale căror caracteristici de calitate să corespundă nevoilor exprimate și implicite ale beneficiarilor¹. Yoji Akao lansează această metodă în 1966, iar în 1972 se aplică pentru prima dată în Japonia și în SUA.

Denumirea în engleză reprezintă traducerea din limba japoneză a termenilor: Hinshitsu (Quality) - proprietăți, caracteristici, Kino (Function) - acțiune, Tenkai (Deployment) - dezvoltare. În limba română s-a putea traduce prin „desfășurarea calității”, dar se preferă utilizarea denumirii în limba engleză².

Metoda se bazează pe identificarea și evaluarea cerințelor beneficiarilor, pentru ca acestea să fie transpuse în caracteristici de calitate ale informațiilor, ce vor fi avute în vedere pe tot parcursul Ciclului de *intelligence*.

La stabilirea modului de acțiune trebuie să participe specialiști din toate etapele procesului, dar cu preponderență din zona de analiză a informațiilor, fiind vorba în special de o abordare teoretică a calității.

Utilizând QFD se răspunde la două întrebări: „CE așteaptă beneficiarii de la produsul informativ?” și „CUM reușește serviciul satisfacerea așteptărilor și necesităților beneficiarilor?”.

În acest caz, întrebările ridică probleme în faza de „proiectare” a produsului de *intelligence*, pentru a răspunde *calității așteptate*. Se pleacă de la obținerea informațiilor privind cererile beneficiarului pentru a se ajunge la dezvoltarea unui cadru al *calității solicitate*, adică ceea ce dorește beneficiarul și care, în ultimă instanță, va presupune obținerea *calității reale*.

QFD este un proces în cascadă, în care acțiunile „curg” unele din altele, în patru faze (figura nr. 4):

- stabilirea caracteristicilor de calitate ale informațiilor furnizate beneficiarului final, pe baza cererilor acestuia;
- în funcție de caracteristicile identificate din cerere se stabilesc, în detaliu, caracteristicile

¹ Marieta Olaru, *Managementul calității*, Ed. Economică, București, 1999, p.173.

² *Idem*, p.174.

de calitate ce trebuie obținute în cadrul procesului de *intelligence*, conform standardelor serviciului;

- după ce s-a stabilit care sunt caracteristicile asigurate de serviciu se vor alege căile de acțiune și se vor evalua resursele avute la dispoziție;

- stabilirea căilor de acțiune și a resurselor este urmată de alegerea celor mai eficiente metode și mijloace ce se vor utiliza în obținerea informațiilor.

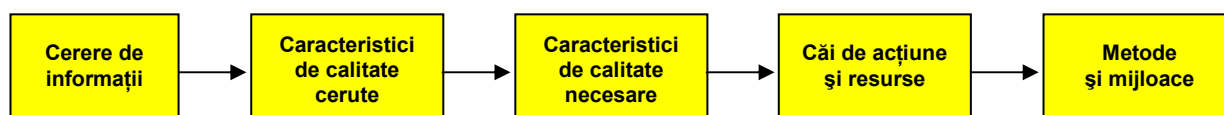

Figura nr. 4 - Fazele aplicării QFD

Reprezentarea grafică a QFD se face cu ajutorul unei diagrame numită „casa calității” (figura nr. 5).

Zona centrală a diagramei are forma unui tabel cu două intrări: pe linie sunt menționate caracteristicile de calitate rezultate din cererea de informații (a), iar pe coloană, caracteristicile de calitate care pot fi asigurate prin procesul de *intelligence*. Din matricea relațiilor se pot deduce eventualele minusuri sau plusuri.

Metoda se aplică prin parcurgerea următoarelor etape:

- analizarea cerințelor beneficiarilor și stabilirea caracteristicilor de calitate ale produsului final (a) și ponderea lor în funcție de importanța pentru beneficiar (c);
- stabilirea detaliată a caracteristicilor de calitate care trebuie asigurate de către serviciu (b) pentru fiecare caracteristică rezultată din cererea de informații;
- stabilirea gradului în care procedeele și mijloa-

cele specifice utilizate în proces pot contribui la obținerea acestor caracteristici la un nivel cât mai ridicat, prin aprecierea pe o scală de la 1-3;

- determinarea importanței caracteristicii (e) prin înmulțirea coeficientului de importanță (c), cu punctajul acordat de către serviciu acelei caracteristici (d) și adunarea rezultatelor;

$$e = \sum_{i=1}^5 c_i \times d_i$$

- stabilirea sensului de variație (f) al caracteristicii în funcție de mijloacele alese: ↑, ↓, -;
- evaluarea interacțiunilor prin completarea matricei de corelații (g): +1, -1, 0, în care:
  - se influențează **pozitiv**, când crește una, crește și cealaltă (+1);
  - se influențează **negativ**, când crește una, scade cealaltă (-1);
  - **nu se influențează** reciproc (0).

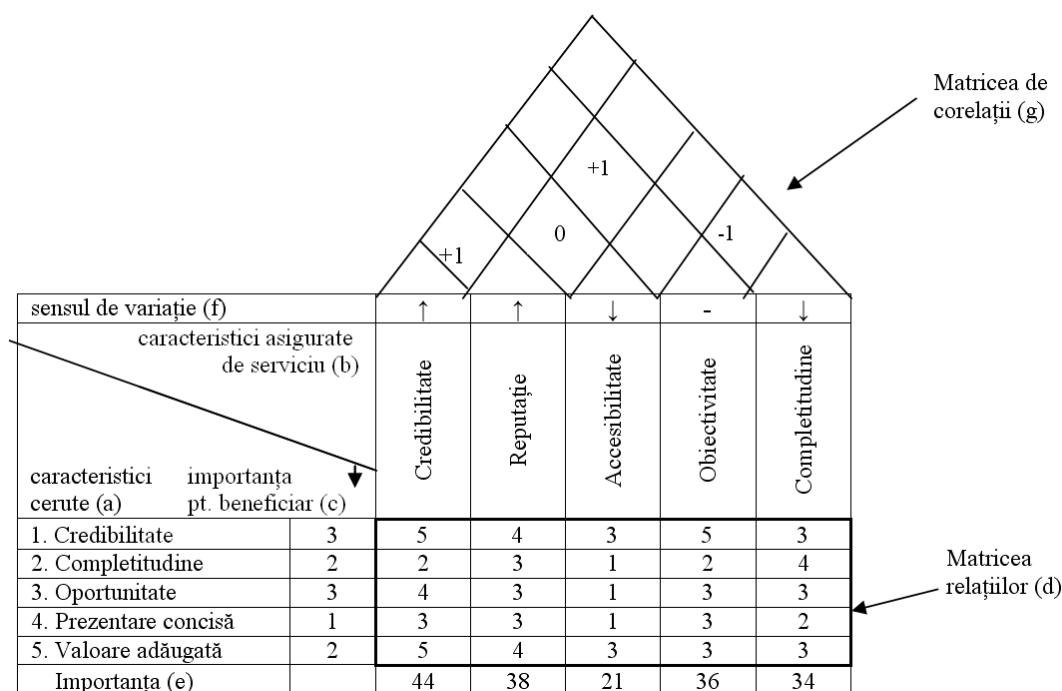

Figura nr. 5 - „Casa calității” informațiilor

O variantă de stabilire a modalității de apreciere ar fi prin formarea unor scale.

Pentru coordonata (c) - importanța acordată de beneficiar prezenței într-un grad cât mai ridicat a unei caracteristici de calitate a produsului informativ solicitat:

- mai puțin important - 1
- important - 2
- foarte important - 3

Pentru punctajul acordat caracteristicii în matricea de corelații (d) se utilizează sistemul de evaluare a caracteristicii respective folosit în cadrul serviciului. De exemplu, pentru *credibilitate* se va lua în calcul scala de la 1 la 5 descrisă anterior.

Din perspectiva beneficiarului, credibilitatea informației primite este întotdeauna de nivel 3, adică foarte importantă. Serviciul trebuie să asigure în acest caz produsului finit o credibilitate de nivel 4 sau 5, raportat la propriul sistem de apreciere. Cele două sisteme nu pot să coincidă pentru că serviciul nu face o apreciere doar pentru informația finală, ci și pentru datele și informațiile primare

sau intermediare care se vehiculează în cadrul procesului de *intelligence*. Este posibil ca la un moment T_0 informația obținută să fie de nivel 2, îndoielnică, iar la un moment T_1 aceasta să devină de nivel 4, foarte credibilă. De aceea este nevoie ca scala utilizată în cadrul procesului să fie mai mare decât cea utilizată doar pentru cerințele beneficiarilor.

Existența inevitabilă a unei diferențe calitative între produsele de *intelligence* necesită utilizarea unor metode pentru analiza datelor, informațiilor și procedurilor ce stau la baza acestora pentru a ajuta conducerea serviciului să decidă dacă unele diferențe se datorează unor cauze ce pot fi identificate și ținute sub control sau eliminate, sau acele diferențe trebuie atribuite unor cauze aleatoare necontrolabile.

Ciclul *Plan-Do-Check-Act* și metoda *Quality Function Deployment* sunt doar două exemple ale modului în care managementul calității își poate găsi aplicarea și utilitatea în domeniul informațiilor pentru apărare.

Bibliografie

1. DOBRIN, Cosmin, *Calitatea în sectorul public*, Editura ASE, București, 2005
2. ENGLISH, Larry P., *The ABCs of Information Quality Management. Principles and Processes*, <http://www.swoc-dama.memberlodge.org>, accesat 01.01.2011
3. OLARU, Marieta, *Managementul calității*, Editura Economică, București, 1999
4. RĂDOI, Mireille, *Serviciile de informații și decizia politică*, Editura Tritonic, București, 2003
5. SAVU, Gheorghe, PÂRLOG Adrian, *Producția de intelligence*, Editura Medro, București, 2008
6. TUDOSE, Alexandru, *Sisteme de management al calității. Portahuri de documentație*, www.alexandru-tudose.ro

Editura **TOP FORM**

ISSN: 2065 - 3395